

MASTEROPPGAVE

Emnekode: HI330LS

Navn: Susanne Bernhardsen

Kandidatnummer: 1

Kvinnen i norske bylover fra middelalderen

Dato: 18.05.2022

Totalt antall sider: 93

Førord

Først og fremst ønsker jeg å rette en stor takk til min veileder, Miriam Tveit. Hennes kunnskap og engasjement har vært både motiverende og inspirerende. Det var ingen selvfølge at jeg skulle skrive masteroppgave om norske bylover fra middelalderen. Temaet har likevel vist seg å være både interessant og utfordrende, og det er takket være god veiledning og hardt arbeid at denne oppgaven nå kan leveres.

Jeg vil også takke min nærmeste familie og venner for oppløftende samtaler om oppgaven. Å ha en heiagjeng har vært en viktig motivasjon for meg. En spesiell takk også til min samboer, Mathias, som har støttet mine prioriteringer og villig har lyttet til monologer om en oppgave han egentlig ikke forstår.

Susanne Bernhardsen, mai 2022

Innholdsfortegnelse	
Forord	i
Innholdsfortegnelse	ii
Liste over forkortelser	iii
1.0 Innledning	1
1.1 Avgrensninger og presentasjon av problemstilling.....	2
1.2 Relevant tidligere forskning og teori	4
1.3 Presentasjon av kilder	8
1.3.1 Kritikk av middelalderlover som kilder	10
1.4 Metode	12
2.0 Historisk rammeverk og rettshistorie	15
2.1 Kvinner i rurale områder i tidlig middelalder	15
2.2 Byutvikling	19
2.3 Kvinner de norske byene	21
2.4 Kvinner i Europeiske byer	23
2.5 Rettshistorisk rammeverk	26
2.6 Lovgiverne og lovverkene	28
3.0 Kvinnens stilling i husholdning og slekt – ansvar og rolle i familien	31
3.1 Bylovene om kvinners ansvar for barn	31
3.2 Bylovene om kvinner og ekteskap	35
3.2.1 Planleggingen av ekteskap og selve ekteskapsinngåelsen	35
3.2.2 Forpliktelser i ekteskapet	39
3.2.2 Utenomekteskapelige seksuelle relasjoner	42
3.3 Bylovene om kvinners arverett	46
3.3 Rettarbøter om kvinner og familielivet.....	49
3.4 Oppsummering.....	50
4.0 Kvinnens plikter og rettigheter i bysamfunnet	52
4.1 Kvinnens yrkesmuligheter	53
4.1.1 Prostitusjon – et av verdens eldste yrker.....	57
4.2 Kvinnens rett til eiendom og deres muligheter i handel	58
4.3 Bykvinnens øvrige handlingsrom	62
4.4 Rettarbøter om kvinners forpliktelser til bysamfunnet	64
4.5 Oppsummering.....	65
5.0 Forbrytelse og straff – kvinner i rettsprosessen	67
5.1 Kvinners straff	67
5.2 Kvinners ære	69
5.3 Voldtekt – en forbrytelse mot kvinner	70
5.4 Kvinner på bytinget.....	73
5.5 Rettarbøter om rettsprosesser.....	79
5.6 Oppsummering.....	80
6.0 Avsluttende bemerkninger og konklusjon	81
Kilder	86
Litteratur	86

Liste over forkortelser

- Bj Bjarkøyretten for Nidaros, Bjarkøyretten
- Bjä Bjärköarätten, den svenske bjarkøyretten
- F Frostatingsloven
- KSI København Stadsret 1254, byloven for København (1254)
- KSII København Stadsret 1294, byloven for København (1294)
- MESl Magnus Erikssons Stadslag, den svenske byloven
- B Bygningabalken
- D Dråpamålsbalken I (om drap med vilje)
- E Edsöresbalken
- G Giftermålsbalken
- H Högmålsbalken
- J Jordabalken
- R Rådstugubalken
- S Såråmålsbalken I (om sår med vilje)
- Ä Ärvdabalken
- MLB Magnus Lagabøters Bylov, Byloven
- MLL Magnus Lagabøters Landslov, Landsloven
- NGL Norges gamle love I-V
- RS Roskilde Stadsret, byloven for Roskilde
- SleS Slesvig Stadsret, byloven for Slesvig

1.0 Innledning

I denne oppgaven søker jeg å kartlegge hvordan norske bylover fra perioden ca. 1100 til ca. 1350 fremstiller kvinners status, roller og virke. I hovedsak vil jeg ta utgangspunkt i Magnus Lagabøters bylov av 1276 og Bjarkøyretten for Nidaros fra 1200-tallet. Sporadisk vil jeg likevel se til bylovgivning i Sverige og Danmark i samme periode – for å peke på mulige like eller ulike tendenser. En kartlegging av kvinner i de norske bylovene har aldri tidligere funnet sted, og det er dette som i hovedsak blir mitt bidrag til forskningen.

Kvinner har alltid vært en del av det norske samfunnet, men i de norrøne lovene ser det ifølge Else Mundal ut til at lovgiverne regnet med at forbryteren var en mann.¹ Mannens sterke posisjon i middelaldersamfunnet og dermed også lovgivningen, gjør det viktig å analysere hvordan 'de andre' i samfunnet blir fremstilt og ivaretatt i lovgivningen, og hvilke rettigheter, plikter og muligheter loven ga dem. Hvem 'de andre' i lovverket er, avhenger av hvem eller hva «jeg-et» er. Å være de eller den andre i rettslig sammenheng kan ifølge Miriam Tveit gjelde ulike grupper eller individer i et samfunn.² Tveit påpeker at rettshistorikere enes om at loven i førmoderne tid ofte ble skapt som et verktøy av og for eliten. Dette førte naturligvis til at store deler av samfunnet og befolkningen ble 'de andre', slik som kvinner, barn, fattige og andre uten eiendom. I de mannsdominerte bysamfunnene i middelalderen mener jeg vi kan regne med at kvinner ikke var en del av gruppen lovene i utgangspunktet ble skrevet for. Ifølge Jørn Øyrehagen Sunde har lovene som primæroppgave å sørge for forutsigbarhet og stabilitet for samfunnsmedlemmene.³ Lovens sekundæroppgave er å 'bruke lov' på lovbrudd og konflikter som finner sted til tross for lovreguleringen.

Det er implisitt at kvinnen, selv om hun sjelden nevnes i loven, både var et medlem av samfunnet og en potensiell deltaker i konflikt og lovbrudd. Å kartlegge hvordan lovene fremstiller kvinner er derfor både interessant og viktig. Else Mundal hevder at to lovbrudd var typiske 'kvinneforbrytelser' i norske lover - barnemord og trolldom.⁴ Likevel kan ikke kvinners kriminelle liv og innblanding i konflikter begrenses til disse to kategoriene. Kvinner måtte ha vært både ofre og forbrytere også i saker som omhandlet vold og andre krenkelser. I tillegg er det rimelig å anta at også kvinners rettigheter og plikter ble regulert gjennom lovgivning som omhandler for eksempel ekteskap, handel, eiendom og arv.

¹ Mundal, *Kva hadde kvinnene på tinget å gjere?*, 2020 s. 217

² Tveit M., *'Otherness' Within?*, 2021 s. 439

³ Sunde, *Lov, rett og rette dommar*, 2002 s. 361

⁴ Mundal, *Kva hadde kvinnene på tinget å gjere?*, 2020 s. 217

Forskere mener at flere faktorer må ha hatt påvirkning på utviklingen av de skandinaviske lovene. Blant annet peker Anna Catharina Horn og Karen Arup Seip på de kanoniske lovsamlingene fra 1100-tallet og *Corpus juris civilis*, den gamle romerretten, som lovsamlinger som fikk stor innflytelse på den europeiske rettsutviklingen.⁵ Horn og Seip påpeker at den gamle romerretten ble studert flittig på universitetene, og at denne gjenoppdagelsen må ha preget rettsutviklingen også i Norge. Tveit påpeker at selv om den rettslige eliten hadde samme utdanning og bakgrunn, skrev de ikke de samme lovene.⁶ Likheter mellom de skandinaviske lovene er derfor ikke så stor som en kanskje kunne forvente, lovgivernes fellestrekk tatt i betraktning. Det er derfor interessant å undersøke hvorvidt tendensene jeg finner i de norske bylovene også er fremtredende i det øvrige skandinavia i samme periode, eller om bestemmelsene som nevner kvinner er så ulike at slike felles tendenser ikke lar seg påvise.

1.1 Avgrensninger og presentasjon av problemstilling

Fordi en sammenligning av kjønnene i de norske middelalderbylovene vil innebære en fullstendig gjennomgang av lovene, falt valget på en kartlegging av kvinnens juridiske status og fremstilling i lovene, hvor sammenligningen heller vil skje sporadisk mellom de norske bylovene og øvrige skandinaviske bylover. Avgrensningen i tid, mellom 1100 og 1350 skjer naturlig da lovene ble til i denne perioden. At jeg undersøker bare kvinner åpner også i større grad for diskusjon og analyse av de enkelte reglene, hvor mulige motiver bak lovgivningen kan undersøkes tilstrekkelig. Jeg har valgt å trekke frem tendensene fra utvalgte svenske og danske bylover, for å peke på eventuelle tydelige likheter og forskjeller mellom dem og de norske bylovene. Dette gjør jeg ikke fordi lovene nødvendigvis er så like, men fordi landene geografisk er, og politisk har vært, nære hverandre gjennom historien. Det kan dermed være interessant å undersøke hvorvidt lovgivningen har like tendenser på tvers av landegrensene, eller om det er store forskjeller i fremstillingen av kvinner i de skandinaviske landene. Mitt hovedfokus vil likevel være på å kartlegge fremstillingen av kvinnens rolle i de norske bylovene, og å foreslå mulig motivasjon bak lovgivningen som regulerer kvinner.

I de norske bylovene er det relativt få bestemmelser som spesifikt nevner kvinner. Dette medfører at jeg innenfor oppgavens rammer kan trekke frem samtlige av de bestemmelsene som nevner kvinner, og som er særegne for byen, uten å måtte velge bort noen. Et visst utvalg blant bestemmelsene i loven er likevel gjennomført. Arvereglene i Magnus Lagabøters Bylov

⁵ Horn & Seip, *Landsloven 750 år*, 2020

⁶ Tveit, M., *In Search of Legal Transmission*, 2016 s. 186

for eksempel, er intrikate, og er kopiert fra Magnus Lagabøters Landslov. Denne delen av lovgivningen inneholder dermed ingen bestemmelser som er særegne for byen, og innenfor dette området av loven har jeg valgt ut enkelte bestemmelser som bidrar til å belyse kvinners arverett, og utelatt det som ville blitt overflødig informasjon, som for eksempel tronarv. Flere av reglene som omhandler kvinner i bylovene er identifisert ved hjelp av andre markører enn ordet «kvinne», men den metodiske tilnærmingen kommer jeg tilbake til i kapittel 1.4. Det finnes flere regler i de norske bylovene som en kan anta gjaldt begge kjønn, men disse har jeg valgt å utelate fra oppgaven, da diskusjonen om hvem den enkelte regel gjaldt for ville blitt mer omfattende enn oppgavens rammer tillater. Jeg mener at det må være en grunn til at kvinner nevnes spesifikt der de gjør det, og disse årsakene ønsker jeg også som nevnt å undersøke. Etter disse avgrensningene reiser jeg følgende problemstilling:

«Hvordan fremstilles kvinner i Bjarkøyretten for Nidaros og Magnus Lagabøters bylov, og hvilke motivasjoner og intensjoner kan ligge bak formuleringene som omhandler kvinner i lovverkene?»

I tillegg til hovedproblemstillingen har jeg utarbeidet fire underproblemstillinger for å kunne besvare problemstillingen på best mulig måte:

Hvilken rolle og posisjon tillot bylovene kvinner å ha i samspill med sin egen familie og husholdning?

Reglene i lovene som regulerte denne private sfæren av kvinners liv vil jeg analysere i kapittel 3, blant annet ved å se på bestemmelser rundt ekteskap, seksualitet og arv.

Hvilke muligheter eller begrensninger la loven på kvinners liv i bysamfunnet for øvrig?

I kapittel 4 vil jeg svare på dette ved å se nærmere på regler som blant annet regulerte kvinner i arbeidslivet og handel.

Hvilke forpliktelser og rettigheter hadde kvinner i norske middelalderbyer i rettsystemet i byene?

I oppgavens 5. kapittel vil jeg analysere dette gjennom å se på bestemmelser for straff og godtgjørelse ved lovbrudd og krenkelser, samt litteratur og lovgivning om kvinnens rolle på tinget.

Er bestemmelsene i bylovene som spesifikt nevner kvinner særegne for de norske bylovene, eller finner vi tilsvarende tendenser i bylovene fra resten av Skandinavia?

Eventuelle likheter eller utpregede forskjeller mellom de skandinaviske bylovene vil være en gjennomgående faktor og diskusjon i alle analysekapitlene.

1.2 Relevant tidligere forskning og teori

Selv om skandinaviske middelalderlover er et stort forskningsfelt som har fått mye oppmerksomhet i perioder, finnes det lite forskning på de norske bylovene, og enda mindre på kvinner i bylovene. Denne oppgaven vil falle inn under flere forskningsfelt, hvor mengden tidligere forskning på de ulike feltene varierer.

Det virkelig store oppblusset i forskning på skandinaviske middelalderlover fant sted på 1800-tallet. Hovedfokuset lå da på systematisering og tilgjengeliggjøring av lovverkene. Blant annet påtok P. A. Munch og Rudolf Keyser seg i 1834 oppgaven med å samle og transkribere alle norske lover eldre enn 1387. Resultatet ble verket *Norges Gamle Love*. Basert på Rudolf Keyser's forelesninger ble også boken *Norges stats- og retsforfatning i middelalderen* utgitt etter hans død.⁷ I forelesningene, og dermed også i boken, skildrer Keyser de rettslige forholdene i Norge i middelalderen med utgangspunkt i en rekke kilder, blant annet de norske middelalderlovene.

Professor i nordisk rettshistorie, Konrad von Maurer, var også en av dem som stod i bresjen for forskningsfeltet på 1800-tallet. Maurer la, sammen med sine kolleger, grunnlaget for videre forskning på skandinavisk rettshistorie.⁸ Forelesningsrekken *Udsigt over de nordgermaniske Retskilders Historie* ble oversatt til norsk med utgangspunkt i Maurer's manuskript, og utgitt i 1878 av Den Norske historiske Forening.⁹ Verket gir, som tittelen foreslår, en oversikt over de norske, svenske, danske og islandske rettskildenes historie. Ebbe Hertzberg sammenligner i *De gamle loves mynding*, landskapslovene fra Norge, Sverige og Danmark.¹⁰ Gjennom avhandlingen gjør Hertzberg blant annet rede for kvinnens økonomiske posisjon i ekteskapet, og hvilke konsekvenser kristendommen og nye rettstradisjoner som for eksempel særeie fikk for de økonomiske aspektene ved ekteskapet i de tre landene.

Siden 60-tallet har forskningen på skandinaviske middelalderlover vært rettet mot å vise påvirkning fra spesielt kanonisk- og romersk rett. I nyere tid, nærmere bestemt siden 90-tallet, har forskning innenfor dette feltet opplevd et nytt oppsving. Det vektlegges fortsatt i stor grad å finne bevis på påvirkning fra kanonisk- og romersk rett,¹¹ men i likhet med mange andre

⁷ Keyser, *Norges stats- og retsforfatning I middelalderen*, 1867

⁸ Brink & Collinson, *New Approaches to Early Law in Scandinavia*, 2014

⁹ Maurer, *Udsigt over de nordgermaniske retskilders historie*, 1878

¹⁰ Hertzberg, *De gamle loves mynding*, 1889

¹¹ Brink & Collinson, *New Approaches to Early Law in Scandinavia*, 2014

forskningsfelt har også de sosiale aspektene ved middelalderlovene fått større plass i forskningen. At det de siste tiårene har blitt viet mer oppmerksomhet til forskning på middelalderlover kommer klart til syne i antall nyere bøker som er utgitt innenfor feltet. I tillegg er det satt i gang flere prosjekter som skal ta forskningen på de skandinaviske middelalderlovene videre. Blant disse er prosjektet *De norske middelalderlovene*, som ifølge Nasjonalbiblioteket skal gi ny kunnskap om lovarbeidet til Magnus Lagabøter. Prosjektet skal også gjøre kildene mer tilgjengelige for forskning.¹²

Helle Vogt er en av de mest sentrale forskerne på skandinaviske middelalderlover. Vogt var blant annet en av bidragsyterne til boken *Legislation and State Formation: Norway and its neighbours in the Middle Ages*, som ble utgitt i 2013.¹³ Boken er basert på artikler som ble presentert under Schæffergård-seminaret i 2012. Boken i sin helhet undersøker hvilken påvirkning lovgivningen og statsutviklingen hadde på hverandre i middelalderen. Dette innebærer at de ulike forfatterne presenterer de ulike lovverkene og gir korte gjennomganger av dem.

Samleverket *New Approaches to Early Law in Scandinavia* ble utgitt i 2014,¹⁴ og artiklene stammer fra seminaret “Scandinavian Provincial Laws: Between Local Customs and European Traditions” som ble avholdt i 2008. Her har blant annet Jan Ragnar Hagland en artikkel hvor han sammenligner kristendomsbolken i Bjarkøyretten for Nidaros med Frostatingsloven for å avdekke forskjeller i lovgivningen for by og provins.

Også Miriam Tveit har bidratt til forskning på skandinaviske middelalderlover de siste årene. I Tveits doktoravhandling fra 2016 finner vi blant annet sammenligninger av de skandinaviske landskapslovene og landslovene for Norge og Sverige.¹⁵ Tveit ser etter lovoverføring mellom blant annet de skandinaviske bestemmelsene for kompensasjon for drap, og arverett. Avhandlingen tilbyr også en presentasjon av lovgivere og lovene.

Rettshistoriker Jørn Øyrehagen Sunde bidro i 2019, gjennom boken *Speculum Legale*, med en fullstendig gjennomgang av den norske rettskulturen i middelalderen.¹⁶ Gjennomgangen inkluderer blant annet lovverk, lovgivere, rettslige organer og politikk i perioden. Boken

¹² Nasjonalbiblioteket, *De norske middelalderlovene*

¹³ Imsen, *Legislation and State Formation*, 2013

¹⁴ Brink & Collinson, *New Approaches to Early Law in Scandinavia*, 2014

¹⁵ Tveit, M., *In Search of Legal Transmission*, 2016

¹⁶ Sunde, *Speculum legale*, 2019

bidrar med det som tilsynelatende er den mest grundige gjennomgangen av den norske rettskulturen i perioden.

Forskning på kvinner i middelalderen er et felt som tilsynelatende har opplevd varierende oppmerksomhet i ulike deler av Europa. I Norge ser vi flere verk som har hatt som formål å undersøke kvinnens rolle, blant annet i norsk middelalder. Et av disse er *Cappelens kvinnehistorie, Bind 1*.¹⁷ Boken ble utgitt i 1992, og undersøker blant annet hvordan kvinners levekår utviklet seg i både kristen og muslimsk kultur fra de tidligste menneskers samfunn og frem til 1500. Forfatterne undersøker også hvordan forholdet mellom kjønnene utviklet seg i denne lange perioden. Et annet verk i samme kategori er boken *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, hvor Gro Hagemann, Kari Melby, Hege Roll-Hansen, Hilde Sandvik og Ingvild Øye bidrar til forskningsfeltet med en gjennomgang av norsk historie fra vikingtiden og frem til 2020.¹⁸ Her finner vi naturligvis også en fremstilling av tendensene i norsk middelalder, med fokus på kvinners handlingsrom og betydningen av kjønn gjennom historien. Forfatterne presenterer også kort kvinners handlingsrom i norske middelalderbyer.

Et fåtall utgitte verk har hatt utelukkende fokus på kvinner i norsk middelalder, men blant de få finner vi *Sagakvinner* av Lise Lorentzen.¹⁹ Boken ble utgitt i 2006 og tar for seg middelalderkvinnens liv, roller og levekår i Norge. Kvinnene i norsk middelalder settes her inn i en kulturhistorisk sammenheng, og forfatteren gjør rede for alt fra kvinners tekstiler og klesplagg til deres handlingsrom i samfunnet.

Vi finner langt flere eksempler på tidligere forskning på middelalderkvinner i Europa, hvor verken Norge eller andre land har fått særskilt oppmerksomhet. De fleste av disse tar likevel utgangspunkt i England, og senmiddelalderen. Mange utgivelser innenfor dette feltet tar for seg smale temaer som for eksempel ekteskap, kvinnens rolle i religionsutøvelse eller sex. Andre konsentrerer seg om forskjeller mellom kjønnene. Noen verk favner bredere, og tar for seg flere aspekter ved europeiske middelalderkvinners liv og virke. For eksempel kom boken *A Medieval Woman's Companion* i 2015.²⁰ I boken fokuserer Susan S. Morrison både på enkeltkvinner fra middelalderen, og mer generelle temaer som språk, klær og middelalderens syn på kropp. Ifølge forfatteren selv skal boken kunne bidra til bedre forståelse av flere aspekter som påvirket middelalderkvinners liv i Europa. I tillegg kom samleverket *Relations*

¹⁷ Blom I., *Cappelens kvinnehistorie 1*, 1992

¹⁸ Hagemann, Melby, Roll-Hansen, Sandvik, & Øye, *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, 2020

¹⁹ Lorentzen, *Sagakvinner*, 2006

²⁰ Morrison, *A Medieval Woman's Companion*, 2015

of Power i 2021.²¹ Boken viser at middelalderens kvinnenettverk i Vest-Europa hadde en sentral rolle i utviklingen av den politiske, familiære og spirituelle arven vi sitter igjen med i dag.

Kvinnen har fått lite oppmerksomhet i forskningen på skandinaviske middelalderlover generelt, og enda mindre i det lille som finnes av forskning på bylover. Likevel ser vi at Hans I. Kleven i boken *Norrøn arverett og samfunnsstruktur* har et delkapittel som omhandler kvinner i de norske landskapslovene.²² Kleven presenterer kvinnens juridiske status med fokusområder som politiske rettigheter, formuerett, arverett, strafferett og rettigheter ved forlovelse og søksmål. En liknende tilnærming finner vi i boken *Lov og lovgivning i middelalderen*.²³ Der bidrar Else Mundal med kapittelet *Kva hadde kvinnene på tinget å gjere?* Hvor hun undersøker hvilken rolle kvinner hadde på tingene med utgangspunkt i de norske landskapslovene og Landsloven.²⁴

Utvalget i tidligere forskning snevres straks inn i det vi ser til kvinner i skandinavisk urban rettshistorie. Et av få konkrete eksempler innenfor dette feltet finner vi i artikkelen *Kvinnan i Magnus Erikssons Stadslag*, som ble skrevet av Charlotte Cederbom i 2007.²⁵ Cederbom gjennomgår tendensene i lovgivningen som omhandlet kvinner i den svenske ekvivalenten til den norske Byloven. En rekke utgivelser undersøker kvinnens rolle i engelsk middelalderlovgivning, og blant dem er boken *Medieval Women and Urban Justice*.²⁶ Her analyserer historiker Teresa Phipps kvinners rolle i rettsvister og rettssystemet for øvrig i tre engelske middelalderbyer. Phipps viser hvordan kvinnens rolle og juridiske status kunne variere ut fra sivilstatus, type konflikt og hvilken by kvinnen levde i.

Som dette begrensede utvalget av tidligere forskning viser, er feltet stort og favner bredt. Det meste av tidligere forskning som er gjort på skandinaviske middelalderlover, spesielt der de sammenlignes, er gjort med utgangspunkt i landskapslovene. Selv om mange forskere også nevner kvinnens rolle i samfunnet og også i bysamfunnet, kan en fortsatt etterlyse en fullstendig kartlegging av bylovens bestemmelser som omhandler kvinner, og en analyse av disse.

²¹ Bérat, Hardie, & Dumitrescu, *Relations of Power*, 2021

²² Kleven, *Norrøn arverett og samfunnsstruktur*, 2001 s. 86-97

²³ Horn & Seip, *Landsloven 750 år*, 2020

²⁴ Mundal, *Kva hadde kvinnene på tinget å gjere?*, 2020

²⁵ Cederbom, *Kvinnan i Magnus Erikssons Stadslag*, 2007

²⁶ Phipps, *Medieval Women and Urban Justice*, 2020

1.3 Presentasjon av kilder

Denne oppgaven vil baseres på et utvalg av de norske, svenske og danske middelalderbylovene som er tilgjengelige i dag.

Den første og tidligste kilden til norsk middelalderbylovgivning vi kjenner til er *Bjarkøyretten*, Nidaros eldste bylov (B).²⁷ Videre i denne oppgaven vil loven omtales som «Bjarkøyretten». En nøyaktig datering av denne byloven er ikke gjort, men en vet nok så sikkert at de eldste nedskrevne reglene i Bjarkøyretten er fra mellom midten av 1000-tallet og 1160. Ifølge Jan Ragnar Hagland og Jørn Sandnes ble loven videre utbygd og supplert kontinuerlig frem mot midten av 1200-tallet.²⁸ Dagens samlede versjon av Bjarkøyretten baserer seg på en rekke håndskrifter av ulik alder og opphav. Hagland og Sandnes påpeker at mye tyder på at denne Bjarkøyretten ble til som en del av arbeidet til kong Håkon Håkonson, hvor målet var et samlet norsk lovverk.²⁹ Et arbeid hans sønn, Magnus Lagabøte fullførte i 1270-årene med Landsloven og Byloven som resultat. Forfatterne hevder at det råder enighet om at store deler av innholdet i Bjarkøyretten likevel er mye eldre enn fra midten av 1200-tallet. Ingen av de overleverte håndskriftene inneholder ifølge Hagland og Sandnes en fullstendig versjon av loven. Håndskriftene tilbyr bare bruddstykker med ulike deler av loven. Forfatterne hevder at vi kan anta at disse håndskriftene til sammen dekker en god del, og kanskje også det meste, av reglene som var spesielle for Nidaros før Byloven ble til.

Den andre kilden for norsk middelalderbylovgivning vil være *Magnus Lagabøters Bylov* (MLB), som Magnus 6. Håkonsson fikk utarbeidet og til slutt innført i 1276. Heretter omtales denne loven som «Byloven». Loven ble opprinnelig skrevet for Bergen, men ble tilpasset og overført til andre byer senere. Det antas også at dette var lovgivernes hensikt da loven ble utarbeidet.³⁰ Byloven er tematisk inndelt i 9 bolker, med et eget kapittel med retterbøter til slutt. Reglene i Byloven er sortert i henholdsvis *Tingskipningsbolken*, *Kristendomsbolken*, *Landeverbsbolken*, *Mannhelgebolken*, *Arvetallet*, *Byskipningen*, *Kjøpebolken*, *Tyvebolken* og *Farmannaloven*.³¹ Bylovens struktur og innhold er i stor grad lik den to år yngre *Magnus Lagabøters Landslov* (MLL), men mangler naturlig nok en odelsbolk og landsleiebolk da disse ikke var relevante for bysamfunnet. Til gjengjeld finner vi ikke *Byskipningen* eller

²⁷ Hagland & Sandnes, *Bjarkøyretten*, 1997

²⁸ Hagland & Sandnes, *Bjarkøyretten*, 1997

²⁹ Hagland & Sandnes, *Bjarkøyretten*, 1997

³⁰ Storm, *Om Haandskrifter og Oversættelser af Magnus Lagabøters Love*, 1879

³¹ MLB

Farmannaloven i Landsloven, og *Kjøpebolken* har i Byloven flere nye bestemmelser som er tilpasset livet i byen.³²

Byloven er overlevert i 24 norrøne håndskrifter, og i tillegg fragmenter av 8 andre håndskrifter. To av håndskriftene er datert til slutten av 1200-tallet, mens alle fragmentene og 19 av de andre håndskriftene er datert til ca. 1300-1350. Det er også bevart 16 senere avskrifter av noen av de kjente håndskriftene. Bergen bylov er overlevert i til sammen 12 håndskrifter, Nidaros- og Oslo bylov begge i 2 håndskrifter, mens Tønsberg bylov er overlevert i 4 håndskrifter. Av de 24 norrønspråklige håndskriftene er det bare to som har fullstendig tekst. Det finnes i tillegg ett håndskrift som er oversatt til dansk og har den fullstendige teksten.³³ De store likhetene mellom Byloven og Landsloven har ført til at oversettere har forkortet teksten i Byloven betraktelig, og heller henvist til Landsloven i de tilfellene lovene har samme tekst. Forkortelsene i håndskriftene er gjort på den måte at bare tittelen og den første linjen i kapittelet er skrevet inn.³⁴ Dagens oversatte versjon av Byloven er oversatt og utgitt av Knut Robberstad i 1923, med utgangspunkt i byloven fra *Norges gamle Love* (NGL).³⁵ På samme måte som de fleste håndskriftene av byloven viser til Magnus Lagabøters landslov der lovtekstene er entydige, viser Robberstad til Absalon Tarangers oversettelse av Magnus Lagabøters Landslov.³⁶ Tarangers oversettelse vil derfor også brukes som kilde i denne oppgaven der mangler i byloven krever det.

Den første kilden til svensk bylovgivning fra middelalderen er Bjärköarätten (Bjä), heretter omtalt som «den svenske bjarkøyretten». Denne loven er fullstendig bevart i bare ett håndskrift, som mest sannsynlig er skrevet rundt år 1345. Deler av loven kan likevel finnes i flere andre håndskrifter.³⁷ Den svenske bjarkøyretten var byloven som gjaldt for Stockholm frem til *Magnus Erikssons Stadslag* ble innført. Den svenske bjarkøyretten ble også gjeldende i flere andre svenske byer. Det er ifølge Åke Holmbäck og Elias Wessén sannsynlig at denne loven ble nedskrevet før 1296, fordi loven har få likheter med *Upplandslagen* som kom i 1296. Holmbäck og Wessén påpeker at den svenske bjarkøyretten er for usystematisk til å være nyere enn *Upplandslagen*, og at den derfor må være nyere enn fra 1296. Loven kan heller ikke være eldre enn fra midten av 1200-tallet, så selv om en nøyaktig datering av loven

³² Horn & Seip, *Landsloven 750 år*, 2020

³³ Rindal & Spørck, *Kong Magnus Håkonsson Lagabøtes landslov*, 2018 s. 81-82

³⁴ Horn & Seip, *Landsloven 750 år*, 2020

³⁵ NGL II

³⁶ MLB

³⁷ Holmbäck & Wessén, *Svenska landskapslagar*, 1979 S. XCII - CX

ikke foreligger, kan en med stor sannsynlighet si at loven er fra et sted mellom 1250 og 1296.³⁸

Den andre kilden til bylovgivning i svensk middelalder blir *Magnus Erikssons Stadslag* (MESt). Videre i oppgaven vil jeg kalle denne loven «den svenske byloven». Loven ble sannsynligvis, ifølge Åke Holmbäck, utarbeidet på oppdrag fra kong Magnus Eriksson på 1350-tallet.³⁹ Holmbäck hevder at arbeidet sannsynligvis ble påbegynt mellom 1353 og 1356, og at arbeidet ble avsluttet en gang mellom 1355 og 1360. Dateringen av loven er likevel omdiskutert, og vanskelig å finne et absolutt svar på. Den svenske byloven er bevart i et stort antall håndskrifter fra middelalderen og 1500-tallet. Til sammen over 100 håndskrifter er bevarte. 5, sammen med et fragment, stammer fra siste del av 1300-tallet, omtrent 40 fra 1400-tallet, og de øvrige fra 1500- og starten av 1600-tallet. Ingen originale håndskrifter er bevarte av den svenske byloven. De bevarte håndskriftene er alle avskrifter av tidligere håndskrifter, og har varierende verdi.

Den svenske byloven var ment å gjelde i alle byer innenfor det svenske riket. I middelalderen inkluderte dette Finland, men ikke de sørligste delene av dagens Sverige. Loven var delt inn i balkar, tilsvarende de norske bolkene, som samlet lover innenfor samme tema under samlende paragrafer og underoverskrifter.⁴⁰

Fra Danmark har vi 38 kjente bylover og over 700 brev som stadfester ytterligere lovregler og privilegier. De som ble mest omfattende benyttet ved å bli kopiert til andre byer var *Slesvig Stadsret* (ca.1200-1243), *Roskilde Stadsret* (1268) og *Københavns Stadsret* (1294).⁴¹ Jeg har valgt å bruke alle disse som supplement i min analyse. I tillegg vil jeg se til *København Stadsret* (1254). Gjennom oppgaven vil disse lovene omtales som «byloven for Slesvig», «byloven for Roskilde», «byloven for København (1254)» og «byloven for København (1294)».

1.3.1 Kritikk av middelalderlover som kilder

Magnus Rindal har pekt på tekstkritiske utfordringer med de overleverte håndskriftene av Byloven som kilder.⁴² Rindal hevder at de tekstkritiske problemene melder seg som følge av de mange overleverte håndskriftene som er nærme hverandre, men ikke helt like. Disse problemene skaper igjen utfordringer for de oversatte tekstene en har å arbeide med i dag.

³⁸ Holmbäck & Wessén, *Svenska landskapslagar*, 1979 s. XCIII - CX

³⁹ Holmbäck & Wessén, *Magnus Erikssons stadslag*, 1966

⁴⁰ Gustafsson, *Sale of Goods around the Baltic Sea in the Middle Ages*, 2013

⁴¹ Andersen, Pedersen, & Pedersen, *Legal Procedure and Practice in Medieval Denmark*, 2011 s. 362

⁴² Rindal, *Dei norske mellomalderlovene*, 1995

Rindal påpeker spesielt at NGL var en imponerende prestasjon i sin tid, men at verket som vitenskapelig utgivelse ikke oppfyller dagens krav.

Gustav Storm kritiserer også utvelgelsen av håndskrifter som er benyttet i *NGL II*, og påpeker at dersom en ville gi et ekte bilde av Landsloven i dens opprinnelige form, skulle helst andre håndskrifter ha vært lagt til grunn.⁴³ Videre mener Storm at håndskriftene som ligger til grunn for NGL II ikke er tro kopier av Magnus Lagabøtes lov, men heller versjoner som ble skapt ut fra øyeblikkets behov. Siden de oversatte versjonene av lovene er basert på det materialet som finnes i de ulike bindene av *Norges gamle love*, er denne kritikken også rettet mot versjonene av lovene jeg skal behandle i denne oppgaven.

Olivia F. Robinson påpeker at det ikke er uproblematisk å bruke lover som kilder til fortidens samfunn.⁴⁴ Lovgivningen var først og fremst ideologisk, og lovgiverne ønsket gjennom loven å fremme sine tanker om hvordan samfunnet burde være ifølge Robinson. Gjennom å studere loven kan en si svært lite om hvordan samfunnet faktisk var, især dersom en ikke supplerer med andre kilder.

Knut Tveit hevder at det som regel er mest fornuftig å gå ut fra at loven ikke ble fulgt i samfunnet den ble skrevet for.⁴⁵ Han påpeker også at loven ikke sier noe om de faktiske forholdene i samfunnet, og at dette er en av utfordringene med den type normative kilder lovverk utgjør. Emilie Amt underbygger dette, i det hun hevder at lover er foreskrivende og ikke beskrivende.⁴⁶ Handlingene de forbød kan ha vært svært vanlige i samfunnet de gjaldt for. Også Miriam Tveit beskriver problemene en står ovenfor i undersøkelsene av normative kilder.⁴⁷ Hun påpeker at loven ikke blindt kan brukes som et bilde på verken samfunnets eller lovgiverens normer – sistnevnte kan ha vært påvirket av andre lover eller ha fattet beslutningen om å vedta normer selv om personlige motiver ikke nødvendigvis lå bak.

Charlotte Cederbom påpeker at et problematisk aspekt ved å undersøke kvinner i lovene er spørsmålet om hvorvidt reglene også gjaldt kvinner der de bare har maskuline pronomen, men er rettet til en udefinert gruppe.⁴⁸ Cederbom påpeker at den svenske byloven tilsynelatende beskriver «mannens verden», men at dette kan være på grunn av en førmoderne måte å lese pronomen. «Han» eller «mann» betyr ikke nødvendigvis en mann, og kan i mange tilfeller

⁴³ Storm, *Om Haandskrifter og Oversættelser af Magnus Lagabøters Love*, 1879

⁴⁴ Robinson, *The Sources of Roman Law*, 1997

⁴⁵ Tveit K., *Historisk forskningsmetode*, 2011

⁴⁶ Amt, *Women's Lives in Medieval Europe*, 2010 s. 33

⁴⁷ Tveit, M., *In Search of Legal Transmission*, 2016

⁴⁸ Cederbom, *Kvinnan i Magnus Erikssons Stadslag*, 2007

vise til alle mennesker. Vi ser flere bestemmelser også i de norske bylovene som kan by på samme problematikk. I oversettelsene av de norske bylovene er begrepet *maðr* oversatt til «mann», selv om primærbetydningen ifølge Else Mundal er «menneske». Mundal påpeker at det er denne primærbetydningen begrepet som regel har i lovene, og at en må gå ut fra at regelen gjelder både kvinne og mann der noe annet ikke fremkommer av konteksten. Disse problemene møter jeg også naturligvis på i denne oppgaven. Oppgavens rammer tillater likevel ikke å inkludere alle reglene i lovene som kanskje eller mest sannsynlig også gjaldt kvinner. Dette er årsaken til at reglene uten andre kjønnsmarkører enn «maðr» ikke er inkludert i denne oppgaven. Jeg konsentrerer meg utelukkende om de reglene som på en eller annen måte spesifikt nevner kvinner. Hvilke markører jeg har brukt for å identifisere disse kommer jeg tilbake til i kapittel 1.4.

I denne oppgaven søker jeg ikke å bruke loven som et bilde på samfunnets faktiske forhold i norske middelalderbyer. Det jeg vil forsøke å finne er mulige motivasjoner bak formuleringene som omhandler kvinner. Selv om dette heller ikke er uproblematisk, mener jeg at jeg vil unngå de største fallgruvne ved å bruke normative kilder ved å se etter motivene og ikke de faktiske samfunnsforholdene.

1.4 Metode

Oppgaven er inndelt i to deler: Én introduksjonsdel hvor jeg etter dette innledende 1. kapitlet vil presentere det historiske og rettshistoriske rammeverket for bylovene i kapittel 2. Den andre, og mest sentrale delen av oppgaven, utgjør kapittel 3, 4 og 5 hvor jeg vil presentere og analysere bestemmelsene i lovverkene som spesifikt nevner kvinner. Oppgaven søker som sagt ikke å avdekke de faktiske samfunnsforholdene i norske middelalderbyer, men å kartlegge kvinnens rolle i, og foreslå mulige motiver bak, lovgivningen.

Konrad Maurer foreslo at følgende metode bør anvendes i sammenlignende rettshistorie, og særlig for den nordgermanske retts vedkommende:⁴⁹

Først og fremst må det skje en nøyaktig og kritisk bestemmelse av hver enkelt rettsforfatnings innhold. Maurer mener også det er viktig å følge rettssystemets utvikling, for å unngå feilvurderinger. I hans metode er det også viktig å stadfeste hvilket slektskap lovene har til hverandre. Man må gå ut fra de nærmest beslektede lovene og deretter ta fatt på de fjernere slektingene i andre rekke. Maurer mener man aldri må gå over til andre rekke før de førstnevnte lovene har blitt sammenlignet. Det er også sentralt, hevder Maurer, at en tar i

⁴⁹ Maurer, *Udsigt over de nordgermaniske retskilders historie*, 1878 s. 3-12

betraktning hvilken påvirkning «fremmed rett» kan ha hatt på lovverkene.

Siden sammenligningen ikke er denne oppgavens hovedformål, men heller et supplement til analysen, vil denne metoden følges i de tilfeller det er sammenligningsgrunnlag mellom de to norske bylovene, og mellom de norske bylovene og det øvrige skandinavia.

Den tredje generasjonen annales-historikere ble ifølge Leidulf Melve mellom 1956 og 1968 løftet frem i lyset.⁵⁰ Et av kjennetegnene til denne generasjonen var at kultur og mentalitet fikk større plass og en ny rolle enn tidligere. Denne nye mentalitetshistorien tok sikte på å undersøke relasjonen mellom det materielle og det mentale i lys av sosial endring. Analysene jeg vil foreta i denne oppgaven er inspirert av denne mentalitetstilnærmingen. Sverre Bagge forklarer at mentalitetshistorie handler om å erkjenne at verdenen endrer seg mye fra en tidsalder til en annen.⁵¹ Vi må forstå ideer og tanker fortidens mennesker hadde, uten å tilsmusse forskningen med de ideene og tankene vi har i dagens samfunn.

«Men det vi heller ikke må gjøre, er å gå til fortiden med vår «sunne fornuft,» formet av et liv i den vestlige verden på slutten av 1900-tallet i fred og overflod og sunnhet og menneskelig likeverd, og regne med at fortidens mennesker stort sett oppførte seg som vi ville ha gjort.»⁵²

Prosjektet *Gender and Work* (GaW) har utviklet en verb-orientert metode spesielt for å besvare spørsmål om kjønn og arbeid i fortiden. Metoden vektlegger beskrivelser av hva folk gjorde for å tjene penger, i stedet for eksempelvis yrkestitler.⁵³ Fokuset på bruken av tid for å tjene penger i stedet for yrkestittel betyr at en kan hente ut spesielt interessant informasjon fra selve verbet. Verbene beskriver hva folk gjør.⁵⁴

Inspirert av den verb-orienterte metoden ble det klart at å lete etter markøren *kvinna/kvenna* (kvinne) i lovene ikke ville være tilstrekkelig. Jeg har derfor identifisert reglene ved hjelp av en rekke markører, blant annet betegnelser knyttet til arbeidsliv, som *baðkona* (badekone) og *ølkona* (ølkone), og betegnelser knyttet til familien, som *systur* (søster), *moðor* (mor), *dottor* (datter) og *hústrú* (hustru). I tillegg til disse har markører av mer seksuell karakter vært nyttige i kartleggingen, som for eksempel *púta* (hore), *friðla* (frille) og *port-kona* (prostituert). Det finnes en rekke stavevarianter av de nevnte eksemplene, og i identifiseringsarbeidet har jeg også tatt dem med. Ved å inkludere andre markører enn ordet kvinne har det latt seg gjøre å identifisere en rekke regler som ved første øyekast ikke ser ut til å gjelde eller regulere

⁵⁰ Melve, *Historie*, 2010 s. 199-200

⁵¹ Bagge, *Mennesket i middelalderens Norge*, 2005 s. 14

⁵² Bagge, *Mennesket i middelalderens Norge*, 2005 s. 16-17

⁵³ Uppsala Universitet, *Gender and Work*, 2021

⁵⁴ Fiebranz, Lindberg, Lindström, & Ågren, *Making Verbs Count*, 2011 s. 278

kvinner. Markørene bidrar også til å forklare hvorfor kvinnen nevnes i lovene der hun nevnes, og i hvilke sammenhenger lovgiverne har ansett det som viktig å regulere også kvinner.

2.0 Historisk rammeverk og rettshistorie

For å danne et bedre bilde av hvilken fremstilling av kvinner en kan forvente av de norske bylovene, er det verdifullt å redegjøre for kvinnens stilling både i Norge og andre europeiske middelalderbyer. I det følgende vil jeg blant annet presentere relevant forskning på kvinnens stilling i tidlig middelalder, både på landsbygda og handelsstedene. Forskjellene mellom livet i by og bygd i tidlig middelalder kan bidra til å belyse hvilke forskjeller vi kan forvente mellom by og bygd i middelalderen. Videre vil jeg også kaste et blikk mot kvinnens stilling i de rurale områdene i Norge i middelalderen, for å trekke frem hvilke forhold landskapslovene og landsloven ble skapt for å regulere. Forskning på kvinnens stilling i andre europeiske byer i middelalderen vil også belyse hvilke tendenser som preget kvinnens posisjon i samfunnet og loven. Jeg vil også kort gjøre rede for byutviklingen i Norge, og hvilke forutsetninger som lå til rette for utviklingen av egne bylover i perioden oppgaven tar for seg. I kapittelet vil jeg også se på rettskulturen i middelalderens Norge, og i den forbindelse trekke frem den tidligere lovgivningen bylovene erstattet og til dels videreførte i byene under nye titler. Jeg vil også gjøre kort rede for utviklingen og utarbeidelsen av lovverkene – hvem som skrev dem, og hvem de var ment for.

2.1 Kvinner i rurale områder i tidlig middelalder

Selv om perioden i tidlig middelalder som i norsk forskning ofte omtales som «vikingtiden» (ca. 800-1050) ikke dekkes av lovgivningen jeg senere skal kartlegge, mener jeg det er fruktbart å se på kvinnens samfunnsstilling i denne perioden. Det er trolig at kvinnens stilling i det norske samfunnet ikke endret seg drastisk fra vikingtiden til høymiddelalderen (ca. 1050-1300.) Heretter vil begrepet tidlig middelalder benyttes der annen forskning kanskje omtaler perioden som vikingtiden.

I tidlig middelalder utgjorde bønder og deres familier den største gruppen av innbyggere i Norge.⁵⁵ Selv om de fleste var bønder, kunne de sosiale og økonomiske forskjellene blant dem være store. For bøndene var husholdet en viktig samfunnsinstitusjon, og individene forholdt seg i større grad til husholdningen enn statsstrukturer og den utvidede slekten.⁵⁶ Allerede i tidlig middelalder i Skandinavia hadde også kvinnen makt innenfor gårdens rammer, hvor hun hadde ansvar for økonomi og det sosiale og religiøse liv i husholdningen.⁵⁷

⁵⁵ Sigurðsson, *Skandinavia i vikingtiden*, 2017 s. 99

⁵⁶ Bandlien, *Å finne den rette*, 2001 s. 59-60

⁵⁷ Raffield, Price, & Collard, *Polygony, Concubinage and the Social Lives of Women in Viking-Age Scandinavia*, 2017 s. 187

Ektemannen var som regel overhodet i husholdningen, og hadde ansvar for blant annet trelle og døtres giftemål. Dette var riktignok roller en enke kunne overta etter mannens død.⁵⁸ Selv om kvinner og menn hadde ulike roller i husholdningen, var begge viktige aktører i driften av den. Mann og kone kunne ha oppgaver som utfylte hverandre, og i noen tilfeller var også arbeidsoppgavene kjønnsoverskridende. Hagemann et. al. påpeker at kvinnen stod sterkt i det sosialt differensierte vikingsamfunnet, samtidig som de stod svakt på mange måter.⁵⁹ Typisk for kvinner var sysler som tilberedning av mat, fjøsstell, å male korn og å bære vann. Forskning viser likevel at de finere husfruene ofte begrenset sine sysler til produksjon av finere tekstiler og søm, og at trelle måtte ta seg av det tyngre fysiske arbeidet.⁶⁰

Det er lite, om noe, som taler for at kvinner i tidlig middelalder stod i et underordnet forhold til sin mann innenfor husholdningen. Sverre Bagge hevder at vi heller bør betrakte forholdet som to parallelle hierarkier – ett for menn og ett for kvinner.⁶¹

Selv om forskning belyser mange sider ved livet til kvinner i tidlig middelalder, påpeker Bagge at fremstillingen av kvinner ofte er uniform og stereotypisk.⁶² Videre mener Bagge at kvinner hadde en betydelig posisjon i samfunnet, både i og utenfor husholdningen. Den kvinnen vi oftest møter som representant for kvinner i tidlig middelalder, er husfruen, som ifølge Bagge ofte blir tilegnet en passiv rolle. Forskning underbygger at kvinner kunne ha økonomisk makt og innflytelse, men selv om husfruene stod sterkt i samfunnet, kunne enker oppnå en enda sterkere posisjon.⁶³ At enkene kunne overta store deler av den avdøde ektemannens oppgaver demonstrerer at samfunnsrollen var viktigere enn biologisk kjønn der status skulle avgjøres.⁶⁴ Det er likevel verdt å merke seg at barnløse enker ikke var likestilte med enkene som var mor til arvinger av den avdøde ektemannen. Enkene uten avkom måtte gjerne returnere til sin egen familie og søke lykken gjennom et nytt ekteskap.⁶⁵ Det var likevel ikke bare gjennom ektemannens død at fruen på gården kunne overta hans oppgaver og rolle i husholdningen. Dersom mann og sønner var på tokt måtte kvinnen stå for hele driften av gårdsbruk og hus i deres fravær.⁶⁶

⁵⁸ Bandlien, *Å finne den rette*, 2001

⁵⁹ Hagemann, Melby, Roll-Hansen, Sandvik, & Øye, *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, 2020 s. 64-65

⁶⁰ Bagge, *Europa 300-1200*, 1992 s.334

⁶¹ Bagge, *Mennesket i middelalderens Norge*, 2005 s. 24

⁶² Bagge, *Mennesket i middelalderens Norge*, 2005 s. 24

⁶³ Løkka, *Vikingtidskvinnen i ettertidens lys*, 2014

⁶⁴ Sigurdsson, *Skandinavia i vikingtiden*, 2017 s. 99-113

⁶⁵ Sigurdsson, *Skandinavia i vikingtiden*, 2017 s. 99-113

⁶⁶ Almgren & Gustavsson, *Vikingene*, 1968 s. 141-147

Arkeologiske utgravinger vitner også om at kvinnene i tidlig middelalder var mer forskjellige enn den tradisjonelle homogene fremstillingen skal ha det til. Alle kvinner ble i hvert fall ikke ansett som husmødre i samtiden. Blant annet indikerer arkeologiske funn at kvinner kan ha vært viktige for religionsutøvelse i tidlig middelalder, kanskje spesielt i overgangsfasen mellom den hedenske kulturen og kristendommen.⁶⁷ Den nye religionens inntog i det norske samfunnet påvirket kvinnens stilling i samfunnet på flere måter, både i positiv og negativ forstand. Kirkens syn på kvinner var preget av deres seksuelle moral, og det var blant annet ikke heldig for kyskhetsløfter at kvinnen vekket seksuelle følelser hos kirkens menn. Dette medførte at mange kvinner ble betraktet som fristerinner, noe som medførte en lavere sosial status.⁶⁸ I tillegg medførte kristendommen at bare menn fikk utføre ritualer og forkynne Guds ord, handlinger som kvinner i hedensk tid fikk ta stor del i. Likevel fikk både trelle og fattige bedre levekår som følge av kristendommens vekt på nestekjærighet. Det var ikke bare overgangen til kristendom som medførte slike endringer for kvinnens stilling. Ifølge Liv Helga Dommasnes kan det se ut til at kvinner i tidlig middelalder på mange måter hadde en tapt storhetstid å se tilbake på.⁶⁹ Med overgangen til åsatroens krigerkult ble vektleggingen av fruktbarhet redusert, noe kvinnen må ha merket i det sosiale. Med denne overgangen ble Skandinavia erobret av et mannssamfunn, kanskje samtidig som ætt, gård og eiendom ble viktigere for samfunnsstrukturen.⁷⁰

Forskning viser også at kvinner allerede i handelsbyen Kaupang (800-900-tallet) kan ha deltatt i handel med betalingsmidler og utstyr til å veie betalingssølv. Det er heller ingen grunn til å anta at kvinner ble holdt utenfor handelen. I tillegg viser forskning at kvinner kan ha spilt en sentral rolle i en profesjonell tekstilproduksjon i byen. Siden skriftlige kilder viser at tekstilhåndverk i all hovedsak var et kvinnehåndverk frem til middelalderen, er det lite som taler for at Kaupang var noe unntak. Uansett viser forskning at kvinner på flere måter satte sitt preg på byen og at de hadde ulike roller i samfunnet.⁷¹ Gravfunn fra tidlig middelalder forteller også at kvinner lettere kunne oppnå en spesielt frigjort stilling utenfor gårdsmiljøet.⁷² De gravene som taler for at kvinnene hadde en sterk selvstendig rolle er funnet i mer sentrale områder. Disse særegne rollene kan knyttes til handel, håndverkssentra, kult, fostermødre, barselkvinner eller kloke koner. Ut fra det store innslaget av kvinnegraver på Kaupang mener

⁶⁷ Pantmann, *Nøglekvinderne*, 2014

⁶⁸ Lorentzen, *Sagakvinner*, 2006 s. 24-25

⁶⁹ Dommasnes, *Om kvinner og barn i forhistoriske samfunn*, 1999 s. 7-18

⁷⁰ Dommasnes, *Om kvinner og barn i forhistoriske samfunn*, 1999 s. 7-18

⁷¹ Pedersen, *Kaupangs kvinner*, 2014

⁷² Hofseth, *Historien bak handelskvinnen på Kaupang*, 1999

Elin Høigård Hofseth at handel må være den viktigste faktoren.⁷³ Else Roesdahl påpeker at mange kvinner fikk mulighet til å utøve autoritet og ble respekterte innenfor deres eget sosiale lag.⁷⁴ Hofseth antyder også at kvinners status kan ha økt i tidlig middelalder. Kvinnene måtte jo tross alt stå for alt det hjemlige mens mange menn var fraværende over lengre perioder i forbindelse med krigs- og handelstokter. Gravfunn indikerer i hvert fall at kvinners gravsteder godt kunne være like praktfulle som menns, vel og merke innenfor samme sosiale klasse.⁷⁵

Hans I. Kleven hevder at den norrøne kvinnens stilling var langt friere enn stillingen til kvinner etter reformasjonen, selv om samfunnet i tidlig middelalder var mannsdominert.⁷⁶ Norrøne kvinner var ikke undertrykt av mannen i samliv og daglig liv, men de ble ifølge Kleven diskriminert i lovgivningen. Kvinnene i det øverste sjiktet av samfunnet var gjerne koner til eiere eller høvedsmenn på båtene og hadde bedre økonomi og hjelp av trelles eller tjenestefolk til å drifte gård og eiendom. Kleven påpeker at forholdene i Norge under landskapslovene var patriarkalske, men at kvinner i enkelte sammenhenger kunne ha stor frihet og uavhengighet – kanskje spesielt i det tilfellene kvinnen hadde med seg store verdier inn i ekteskapet. Kleven hevder at den gifte kvinnen var beskyttet av ektemannen, mens den ugifte kvinnen fikk samme beskyttelse fra mannlige slektninger. Kvinnen var avhengig av – og underlagt familien sin, noe som kommer spesielt tydelig til uttrykk i at familien kunne bestemme hvem hun fikk gifte seg med. Enker stod friere, fordi en enke kunne gifte seg med hvem hun ville med én frendes råd, og de var dessuten mer økonomisk selvstendige enn ugifte kvinner.⁷⁷

For middelalderens kvinner var det essensielt hvilken del av befolkningen de ble født inn i, også i høymiddelalderen. Dette bestemte hvilket arbeid hun kunne utføre, hva hun fikk spise, og hvor gammel hun skulle få bli.⁷⁸ Trellekvinner ble tilsynelatende ofte offer for vold og seksuell mishandling, mens kvinner av høyere sosial status sjeldnere ble utsatt for dette. Mens tjenestefolk og trelles måtte leve etter andres styre, kunne de frifødte kvinnene i større grad styre arbeidet sitt selv, og i enkelte tilfeller kunne de også styre andres arbeid. Kildene gir oss lite innsikt i livet til kvinnene av lav sosial status, da de nesten ikke har etterlatt seg spor fra egne liv. Kildesituasjonen er en litt annen for bondekvinnene. Disse hadde en sentral rolle i produksjonen på gårdene, blant annet hadde de ansvar for matstell og eldhuset. Vasking av

⁷³ Hofseth, *Historien bak handelskvinnen på Kaupang*, 1999

⁷⁴ Roesdahl, *Vikingernes verden*, 1994

⁷⁵ Roesdahl, *Vikingernes verden*, 1994 s. 71-74

⁷⁶ Kleven, *Norrøn arverett og samfunnsstruktur*, 2001 s. 86-105

⁷⁷ Kleven, *Norrøn arverett og samfunnsstruktur*, 2001 s. 86-105

⁷⁸ Bjørgum & Benedictow, *Kvinneliv i norsk middelalder*, 1985

både hus og klær var også kvinnearbeid på landsbygda, noe både tjenestekvinner og husfruen kunne ta seg av.⁷⁹ Ifølge Anne Holtmark var dørstokken skillet mellom manns- og kvinnearbeid. Alt arbeid innenfor døren var kvinnens ansvarsområde, mens oppgavene utendørs tilhørte mannen. Kvinnen var bundet til huset i barnas første leveår og kunne ikke arbeide uten å ta barnet med seg. Husfruen og andre kvinner i husholdningen delte på arbeidsoppgavene innendørs.⁸⁰

Som vi senere skal se nærmere på, fikk kvinner i middelalderbyene rett til å råde for egne kjøp. På landsbygda var ikke dette tilfellet. Kvinnene kunne få små summer som ble bestemt med utgangspunkt i mannens sosiale status, men dersom de gjorde større kjøp kunne mannen bryte denne avtalen senere. Å bruke penger var heller ikke like vanlig i utgangspunktet, men varebyting var en vanlig handelsform på landet.⁸¹ Dette var antakeligvis også tilfellet i byene.⁸²

2.2 Byutvikling

Europa var på 1000- og 1100-tallet preget av vekst. Folketallet og produksjonen i jordbruket gikk opp, og byer vokste frem. I Norge fulgte utviklingen den samme retningen.⁸³ Byene som vokste frem i Norge fra 1000-tallet og frem mot 1300-tallet kunne være små, og i en moderne målestokk kan de virke ubetydelige på grunn av sin beskjedne størrelse.⁸⁴ Likevel belyser forskningen en omfattende bydannelsesperiode i Norge så vel som resten av Europa mellom år 900 og 1300.⁸⁵ Men på hvilket grunnlag kan en betegne disse tettstedene, av beskjeden størrelse, som byer? En har ingen konkret målestokk som fastslår hvilke kriterier et sted måtte oppfylle for å betegnes som en by i perioden, og kravene for bytittel har variert med tid og sted. Det en må forholde seg til er hva folk i samtiden oppfattet som urbane områder.⁸⁶

Det er implisitt at en by ikke oppstår fra intet, og at stedene i Norge derfor må ha fått en form for drahjelp på veien mot byer i middelalderen. Det har hovedsakelig vært presentert tre hovedteorier for å forklare fremveksten av de første norske middelalderbyene.⁸⁷ (1) I siste halvdel av 1800-tallet fremla Peter Andreas Munch *Strandstedteorien* hvor han hevder at byene i Norge vokste frem på steder som hadde strategisk plassering med tanke på havner og

⁷⁹ Bjørgum & Benedictow, *Kvinneliv i norsk middelalder*, 1985

⁸⁰ Holtmark, *Kvinnearbeid*, 1964 s. 565-571

⁸¹ Lorentzen, *Sagakvinner*, 2006

⁸² Christophersen, *Nidaros 1250*, 1992

⁸³ Helle, *Kongssete og kjøpstad*, 1982 s. 117

⁸⁴ Helle & Nedkvitne, *Norge: Sentrumsdannelser og byutvikling i norsk middelalder*, 1977 s. 190-192

⁸⁵ Melve, *Hva er middelalderen*, 2016

⁸⁶ Helle & Nedkvitne, *Norge: Sentrumsdannelser og byutvikling i norsk middelalder*, 1977 s. 190-192

⁸⁷ Helle, *Norsk byhistorie*, 2006 s. 43

handel. Videre mente han at byene ble utviklet av kongemakten gjennom strategisk utbygging og tildeling av privilegier. (2) Senere, mot slutten av 1800-tallet, presenterte Gustav Storm en teori hvor han hevdet at kongemakten var den avgjørende faktoren i byutviklingen, fordi kongsgårdene hadde blitt utbygget til viktige byanlegg. (3) Deretter utviklet Edvard Bull en teori om at byggingen av kirkelige sentralinstitusjoner hadde vært den viktigste byfremmende faktoren i Norge, fordi det gjennom kirken ble satt i omløp jordbruksprodukter i så stor grad at byutviklingen fikk grobunn. I nyere tid er det likevel vektlagt i forskningen at ingen av disse tre teoriene alene kan forklare byutviklingen i Norge. Både handel, kongemakt og kirke må sammen ansees som byfremmende faktorer i perioden.

Handel var hovedgrunnlaget for det økonomiske aspektet ved byekspansjonen i høymiddelalderen. Dette til tross for at det meste av overskuddet fra norsk handel ble plassert andre steder enn i norske byer. Særstillingen Bergen etter hvert oppnådde, er sannsynligvis grunnet rollen byen hadde som fjernhandelssentrum. Trondheim, Tønsberg og Oslo må også ha opplevd at handel var av stor betydning for utviklingen.⁸⁸

Utbyggingen i byene medførte også sysselsetting og økt handel. Håndverkere og bygningsarbeidere fikk arbeid over lengre tid som følge av den omfattende utbyggingen.⁸⁹ Selv om en ikke kan måle hvilken betydning kongemakten og dens utbygging hadde for byutviklingen, er det klart at de spilte en viktig rolle. Kongemakten hadde utvilsomt størst betydning for utviklingen i de kongelige residensbyene som også ble de viktigste møtebyene og administrasjonssentrene.⁹⁰

For Bergens vedkommende ble også lovgivning sentralt i utviklingen fra 1276. Magnus Lagabøters bylov ble da vedtatt på det første bylagtingsmøtet. Selv om loven etter hvert ble gjort gjeldende i flere byer, var det samfunnet i Bergen by den baserte seg på. Byloven søkte i utgangspunktet å regulere virksomheten og bebyggelsen i byen i tråd med planene kongen og hans rådgivere hadde for byen.⁹¹

Kirkens rolle som byutvikler er knyttet til opprettelsen av nye, og utbyggingen av eldre, kirkelige institusjoner i de norske høymiddelalderbyene. Årsaken til denne utbyggingen var ofte at byene trakk til seg kirkelig virksomhet. Byggingen av nye institusjoner, som menighetskirker, var et direkte uttrykk for byvekst i perioden. Utbyggingen av de kirkelige

⁸⁸ Helle & Nedkvitne, *Norge: Sentrumsdannelser og byutvikling i norsk middelalder*, 1977 s. 252

⁸⁹ Helle & Nedkvitne, *Norge: Sentrumsdannelser og byutvikling i norsk middelalder*, 1977 s. 240-245

⁹⁰ Helle & Nedkvitne, *Norge: Sentrumsdannelser og byutvikling i norsk middelalder*, 1977 s. 240-245

⁹¹ Helle, *Kongsete og kjøpstad*, 1982 s. 175

institusjonene bidro i stor grad til urbaniseringen i byene. I enkelte byer, som for eksempel Trondheim, er det også tenkelig at kirken hadde større betydning for byutviklingen enn handel og kongemakt.⁹²

Selv om byene til en viss grad opplevde å få en administrativ rolle og en viss politisk og rettslig innflytelse sammenlignet med landsbygdene, fikk de ingen selvstendig stilling i forhold til kongen. Kongemakten fortsatte å kontrollere bysamfunnene, og kontrollerte og organiserte virksomheten i byene gjennom blant annet ombudsmenn. Den løsrivelsen fra kongemakten enkelte byer kunne oppleve andre steder i Europa fikk ikke de norske byene se noe til.⁹³ Kongen skulle også få spille en sentral rolle i lovgivningen utover middelalderen, da også de særegne lovene for byene i Norge. Dette vil jeg komme nærmere inn på i kapittel 2.3.

2.3 Kvinner de norske byene

Bygården var sentral i bylivet. Den var grunnleggende for både det sosiale og økonomiske livet i byen, og utgjorde en organisatorisk og funksjonell enhet for samfunnet.⁹⁴ En bygård bestod gjerne av flere bygninger som gav rom til folk, matlaging, salg og lagring av varer og håndverk. Dette ga husfaste menn, som eide bygårdene, en særlig viktig posisjon i bysamfunnet.⁹⁵ For å falle inn under kategorien «husfaste menn» måtte en eie eller leie minst ¼ av en bygård i minst et halvt år.⁹⁶ Det var bare de husfaste menn som fikk stemme på byens ting og ifølge Grethe Authén Blom var det sannsynligvis bare folk fra denne overklassen som kunne bli valgt inn i byrådet.⁹⁷ De tjente godt på både å drive handel eller håndverk selv, og fikk inntekter fra utleie eller fremleie av losji, boder eller lagerrom til tilreisende og fastboende – både kvinner og menn.⁹⁸ I bygårdene finner vi med andre ord de husholdningene kvinnene var en del av i norske middelalderbyer. Eierne, som var de husfaste menn, hadde i bygården både oppholdsrom og soveværelser til familien sin, seg selv og andre folk som bodde sammen med dem. Bygården omfattet også en felles skytningsstove og ildhus som både fastboende og leietakere kunne benytte seg av.⁹⁹ I bygården var husbonden husholdningens overhode som var ansvarlig overfor myndighetene og betalte skatter og avgifter på vegne av sin husholdning. Dette ga ham også tilgang til offentlige rettigheter.¹⁰⁰

⁹² Helle & Nedkvitne, *Norge: Sentrumsdannelser og byutvikling i norsk middelalder*, 1977 s. 247

⁹³ Helle & Nedkvitne, *Norge: Sentrumsdannelser og byutvikling i norsk middelalder*, 1977 s. 272

⁹⁴ Helle, *Norsk byhistorie*, 2006 s. 97-103

⁹⁵ Helle, *Norsk byhistorie*, 2006 s. 97-103

⁹⁶ Norseng, *Husfaste menn*, 2022

⁹⁷ Blom G. A., *Borgare*, 1957

⁹⁸ Helle, *Norsk byhistorie*, 2006 s. 97-103

⁹⁹ Helle, *Kongsete og kjøpstad*, 1982 s. 276

¹⁰⁰ Damsholt, *Europa 1200-1500*, 1992 s. 395-401

Ifølge Knut Helle var omtrent halvparten av Bergens befolkning i middelalderen kvinner. De får likevel bare plass i kildene der de gjennom arv eller ekteskap oppnådde en slik sosial og økonomisk posisjon at de fikk betydning for det øverste sjiktet i samfunnet, som var husfaste menn.¹⁰¹ Det arkeologiske materialet forteller ifølge Helle at de fleste kvinnene i byen hadde sin arbeidsplass i bygårdens husholdning, enten som gift med eieren av bygården, som tjenestekvinne eller som familiemedlem av bygårdeieren. Arkeologiske utgravinger tyder på at kvinner i høymiddelalderen hadde sine ansvarsområder i barnehold, matlaging, produksjon av tekstiler og øvrig husarbeid. Lite tyder på at tekstilproduksjonen var ment for salg – håndverket var stort sett husflidsvirksomhet, ikke profesjonelt. Spesielt viktig som arbeidsplass for kvinner var tilsynelatende eldhuset, hvor de kunne holde på med tekstilarbeid ved siden av matlagingen. Selv om kvinner i byen etter hvert kunne komme seg opp og frem økonomisk som selvstendige næringsdrivende, fikk de fleste kvinnene økonomisk og sosial status gjennom ekteskap og arv på samme måte som i bygdesamfunnet.¹⁰²

Grethe Authén Blom påpeker at selv om enkelte kvinner kunne tjene til livets opphold gjennom småhandel eller drift av kro eller losjihus, skjøt yrkesmulighetene for kvinner fart først etter 1850.¹⁰³ De fleste kvinnene måtte dermed bidra med sin arbeidskraft i bygården, og stelle med hus og familien.¹⁰⁴

Byloven stadfestet at husfaste menn og kjøpmenn med formue i handelsvarer skulle betale leidangsskatt – mens håndverkere og småhandlere skulle betale en årlig byavgift.¹⁰⁵ Denne gruppen kan også ha inneholdt kvinner. Dette viser at håndverkere og småhandlere utgjorde mellomsjiktet i samfunnet. Innenfor mellomsjiktet kunne det likevel være store forskjeller økonomisk og sosialt, siden gruppen rommet mennesker som var selvstendige håndverksmestere og skippere, og samtidig læregutter, svenner og vanlige sjøfolk. Under denne mellomgruppen finner vi arbeidere, tjenestepiker, sjøfolk og andre, som verken betalte byavgift eller leidangsskatt. Disse leide gjerne losji hos husbønder i byene, og husbonden hadde blant annet ansvar for å sørge for at hans eget gårdsfolk ikke måtte tigge mat i andre gårder i byen.¹⁰⁶

¹⁰¹ Helle, *Kongssete og kjøpstad*, 1982 s. 462-464

¹⁰² Helle, *Kongssete og kjøpstad*, 1982 s. 462-464

¹⁰³ Blom G. A., *Loven og Livet*, 1991

¹⁰⁴ Helle, *Kongssete og kjøpstad*, 1982 s. 462

¹⁰⁵ Helle, *Norsk byhistorie*, 2006 s. 103-107

¹⁰⁶ Helle, *Norsk byhistorie*, 2006 s. 103-107

Kildene forteller lite om personlig motivasjon for å bosette seg i de norske middelalderbyene. Det er likevel nærliggende å tro at handel og håndverk var en sterk motivasjonsfaktor for mange. I byene fikk håndverkere spesialisert seg i større grad enn tidligere, og byene tiltrakk seg håndverkere fra første stund.¹⁰⁷ Knut Helle påpeker at det er lite sannsynlig at alle som levde, og døde, i norske middelalderbyer var født og oppvokst der.¹⁰⁸ En av faktorene som kan ha lokket kvinner til byene var større frihet fra blant annet familien, noe vi ser at en kunne oppnå allerede i tidlig middelalder dersom en befant seg i mer sentraliserte områder. Innbyggerne i byene må på et tidspunkt ha kommet fra et annet sted, og Helle hevder at tilflytning fra både inn- og utland forekom.¹⁰⁹ En tanke som vokste ute i Europa på 1100-tallet var at «byluft gjør fri», i den forstand at mennesker som flyttet til byene og oppholdt seg der over en lengre periode, ble frigjort fra stavnsbånd og personlig avhengighet til jordherrer i distriktene. I Norge var ikke dette like aktuelt, da trelldom i stor grad ble avskaffet på 1100-tallet og de norske leilendingene var rettslig frie. Tanken kan likevel overføres til kvinner, som på bygda var underlagt familien i større grad, og var forpliktet til arbeidet på gården dersom hun ble boende der.

Bjarkøyretten og Byloven stadfestet også at byens innbyggere har lik hauldsrett (odelsbonderett). Denne regelen er inspirert av tanken fra resten av Europa, men hadde ikke samme konsekvenser i Norge. I norske byer medførte dette at folk ble frigjort fra bygdenes sosiale rettskategorier ved å flytte til byene. Dette gav alle som bodde i byene bare lik rett til bot for personlige krenkelser, og de sosiale forskjellene i byene eksisterte likevel, men basert på økonomi i stedet for medfødt sosial status.¹¹⁰

Bjørn Bandlien påpeker at en må se byenes vekst i middelalderen i sammenheng med etableringen av nye sosiale grupper, relasjoner og identiteter.¹¹¹ Gjennom bylovene fikk byenes arbeidere, håndverkere og kjøpmenn rettigheter i- og forpliktelser til byen. Bandlien hevder at byene ga nye muligheter for løsrivelse fra familiære forpliktelser en var vant til på landsbygda.

2.4 Kvinner i Europeiske byer

Selv tanken i forskningen tilsynelatende er at middelalderkvinner ble ansett som mindre evnerike enn menn i samtiden, finnes det flere kilder som tyder på at også kvinner kunne være

¹⁰⁷ Helle, *Norsk byhistorie*, 2006 s. 86

¹⁰⁸ Helle, *Norsk byhistorie*, 2006 s. 109

¹⁰⁹ Helle, *Norsk byhistorie*, 2006 s. 122

¹¹⁰ Helle, *Norsk byhistorie*, 2006 s. 103-104

¹¹¹ Bandlien, *Arbeid i middelalderen*, 2016

en del av eliten og sitte på utstrakt makt.¹¹² Kvinner kunne gjerne ha makt over både eget liv, innflytelse på ektemannens, og makt over andre ut over familien. Viktig er det likevel å bemerke at eliten må ha utgjort en liten del av befolkningen, og at disse elitekvinnene må være like lite representative for middelalderkvinner i det øvrige Europa som husmødrene var for kvinnene i tidlig middelalder. At enkelte kvinner i middelalderbyer kunne utøve makt betyr ikke at alle kvinner var suksessrike eller at de mektige kvinnene ikke møtte motstand der de utøvde makt.¹¹³ Fordommer mot kvinner påvirket kulturen i middelalderen, og hvilken stilling en kvinne hadde i samfunnet varierte i stor grad. At kvinner tidvis kunne inneha posisjoner i samfunnet som ga dem rett til å administrere områder eller andre mennesker, skapte likevel ikke en gullalder for kvinner i høymiddelalderen.¹¹⁴ Synet på kvinner i samtiden var tilsynelatende at de unntaksvis kunne være bedre enn sine naturlige begrensninger, men de ble nok ansett som svake, mindre intelligente og ustabile uansett. En mektig kvinne var unntaket, ikke regelen.

Den mer generelle fremstillingen av europeiske middelalderkvinner i de urbane områdene er ofte at deres virke var begrenset til hjemmet, og at byen på mange måter var farlig for kvinner – noe som førte til at de sjelden la ut i gatene. Denne forestillingen bygger ifølge Martha Moffitt Peacock på et bibelsk-orientert perspektiv hvor kvinnen skulle overlate omverdenen til ektemannen, og at hun selv ydmykt skulle bli værende hjemme og ta seg av kvinneoppgaver i hjemmet.¹¹⁵ I husholdningene i europeiske middelalderbyer var et av kvinners hovedansvar å sørge for mat og klær til husstandens medlemmer. De fleste klærne ble laget av kvinnene i bygården, selv om noe kunne kjøpes i byen. Mange kvinner arbeidet med enkel produksjon og handel i de tilfellene det kunne kombineres med fødsler og barneomsorg.¹¹⁶

Til tross for dette viser forskning at kvinner deltok i både produksjon, kjøp og salg av varer, og at de ofte deltok ute i bybildet, i ulike roller. Eileen Power hevder at kvinner kunne spille en like stor rolle i et lands økonomi som menn.¹¹⁷ De var ofte avhengige av å arbeide for å tjene til livets opphold. Gifte kvinner måtte ha en supplerende inntekt til familien sin, og enslige kvinner måtte forsørge seg selv i byene. Ekteskapet betød ifølge Power på ingen måte at kvinnen ble låst til hjemmet og utestengt fra handel og produksjon. Power mener at

¹¹² Tanner, *Medieval Elite Women and the Exercise of Power*, 2019

¹¹³ Tanner, Gathagan, & Huneycutt, *Introduction*, 2019

¹¹⁴ Tanner, Gathagan, & Huneycutt, *Introduction*, 2019

¹¹⁵ Peacock, *Early Modern Dutch Women in the City*, 2009 s. 667-689

¹¹⁶ Damsholt, *Europa 1200-1500*, 1992 s. 395-401

¹¹⁷ Power, *Medieval Women*, 1975 s. 53-75

antakelsen om at kvinnens arbeid i middelalderbyene var begrenset til deltakelse i ektemannens virksomhet, er feilaktig.¹¹⁸ Mange enslige kvinner forsørget seg selv som selgere og eiere av forretninger og mange gifte kvinner tok seg arbeid adskilt fra mannen sin. Jenter kunne også være lærlinger på samme måte som gutter. Enker måtte noen ganger ta ansvar for store pengesummer og forpliktelser dersom deres ektemenn hadde offentlige roller da de døde. Flere enker overtok slike roller i en overgangsfase etter ektemannens død. Power påpeker at selv om mange enker kunne havne i slike situasjoner, var dette langt fra deres eneste inngang til arbeidslivet, inntekt og makt. Produksjonsarbeid i europeiske middelalderbyer var tilgjengelig for kvinner, og de spilte en betydelig rolle i denne delen av samfunnet. En kan finne bevis på at kvinner deltok i de fleste yrker, som for eksempel slaktere, smeder, skomakere, i tekstilproduksjon, eller malere. Det er ifølge Power likevel verdt å merke seg at kildene antyder at kvinner ikke ble oppfattet som fullverdige i dette arbeidet. Menn ble sannsynligvis ansett som de beste håndverkerne.

Det ser også ut til at gifte kvinner ellers i Europa også opplevde større frihet enn hva ugifte gjorde.¹¹⁹ De kunne for eksempel drive selvstendig med handel, i den forstand at virksomheten ikke var avhengig av en mann. Likevel kunne ikke kvinner føre varene sine utenbys for å selge dem, noe menn gjerne kunne. I England var likevel hjemmet kvinnens hovedarena for arbeid og sosialisering, og uansett hvilken virksomhet de kunne drive utenfor hjemmet var de begrenset til «sin egen» by. Selv om hjemmet var stedet flest kvinner hadde sine arbeidsoppgaver, hadde de muligheter ute i bysamfunnet – på begge sider av handelen.¹²⁰

Kvinner i middelalderen i Europa hadde alltid en viss påvirkning på husholdningens økonomi. Kvinnen i ekteskapet hadde også vanligvis et ansvar for den indre økonomien i husholdningen. Aktivitetene dette gjaldt tok ofte sted i eller ved huset og omfattet matlaging, brygging, spinning og veving.¹²¹ David Herlihy påpeker at det tilsynelatende fantes kvinner på alle steder, og til alle tider, som både eide og driftet eiendom i tidlig middelalder.¹²² Han peker på flere faktorer som kan forklare denne tendensen, blant annet at tidlige middelalderlover ga i flere tilfeller gifte kvinner rett til å eie eiendom. I tillegg mener Herlihy at rollen kvinnen hadde som overhode for den indre økonomien i husholdningen var viktig. Denne rollen kunne hjelpe kvinner til å øke og opprettholde sin juridiske og sosiale status. En

¹¹⁸ Power, *Medieval Women*, 1975

¹¹⁹ Hanawalt, *Medieval English Women*, 1998

¹²⁰ Hanawalt, *Medieval English Women*, 1998

¹²¹ Herlihy, *Land, Family and Women in Continental Europe*, 1976 s. 24

¹²² Herlihy, *Land, Family and Women in Continental Europe*, 1976

kvinnens sosiale status, og mulighet til å være mer selvstendig når det gjaldt økonomi og beslutninger, var ofte avhengig av hvem hun giftet seg med. De mennene som ble ansett å ha de viktigste rollene og sterkeste posisjonene i samfunnet hadde ofte behov for å frigjøres fra noen av sine plikter i husholdningen for å bedre kunne oppfylle sin profesjonelle rolle. På grunn av dette spilte deres koner ofte en viktig rolle i mannens forsørgelse av familien. Kvinnen måtte naturligvis overta enkelte av mannens oppgaver for å frigjøre ham fra dem, noe som ga henne makt og økt økonomisk funksjon i familien.¹²³ I middelalderen var mannen avhengig av at kvinnen kunne overta hans oppgaver i hans fravær. Ifølge Eileen Power var mannen mer avhengig av dette i middelalderen enn i mange andre perioder i historien.¹²⁴

2.5 Rettshistorisk rammeverk

Før høymiddelalderen foregikk reguleringen av retten gjennom avgjørelser i enkeltsaker. Handlinger ble forstått – og lovbrudd behandlet – som isolerte tilfeller fordi en ikke hadde lover å holde saksfaktumet opp mot. Mangel på en etablert skriftkultur og profesjonell dommerstand bidro til å forsterke denne praksisen. Rettskulturen i Norge før høymiddelalderen omtales av Jørn Øyrehagen Sunde som en «førorden», hvor en bør snakke om *rettsregler* fremfor lover.¹²⁵ Denne rettsordenen bar preg av pluralitet fordi det ikke fantes noen faste organer som evnet eller ønsket å styre fremveksten av den. Rettsreglene og konfliktløsningsorganene en satt igjen med var en blanding av gamle og nye, sedvane og lærd rett fra Romerriket og den katolske kirken. Disse rettsreglene var ikke ment eller egnet til å stå i forhold til hverandre, men det manglende styringsorganet tillot dem å sameksistere, dels også i motsetning til hverandre.¹²⁶ I denne førordnede rettskulturen var hevn og selvtekt sentrale trekk. Den krenkede og hans ætt skulle få kompensasjon for den enkelte hendelse, som ble vurdert isolert.¹²⁷

Før Magnus Lagabøters Lands- og Bylov, og sett bort fra Bjarkøyretten, var landskapslovene de gjeldende lovverkene i Norge. Landskapslovene bestod av rettsregler og ble benyttet på lagtingene i de norske lovlandskapene Frosta-, Gula-, Borgar-, og Eidsivating.¹²⁸ Skandinavisk lov var ikke på dette tidspunktet skrevet for ett og ett kongerike, men for provinsene og deres lagting. Provinsene omfattet avgrensede geografiske områder med en

¹²³ Herlihy, *Land, Family and Women in Continental Europe*, 1976 s. 30

¹²⁴ Power, *Medieval Women*, 1975 s. 34

¹²⁵ Sunde, *Speculum legale*, 2019 s. 23

¹²⁶ Sunde, *Speculum legale*, 2019 s. 44 og 52

¹²⁷ Sunde, *Speculum legale*, 2019 s. 64

¹²⁸ Sunde, *Speculum legale*, 2019 s. 46-52

felles rettskultur.¹²⁹ Rettsreglene som ble benyttet på disse lagtingene, og som utgjorde landskapslovene, ble skriftliggjort på 1100-tallet, men det vi har av bevart materiale fra disse er nedskrevet på 1200- og 1300-tallet. Mellom den første skriftliggjøringen av Gulatingsloven og det bevarte materialet en sitter igjen med nå, har det sannsynligvis blitt foretatt en redigering for at loven skulle samsvare bedre med den europeiske rettsvitenskapens idealer for en god lovbok. Denne redigeringen innebærer at det bevarte materialet inneholder en blanding av det som da var både gammel og ny rett.¹³⁰ Det er likevel uklart hvem som stod for denne redigeringen, og hvilken rolle kongen kan ha hatt i dette arbeidet.¹³¹

I den norske høymiddelalderen beveger retten seg bort fra de pluralistiske tendensene i førordenen, og med kirken og kongemakten som pådrivere vokser det frem en rettsorden i Norge. Kirken og Kongen etablerte faste organer for rettshåndheving og i å ordne normproduksjonen. Den juridiske metoden som nå skulle videreføres og spres i landet, ble utviklet med inspirasjon fra romersk og kanonisk rett.¹³² Tinget ble i høymiddelalderen knyttet til den kongelige og kirkelige administrasjonen, noe som førte til en institusjonalisering av retten i Norge. Lagmannen ble også viktig for denne institusjonaliseringen, fordi retten nå fikk en administrator som kunne ha og videreføre rettslig kunnskap. Den rettslige administratoren kunne også nå, på grunn av kjennskap til romerrettslig metode som samlet tilsvarende handlinger under felles begreper, sammenligne en aktuell sak med tidligere saker. Dette bidro til et mindre isolert syn på lovbruddene og konsekvensene av dem. Den rettslige endringsprosessen i høymiddelalderen innebar også at kongen og kirken i større grad drev med bevisst lovgivning som, inspirert av romerrett, samlet lignende tilfeller i samme lovregler.¹³³

I både landskapslovene og Landsloven, og for så vidt også i Bjarkøyretten og Byloven, finner vi nektelseseder hvor den saksøkte parten i en rettslig konflikt kunne sverge en ed for å frifinnes for anklagene. I tråd med anklagens alvorlighetsgrad økte antall mennesker som måtte sverge sammen med den anklagede for at eden skulle fungere frifinnende. Nektelseseder var ikke et særnorsk fenomen, og i så godt som hele Europa finnes det bevis på

¹²⁹ Tveit M. , *'Otherness' Within?*, 2021

¹³⁰ Sunde, *Speculum legale*, 2019 s. 46-52

¹³¹ Tveit M. , *'Otherness' Within?*, 2021

¹³² Sunde, *Speculum legale*, 2019 Kapittel 19

¹³³ Sunde, *Speculum legale*, 201 s. 24

at dette forsvaret har vært brukt i retten. Likevel forble edene en sentral del av norsk lov selv om de ble erstattet at juryer og andre prosesser i resten av Europa.¹³⁴

Med Landsloven og dermed byloven, endret rettstilstanden i Norge seg. Strukturen i den dømmende makten ble en annen, og idealet for rettferdighet som lå bak produksjonen av rett endret seg. Rettskildelæren fant også veien inn i det norske rettssystemet gjennom Landsloven. Den politiske diskusjonen som i førordenen handlet om normdanning og enkeltsaker, handlet i høymiddelalderen om lovgivningsarbeidet. En viktig endring i høymiddelalderen er at aktørene i diskusjonen ikke lenger var lokale menn på tinget, men mektige grupper som tok avgjørelser for hele riket.¹³⁵

2.6 Lovgiverne og lovverkene

Arne Nedkvitne hevder at tradisjonen før kongemakten inntok rollen som lovgiver var at lovene ble vedtatt på lagtingene i Norge.¹³⁶ I lovtekstene er reglene tilsynelatende avtaler mellom bøndene, ifølge Nedkvitne. I denne fasen av norsk rettshistorie var kongens- og biskopens menn til stede, og kunne foreslå endringer, men de fungerte som rådgivere heller enn lovgivere. Innflytelsen kongen og kirken hadde på loven kunne på denne måten gradvis forsterkes uten at lagtingenes rett til å vedta lover ble drastisk endret. Kongen blir lovgiver først ved Håkon Håkonssons lovgivning på 1260-tallet, og etter Landsloven i 1274 blir loven endret gjennom kongelige rettarbøter – noe som plasserte lovgivningen i kongens hender.¹³⁷

Det er tenkelig at Kong Håkon IV Håkonsson var Norges første kongelige lovgiver. Gjennom de tre siste årene av 1260-tallet reviderte kongen landskapslovene for alle de fire lovlandskapene i landet, og fikk dem vedtatt på de aktuelle tingene. At revisjonene av disse ble kalt rettarbøter, signaliserte at lovene hadde blitt omformulert og gjort tydeligere. Endringene mente ikke nødvendigvis å føre til forskjeller mellom ny og gammel rett. Skillet mellom å endre lovteksten og å endre innholdet i lovteksten var flytende, og i middelalderen ble begge deler omtalt som rettarbøting. Det kan derfor være mulig at kongen i denne prosessen opptrådte som lovgiver og ikke rettarbøter, men siden lovtekstene ikke er bevarte kan en ikke vite det sikkert. På grunn av dette blir Norges første eksempel på lovgivning i stor skala Magnus Lagabøters Lands- og Bylov.¹³⁸

¹³⁴ Nordby, *Nektelseseder fra landskapslovene til Landsloven*, 2020

¹³⁵ Sunde, *Speculum legale*, 2019 Kapittel 22

¹³⁶ Nedkvitne, *Ære, lov og religion i Norge gjennom tusen år*, 2011 s. 96

¹³⁷ Nedkvitne, *Ære, lov og religion i Norge gjennom tusen år*, 2011 s. 96

¹³⁸ Sunde, *Speculum legale*, 2019 s. 122

Sverre Bagge argumenterer for at det finnes nær sammenheng mellom borgerkrigene og statsutviklingen i Norge.¹³⁹ Bagge hevder at borgerkrigene tvang frem en statlig konsolidering hvor fremveksten av et riksaristokrati rundt kongemakten kommer frem som klare resultat. Sunde påpeker at kongemakten ble svekket under borgerkrigene, men at kirkens støtte i etableringen av en sterk kongemakt etter borgerkrigenes slutt hadde stor betydning for rettsutviklingen.¹⁴⁰ Det var ifølge Sunde i kirkens interesse å ha kongemakten i den utøvende rollen i rettsvesenet. Videre hevder Sunde at både kirke og kongemakt var sentrale i å skape en rettsorden i Norge i middelalderen, og at kongemakten skapte en barriere som begrenset kirkens makt gjennom lands- og byloven.

Ole-Albert Rønning Nordby peker på at arbeidet med Landsloven fant sted i en tid hvor det skjedde store endringer i europeiske rettsprosesser.¹⁴¹ Videre hevder han at den norske eliten på 1200-tallet må ha vært en del av dette intellektuelle landskapet, og at de må ha sett muligheten til å reformere rettsreglene i Norge. Denne sjansen var åpenbart Magnus Lagabøte og hans rådgivere villig til å benytte seg av. Reformene må ha hatt som mål å sikre et rettssamfunn og skape et lovverk som gjaldt for hele landet. Lovene skulle tilby rettssikkerhet for alle, også de i byene.

Lands- og Byloven ble skrevet systematisk, og loven var med dette ikke lengre en løs samling av tidligere rettsavgjørelser og regler.¹⁴² Lovene ble gitt til tingene av kongen, og var hele lovverk som skulle sikre retten og beskytte mot lovbrudd. Lands- og Byloven representerte med dette ifølge Sunde noe nytt, i tillegg til at lovverkene åpnet for at lovgiverne kunne styre samfunnsutviklingen etter et overordnet ideal.¹⁴³ Begge lovene hadde sitt grunnlag i tidligere norske lover, men selv om mange bestemmelser også finnes i eldre lovverk, er mange nye. Disse nye bestemmelsene kom ifølge Rudolf Keyser både som et resultat av en sammensmeltning av gamle bestemmelser og nyutviklede rettsbegreper.¹⁴⁴ Byloven av 1276 ble utarbeidet for Bergen, men ble etter hvert gjeldende for alle de norske middelalderbyene. Dette blir tydelig blant annet fordi loven tyder på at byene måtte ha egne lagmenn, noe som bare fantes i Nidaros og Bergen da loven ble til.¹⁴⁵

¹³⁹ Bagge, *Statsutvikling i Skandinavia i middelalderen*, 2012 s. 194-195

¹⁴⁰ Sunde, *Speculum legale*, 2019 s. 135

¹⁴¹ Nordby, *Nektelseseder fra landskapslovene til Landsloven*, 2020

¹⁴² Sunde, *Lov, rett og rette dommar*, 2002

¹⁴³ Sunde, *Lov, rett og rette dommar*, 2002

¹⁴⁴ Keyser, *Norges stats- og rettsforfatning i middelalderen*, 1867

¹⁴⁵ Horn & Seip, *Landsloven 750 år*, 2020

Utarbeidelsen av Bjarkøyretten var etter alt å dømme basert på avtaler mellom bønder, og i stor grad gjaldt dette også Frostatingsloven. En rekke regler i Bjarkøyretten skiller likevel by fra land, og som nevnt ble den redaksjonen av Bjarkøyretten vi kjenner i dag, trolig til som en del av Håkon Håkonssons forberedende arbeid med felles lovgivning for hele landet.

Bjarkøyretten ble til for å gjelde i Nidaros, og skulle beskytte og regulere menneskene som befant seg i byen. Kaupangsbolken og farmannsbolken regulerer de rettslige områdene som i hovedsak gjorde at byer hadde behov for egen lovgivning – handel, skip og sjøfart.¹⁴⁶ Ifølge Hagland og Sandnes var det først og fremst kongen og etter hvert også bispen som stod for den tidligste lovgivningen i Nidaros.¹⁴⁷ De påpeker også at grunnlaget for mange regler kan være hentet fra tidligere lovgivning, men at noe også må være utviklet spesielt for Nidaros.

¹⁴⁶ Hagland & Sandnes, *Bjarkøyretten*, 1997 s. IX - XXX

¹⁴⁷ Hagland & Sandnes, *Bjarkøyretten*, 1997 s. XVIII

3.0 Kvinnens stilling i husholdning og slekt – ansvar og rolle i familien

Vi ser av tidligere forskning at kvinnens rolle i husholdningen favnet om de tradisjonelle ansvarsområdene til kvinner – stell med barn, hus og hjem. I dette kapitlet skal jeg gjennomgå de lovene som regulerer disse aspektene ved livet til kvinnen i norske middelalderbyer. I 3.1 vil jeg gjennomgå hva lovene og tidligere forskning sier om kvinners ansvar for barnehold. De aller fleste, om ikke alle, av reglene som regulerer dette ansvarsområdet er videreført fra henholdsvis Frostatingsloven og Landsloven, og vitner om små forskjeller mellom by og land. I 3.2 vil jeg rette blikket mot de bestemmelsene som omhandler ekteskap, og dermed kvinnens hovedvei til økonomisk og sosial status. Herunder vil jeg spesielt se på regler for ekteskapsinngåelse og utenomekteskapelige seksuelle relasjoner. I 3.3 skal jeg se på kvinners mulighet til arv, noe som også i mange tilfeller var en kvinnens vei til økonomisk makt. For å undersøke om det finnes bestemmelser for den private sfære som ikke fikk plass i den opprinnelige lovteksten, vil jeg i 3.4 se til rettarbøter som er tilknyttet de aktuelle lovene. Jeg vil også se til dansk og svensk bylovgivning fra samme tidsperiode gjennom hele kapitlet, for å undersøke om reglene er særegne for norske bysamfunn eller om vi finner lignende tendenser i resten av Skandinavia.

3.1 Bylovene om kvinners ansvar for barn

Selv om det finnes lite i de skriftlige kildene om barn, viser arkeologisk materiale ifølge Knut Helle at det fantes mange barn i byen, og at de lekte både inne og ute gjennom hele året.¹⁴⁸ Helle presiserer at vi ikke vet noe om hvilken rolle barna hadde i bysamfunnet utenom dette. Som tidligere nevnt vet vi likevel fra andre kilder enn de skriftlige lovene at kvinnen i bygården ser ut til å ha hatt hovedansvaret for å oppdra barna.

Det er få aspekter ved kvinners ansvar for barnehold som belyses av reglene i Bjarkøyretten og Byloven. Hovedsakelig finner vi bestemmelser som omhandler farskap, utenomekteskapelige unnfanger og barns rett til arv i ulike situasjoner i Bjarkøyretten. Det er likevel bestemt at kvinner har ansvar for egne barn, og at disse skal oppdras – i den kristne tro. Blant annet fastslår loven at å sette ut barn var forbudt. Kvinner som ble anklaget for å ha satt ut et barn måtte få jordmora til å vitne om at barnet var dødfødt. Dersom kvinnen hadde født barnet uten hjelp måtte hun sverge settered for å bevise sin uskyld, eller betale boten på tre merker til biskopen som straff.¹⁴⁹ Denne regelen finnes opprinnelig i Frostatingsloven,

¹⁴⁸ Helle, *Kongssete og kjøpstad*, 1982 s. 461-462

¹⁴⁹ Bj I, 3 jf. F II, 2

men er videreført i Bjarkøyretten. Dette viser at konsekvensene en kvinne møtte etter å ha satt ut et barn ikke var særegent for bylivet, men likt for kvinner i by og på land.

I enkelte av Bjarkøyrettens håndskrifter finnes følgende tekst: «Þá talar um sie ðóttir bonða kenð barneign, at ii husfreyur skoðde brióst hennar hvert miólk se i, reinist ei satt, er iii marka sekt við kong oc bæarmenn.»¹⁵⁰ Utdraget oversettes til «så er det snakk om at datteren til en bonde blir beskyldt for å ha fått barn. Da skal to husfruer se på brystene hennes og finne ut om det er melk i dem. Dersom det viser seg usant at hun har fått barn skal anklageren betale tre merker i straff til kongen og bymennene.»¹⁵¹

I både medisinsk historie og kvinnehistorie råder det ifølge Monica Green enighet om at kvinners helse og kropp var kvinnenens ansvar i middelalderen.¹⁵² Det er en vanlig oppfatning at jordmødre var de eneste som kunne hjelpe kvinner med problemer relatert til helse, og at menn ikke skulle legge seg bort i dette. Nyere forskning på feltene indikerer dog at skillet mellom kjønnene i medisinsk praksis ikke var så svart/hvitt.¹⁵³ Med den nevnte regelen indikerer loven at kvinnene om ikke annet hadde bedre grunnlag for å kontrollere hvorvidt en annen kvinne hadde fått barn. Else Mundal påpeker også at fødestuen var kvinnens domene, og at kvinner derfor for eksempel var naturlige vitner i saker hvor barnets far skulle navngis ved fødselen.¹⁵⁴ Jeg finner ikke tegn til at denne regelen er nevnt i Frostatingsloven eller noen av dens håndskrifter. At to husfruer skulle kontrollere hvorvidt datteren til en husbonde hadde fått et barn hun holdt skjult eller hadde satt ut, ser dermed ut til å være særegent for bylovgivningen i perioden. Ei heller finner jeg tilsvarende bestemmelser i de øvrige skandinaviske bylovene, noe som gjør regelen særegen for norske byer, og først og fremst Nidaros. Regelen nevner ikke straffen kvinnen skulle motta dersom det viste seg å være sant at hun hadde fått barn. Det er nærliggende å tro at det var samme straff for brudd på denne bestemmelsen som for å sette ut barn, altså tre merker til biskopen.¹⁵⁵

Av lovtekstene ser vi at å få et barn en ikke tok ansvar for var en alvorlig beskyldning, og et lovbrudd dersom det var tilfellet. Det ser også ut til at et ansvarsområde husfruer i byen hadde var å stille opp på vegne av andre for å undersøke om beskyldningene om en fødsel kunne stemme. Motivasjonen bak denne regelen må ha vært en kombinasjon av en rekke faktorer.

¹⁵⁰ NGL IV s. 83

¹⁵¹ Bj, 128

¹⁵² Green, *Women's Medical Practice and Health Care in Medieval Europe*, 1989 s. 343-435

¹⁵³ Green, *Women's Medical Practice and Health Care in Medieval Europe*, 1989 s. 343-435

¹⁵⁴ Mundal, *Kva hadde kvinnene på tinget å gjere?*, 2020 s. 220

¹⁵⁵ Bj, 3 jf. F II 2

Først må det ha vært viktig for kvinnens far å få rede på hvorvidt anklagen medførte riktighet. Siden han hadde ansvar for de andre medlemmene i husholdningen, vil han også ha ansvar for sin datter og hennes eventuelle avkom. Det er vanskelig å se for seg at en slik anklage kan ha funnet sted dersom datteren var gift og den aktuelle barnefaren var hennes ektemann. Ære og datterens rykte kan dermed også ha vært en faktor. Dersom hun hadde fått barn før hun var gift, ville det også få konsekvenser for hennes mulighet til å finne seg en god ektemann senere. En mulig motivasjon bak regelen kan også være at byens ettertraktede ungarer ikke skulle bli lurt til å gifte seg med en promiskuøs kvinne som han trodde var jomfru. Kongen og bymennene var åpenbart også interessert i å bli kompensert for brudd på kristendommens verdier. Å få et barn en ikke bar til dåp og oppdro var et klart brudd på den kristne tro. Enda verre må det ha vært dersom barnet var uekte. God moral og kristne verdier må ligge til grunn for denne bestemmelsen i Bjarkøyretten. En mulig forklaring på at denne regelen er særegen for byen er at foreldre hadde bedre oversikt over hva datteren foretok seg på landsbygda. Det er mulig at det var enklere for unge jenter å snike seg unna og få et barn i byen, uten at andre fikk det med seg. Kanskje hadde unge kvinner også flere allierte i byen, som bidro til å holde både svangerskap og fødsel skjult. Det er også mulig at det i byen, hvor det var flere mennesker, forekom hyppigere at jenter ble anklaget for den slags, og at lovgiverne derfor så et behov for å stadfeste en løsning hvor en kunne bevise sin uskyld, eller anklageren bevise at han hadde rett.

Bjarkøyretten videreførte også bestemmelsene fra Frostatingsloven om at alle barn skulle døpes, med mindre de hadde bestemte lekamslyte, altså kroppslige mangler. Eksempler på dette kunne være klumpfot eller psykisk utviklingshemming. Bjarkøyretten innledes med kristenretten, og det presiseres at det er bjarkøyrett at alle barn som ble født skulle døpes – og at dette skulle skje i kirken innen neste kristne høytid. Dette ansvaret lå ifølge Frostatingsloven i hovedsak på barnets far eller andre mannlige slektninger, dersom far var død eller av annen årsak ikke til stede, men barnets mor skulle sørge for å få barnet døpt dersom en mann ikke kunne hjelpe henne med dette.¹⁵⁶

I likhet med mange andre av Bjarkøyrettens bestemmelser, er denne kopiert fra Frostatingsloven. Naturligvis var ikke kristendommen og dermed heller ikke barnedåpen mindre viktig i byene enn på landet. Lovene dokumenterer at det i tilfeller som vedrører barnedåpen skulle være likt i både by og herred. Interessant ved denne regelen er at det i

¹⁵⁶ Bj, 1 og F II, 3 og 5

Frostatingsloven utredes for de tilfeller hvor barn av ulike årsaker ikke kunne føres til kirken. Blant annet gis det dispensasjon til å døpe barnet hjemme i spesielle situasjoner, for eksempel dersom barnet er for sykt til å overleve reisen til kirken. Det viktigste var tilsynelatende da at barnet på en eller annen måte ble døpt før det døde. I Bjarkøyretten nevnes ikke disse unntakene, antakeligvis fordi ferden til kirken i byen var kortere og innebar mindre risiko. Det må også ha tilhørt sjeldenhetene – dersom det noen gang forekom, at en kvinne i byen ikke kunne lykkes i å finne en mann som kunne bære barnet hennes til dåp dersom ektemannen eller en annen nær slektning ikke var i nærheten. Vi ser tydelig at denne regelen i Bjarkøyretten er tilpasset et mer urbant liv, hvor det var tettere mellom både folk og bygninger. I tillegg var det lovfestet at dersom en prest uttrykte tvil om hvorvidt et barn var døpt, måtte den som var til stede under dåpen – som også kunne være mor, sverge på det med ensed.¹⁵⁷

Byloven inneholder ingen bestemmelser hvor barnehold reguleres. Det er derfor vanskelig å si noe konkret om hvilke bestemmelser som var på plass for å sikre ivaretakelsen av barn. Knut Helle viser til arkeologiske undersøker som beviser at det fantes barn i Bergen mens Byloven var gjeldende, så det er ikke mangelen på barn som er forklaringen på dette. Det er nærliggende å tro at det skjedde få forandringer i hvem som oppdro barna og hvem som hadde hovedansvaret for dem i hverdagen. En mulig forklaring på at dette utelates fra Byloven kan være at dåpen var så innarbeidet i samfunnet at lovgiverne ikke så behovet for å inkludere dette i lovteksten. Bjarkøyretten sier tross alt ingen ting om barneoppdragelse ellers, og dermed heller ikke kvinnens ansvar for dette utover barnedåpen.

At kvinnen skulle ta seg av barna hjemme kan først å fremst ha vært praktisk motivert. Selv om loven ikke bestemmer dette, ser vi av litteraturen at dette var tradisjon i middelalderssamfunnet. Spesielt i byen er det nærliggende å tro at det var enklere for kvinnen å ha barna løpende rundt hjemme enn det må ha vært for mannen å for eksempel ta dem med seg på jobb på et kontor eller i et verksted dersom han var håndverker av yrke. Det må også ha fremstått som uprofesjonelt dersom en kjøpmann eller mann i en offentlig stilling stod med et barn hengende i buksebenet på arbeid. Ikke minst må det ha vært en viss fare for at barna la av gårde på egenhånd dersom de forlot bygården og entret bybildet mens foreldrene var opptatt med sine daglige oppgaver. Mannen hadde uansett ofte yrker der det var fornuftig å forlate hjemmet, og derfor også hustruen og barna. Power påpeker at det er funnet flere bevis

¹⁵⁷ Bj I, 1 og F II, 3

på at små barn ble satt i arbeid i tilknytning til husholdningen. For eksempel kunne de aller minste barna hjelpe mor med å sortere og karde ull til spinning hjemme i bygården.¹⁵⁸ Det er derfor nærliggende å tro at barna til en viss grad kunne bidra med de mange oppgavene kvinnene stod overfor i hjemmet i det daglige. I så måte må det ha vært nyttig for kvinner å ha en hjelpende hånd – samtidig som det nok holdt barna opptatte og underholdte gjennom dagen.

3.2 Bylovene om kvinner og ekteskap

Ikke overraskende finner vi langt flere regler som omhandler kvinner i de delene av lovverkene som regulerer ekteskap. Det er verdt å merke seg at samtlige regler i ekteskapslovgivningen er enten direkte hentet fra Frostatingsloven og Landsloven, eller svært like med små justeringer. Reglene gjaldt likevel også i byene, og jeg mener de i det følgende vil bidra til å danne et tydeligere bilde av kvinnens stilling både i loven, samfunnet og i sin egen slekt. Som vi så i kapittel 2 peker tidligere forskning på ekteskapet som en kvinnes vei inn i en rekke muligheter både sosialt og økonomisk i middelalderbyene.

3.2.1 Planleggingen av ekteskap og selve ekteskapsinngåelsen

Å planlegge ekteskap i perioden ble begrenset og regulert av flere regler. Av lovene ser det ut til å ha vært en innarbeid tradisjon at et par forlovet seg før bryllupet fant sted. Siden det fantes en rekke restriksjoner for når på året en kunne gifte seg, må dette også ha hatt en viss praktisk funksjon. Det var ikke tillatt å holde bryllup de tre ukene før jul eller i julehelgen, de ni ukene før påske i tillegg til påskeuken, de tre ukene før jonsok eller de tre ukene før mikkelsmessen.¹⁵⁹ Hvem en kunne forlove seg med – og senere inngå ekteskap med, ser vi også flere regler for. Både biologisk og gudelig slektskap var faktorer som spilte inn i avtaler om giftemål. Bjarkøyretten presiserer at dersom en mann i byen gifter seg med en kvinne han er i gudelig slekt med, eller enken til en frende – forelå det samme straff i by som herred. Denne regelen stadfester også at byfolket skulle opptre ut fra den kristendommen som ble fastsatt på lovtinget.¹⁶⁰ Også i Byloven, men kopiert fra Landsloven, finner vi en bestemmelse som omhandler slektskap mellom ekteparet. Dersom ekteskapet ble oppløst på grunn av illegitimt svogerskap, som ektemannen visste om, måtte han bøte etter 12 manns dom. Kvinnen skulle motta halve boten, og kvinnens giftingsmann skulle ha den andre halvparten.¹⁶¹

¹⁵⁸ Power, *Medieval Women*, 1975 s. 57

¹⁵⁹ Bj, 9 jf. F III, 9

¹⁶⁰ Bj, 9 jf. F III, 9 og F III, 1

¹⁶¹ MLL V, 6

I middelalderen medførte ifølge Helle Vogt innføringen av kristendommen blant annet en overbevisning om at slekten en tilhørte ikke bare var avhengig av en biologisk tilknytning.¹⁶² Videre hevder Vogt at forestillingen om et kanonisk eller åndelig slektskap hadde stor mental betydning for folket. Slektskap spilte i middelalderen en viktig rolle når det gjaldt materialistiske saker som arv, og slektskap var også viktig for å definere det moralske ansvaret som knyttet slekten sammen. Et annet viktig moralsk budskap kristendommen førte inn i samfunnet var at slektninger skulle ha kjærlighet for hverandre, og opptre deretter. Fiendtlighet og vold mot slektninger var et brudd på de kristne verdiene. Etter de nye kristne tradisjonene omfattet slekten ikke bare ens biologiske slektninger, men også gudforeldre og den slekten en knyttet seg til gjennom ekteskap. Alle de skandinaviske landskapslovene fulgte den kanoniske definisjonen av slektskap.¹⁶³ Vi ser her at Bjarkøyretten videreførte å følge det kanoniske slektskapet, her gjennom incestlovgivning i forbindelse med ekteskapsinngåelse. Lars Ivar Hansen påpeker også at slektskap er et kulturelt fenomen som tar utgangspunkt i naturlige kjensgjerninger som er knyttet til biologisk forplantning.¹⁶⁴ Å knytte slektskap direkte til biologi blir ifølge Hansen misvisende. Slektskap grupperer ifølge Hansen mennesker og skiller mellom de som tilhører slekten, og de som ikke gjør det. Enten det er biologi eller kultur som knytter dem til fellesskapet. Loven gjør det klart her at denne tanken også preget lovgivningen i norske middelalderbyer.

Tradisjonen for at menn arrangerte ekteskap på vegne av sine døtre eller andre kvinner han etter loven hadde rett til å gifte bort, fremstår også som sterk i loven. Vi ser likevel regler som ivaretar visse rettigheter for partene i slike avtaler. Dersom kvinnen samtykket eller tiet da forslaget ble presentert, var begge deler et ja – og ekteskapsavtalen et faktum. Dersom kvinnen motsatte seg forslaget, skulle ikke forlovelsen finne sted. Selv om vi ser krav til samtykke til ekteskapet, hadde hun ikke anledning til å ombestemme seg i særlig grad. Loven ga en kvinne rett til å bryte avtalen i løpet av 12 måneder og 1 dag, og dersom kunne bevise at hun ikke hadde inngått avtalen av fri vilje.¹⁶⁵ Også i Lands- og Byloven var det bestemt at far og mor skulle råde for sine døtres giftemål, dersom de fortsatt levde. Nærmeste mors- og farsfrender skulle overta ansvaret dersom de var døde.¹⁶⁶ Reglene for ekteskapsinngåelse er langt mer omfattende i Landsloven, og dermed også i Byloven. Blant annet er det lovfestet at dersom en kvinne gifter seg uten slektens godkjennelse blir hun gjort arveløs. Loven sier også

¹⁶² Vogt, *The Function of Kinship in Medieval Nordic Legislation*, 2010 s. 14-16

¹⁶³ Vogt, *The Function of Kinship in Medieval Nordic Legislation*, 2010 s. 14-16

¹⁶⁴ Hansen, *Slektskap*, 2000 s. 103-113

¹⁶⁵ Bj, 29 jf. F III, 22

¹⁶⁶ MLL V, 1

at kvinner som lokket andres barn eller kvinnelige slektninger til slikt eller annen utukt skulle bøte dersom de hadde penger. Dersom hun ikke hadde penger, skulle hun refses på kroppen. Dersom kvinnens giftingsmann nektet henne *jafnræði* (jevngifte) kunne hun gifte seg med noen andre enn giftingsmannen hadde planlagt. Dette kunne bare skje dersom hennes skjønnsomste slektninger godtok det og sverget på at mannen var like god eller bedre for henne enn mannen giftingsmannen hadde lagt planer for.¹⁶⁷ Det ble enda hardere slått ned på dersom en kvinne (eller mann) giftet seg uten slektens godkjennelse før de var myndige, da hadde de forspilt landsskyld og inntekten av deres midler skulle gå til arvingen.¹⁶⁸ Også den svenske bjarkøyretten forbød å lokke andres koner eller døtre til å skitne til sin kvinnelige dyd.¹⁶⁹

I den svenske bylovens bestemmelser er det også tydelig at en kvinnes slektninger hadde et overordnet ansvar, og makt til å råde over, hennes giftemål. I loven var regelen at en mann måtte henvende seg til kvinnens frender og be om hennes hånd, og kvinnens foreldre skulle være giftingsmann for henne dersom de levde.¹⁷⁰ I tillegg stadfestet den svenske byloven at en kvinne ikke fikk beholde mors- og farsarven dersom hun tok seg ektemann mot foreldrenes vilje. Hun hadde likevel fremdeles krav på annen arv hun eventuelt hadde rett til.¹⁷¹ I byloven for København (1294) var det lovfestet at døtre som giftet seg mot sin fars vilje, ikke skulle motta noe av formuen til mor eller far så lenge foreldrene levde.¹⁷² Det står ingenting om arv etter deres død, så det er trolig at hun fortsatt beholdt arveretten sin. Regelen antyder heller at kvinnen ble avskåret fra foreldrene økonomisk mens de fremdeles levde. I motsetning til de nevnte bestemmelsene, hadde kvinner i henhold til byloven for Slesvig rett til å gifte seg med hvem de ville. Loven fastslår at ugifte kvinner kunne velge sin verge selv, og dersom vergen ikke ville tillate ekteskap kunne hun fornekte vergen og fritt gifte seg med hvem hun ønsket.¹⁷³ Likevel fastslo byloven for Slesvig at dersom noens datter eller søster eller niese stakk av med en ung mann, hadde hun forspilt sin hovedlod og forføreren måtte bøte henne ni mark.¹⁷⁴ Kvinnens hovedlod var hennes andel av foreldrearven.¹⁷⁵ Kvinnen mistet altså retten til mors- og farsarven dersom hun rømte sammen med en mann. På grunn av den tidligere

¹⁶⁷ MLL V, 2

¹⁶⁸ MLL V, 22

¹⁶⁹ Bjä kap. 15 §1

¹⁷⁰ MEst G, I

¹⁷¹ MEst G, III

¹⁷² KSII §93

¹⁷³ SleS § 6

¹⁷⁴ SleS §13

¹⁷⁵ Eeg, *Ektefellers og samboeres arverettslige stilling*, 2017

nevnte bestemmelsen om at kvinner kunne gifte seg med hvem de ville, er det trolig at problemet her var at de ikke var gift, ikke at kvinnen stakk av med en mann familien ikke godtok. Vi ser likevel at en kvinnes seksuelle aktiviteter kunne påvirke arveretten hennes i alle de tre skandinaviske landene, over en lengre tidsperiode.

At foreldre hadde en viss makt over hvem datteren skulle gifte seg med var med andre ikke lovgivning som var særnorsk i perioden. Det ser ut til at konsekvensene for giftemål uten foreldrenes godkjenning varierte i noen grad mellom de skandinaviske landene, men i både norsk og svensk lovgivning ser vi at en mistet retten til arv etter foreldrene sine. Byloven for København (1294) er den eneste av de fire danske byloven som inneholder denne bestemmelsen, og i henhold til den fikk kvinnen beholde arveretten sin. Noe annet er i hvert fall ikke tydelig i lovtteksten. Byloven for Slesvig, fra kan være unntaket som bekrefter regelen, der det ser ut til at ugifte kvinner selv fikk bestemme hvem de skulle gifte seg med. Den generelle tendensen i skandinaviske bylover er at kvinnen var underlagt sine slektninger i avgjørelser om hennes ekteskap. Helle Vogt hevder også at selv om kvinnen etter loven hadde rett til å bryte ekteskapsavtalen innenfor den gitte fristen, var det neppe så enkelt i realiteten.¹⁷⁶ Selv om kirken i Skandinavia krevde at ekteskapsinngåelse skulle være frivillig, forekom tilsynelatende tvangsekteskap, ifølge Vogt. Vogt påpeker også at retten en kvinne hadde til å ombestemme seg neppe utgjorde noen forskjell i virkeligheten – i de tilfellene hun hadde blitt giftet bort mot sin vilje. I Byloven, kopiert fra Landsloven, ser vi likevel at lovgiverne tok sikte på å sikre kvinnen en ektemann som var jevnt med henne eller fra et høyere sosialt sjikte. Det må ha vært i lovgivernes interesse å beskytte kvinner fra ekteskap med en av lavere status.

En regel som tilsynelatende skiller by fra land er der Bjarkøyretten fastslår at det er forbudt å inngå avtaler om giftemål som strider mot lovens bestemmelser, og at verken menn eller kvinner skal gjøre ulovlige avtaler om bortgiftning av kvinner.¹⁷⁷ Dersom en ulovlig avtale likevel ble gjort, skulle den ikke holdes. Motivasjonen bak denne bestemmelsen måtte være å sørge for at ekteskapsavtaler ble inngått i tråd med kristendommens krav om samtykke og frivillighet. I tillegg ønsket kirken å unngå incest.¹⁷⁸ En annen mulighet er også at ugyldige avtaler om ekteskap kan ha forekommet hyppigere i byen enn på landet. Mary Wack hevder at ekteskapet var svært viktig for folk i engelske middelalderbyer.¹⁷⁹ Ekteskapet var, ifølge

¹⁷⁶ Vogt, *The Function of Kinship in Medieval Nordic Legislation*, 2010 s. 245

¹⁷⁷ Bj VI, 124

¹⁷⁸ Vogt, *The Function of Kinship in Medieval Nordic Legislation*, 2010 s. 5

¹⁷⁹ Wack, *Women, Work and Plays in an English Medieval Town*, 1996 s. 39

Wack, seremonien hvor den private og sosiale sfære møttes, og at denne seremonien var det viktigste øyeblikket i livet til en ung mann i middelalderbyen. Årsaken til dette var at en mann, i det han ble gift, fikk mulighet til innpass og deltakelse i det borgerlige liv og autoritet i det offentlige. Det er derfor nærliggende å tro at ambisjonen om å gifte seg stod sterkt hos unge menn også i Norge, og at reglene for hvem en kunne gifte seg med ikke alltid ble fulgt like nøye. Tidligere forskning viser ifølge Wack at ekteskapet også inngangsbilletten til flere muligheter for kvinner, noe som også kan ha bidratt til forhastede ekteskapsavtaler. Unge mennesker med ambisjoner kan ha fått det travelt med å bli smidd i hymens lenker, og dermed ikke tatt seg så god tid til å ta hensyn til de mange kriteriene en ektemake måtte oppfylle.

At ugyldige avtaler ikke skulle holdes er ikke bemerkelsesverdig i seg selv. Det som derimot er oppsiktsvekkende er at regelen ikke er å finne i Frostatingsloven. Ugyldige ekteskapsavtaler må ha vært uønskede også utenfor byen, men kanskje ikke et stort nok problem til at lovgiverne så et behov for å innlemme det i lovteksten. Det er mulig at fordelene med å gifte seg i byen var større enn på bygda, og at de ugyldige og kanskje forhastede avtalene ble et større problem i de urbane områdene. Kanskje kunne også bybildet bli uoversiktlig nok til at en mistet oversikt over hvem en kunne inngå en gyldig avtale om ekteskap med. Dersom dette var en faktor, kan flere etter avtaleinngåelsen ha oppdaget at avtalen var ugyldig på grunn av slektskap. Loven kan ha beskyttet både kvinner og menn fra forpliktelsen til å holde avtaler som de ikke visste var ugyldige da de ble skapt.

3.2.2 Forpliktelser i ekteskapet

Det forekom tilsynelatende også at menn giftet seg med to kvinner, noe Bjarkøyretten forbød. Straffen for dette var tre merker til biskopen og at mannen måtte avslutte ekteskapet til kvinnen han sist giftet seg med.¹⁸⁰ Denne regelen skiller ikke by fra land, og er åpenbart rotfestet i kristendommens syn på ekteskapet. I tidlig middelalder hadde det vært vanlig med både ekteskap og forhold som var mindre formelle.¹⁸¹ Det finnes bevis som antyder at samfunnene i tidlig middelalder i skandinavia praktiserte både polygami, at menn giftet seg med mer enn én parter, og samboerskap som innebar en seksuell relasjon uten å være gift.¹⁸² I den svenske byloven finner vi også en regel som forbyr å ha mer enn en kone eller ektemann,

¹⁸⁰ Bj, 8 jf. F III, 10

¹⁸¹ Raffield, Price, & Collard, *Polygony, Concubinage, and the Social Lives of Women in Viking-Age Scandinavia* 2017 s. 169

¹⁸² Raffield, Price, & Collard, *Polygony, Concubinage, and the Social Lives of Women in Viking-Age Scandinavia* 2017 s. 169

selv om konsekvensene for dette tilsynelatende var mer dramatiske i svenske byer. Dersom en mann giftet seg med en til kvinne mens hans første kone enda levde, skulle han i henhold til loven halshugges, mens kvinner som tok flere ektemenn skulle brennes.¹⁸³ Det er tydelig at også byloven for København (1294) forbød flerkoneri. Den som hadde en rettmessig kone og giftet seg med en til kvinne skulle i henhold til loven bannlyses. Dersom han ikke kunne rettledes av kirken innen et år, skulle han overlates til rådmennene og fogden som skulle dømme ham etter skjønn.¹⁸⁴

I Bjarkøyretten var det tilsynelatende bare menn som kunne gjøre seg skyldige i å ha flere ektemaker. Den svenske byloven skiller seg ut her, der det blir tydelig at også kvinner kunne begå dette lovbruddet og holdes strafferettslig ansvarlig for det. At de norske lovgiverne anså det som mindre sannsynlig at kvinnen kunne ta flere ektemenn kan ha grunnlag i makten kvinnens slekt hadde over hennes ekteskapsavtale. Det må ha vært mye vanskeligere for kvinner å gifte seg med flere menn ettersom hun i utgangspunktet ikke stod fritt til å velge hvem hun skulle gifte seg med. At menn ikke skulle ha flere koner må ha sitt grunnlag i et ønske om god moral og kristne verdier i samfunnet. Ekteskapet var hellig og skulle være mellom to parter. Kirkens påvirkning på lovgivningen påla samfunnets medlemmer både monogami og uoppløselighet.¹⁸⁵

Selv om utenomekteskapelige seksuelle relasjoner slås hardt ned på i resten av Bjarkøyretten, var det tilsynelatende en viss aksept også i Nidaros for noen former for samboerskap. Kongen hadde ingen rettskrav på han som levde og lå med en kvinne utenfor ekteskap, men hennes frender hadde det. Likevel har mannen i samboerskapet krav på oppreisning dersom en annen mann ligger med hans kvinne, selv om de ikke er gift.¹⁸⁶ Denne bestemmelsen er særegen for Bjarkøyretten og byen. Det loven forteller her, er at mannen gjorde noe galt ovenfor kvinnens frender dersom han bodde sammen og hadde sex med henne utenfor ekteskap. Det mest interessante er likevel at kvinnen ble ansett som «mannens» selv om de ikke var gift. Hennes samboer kunne anse seg som en krenket part dersom en annen lå med henne, noe som ga ham lignende rettigheter som en ektemann i en tilsvarende situasjon.

Hvem loven tar sikte på å beskytte med denne bestemmelsen er tilsynelatende todelt. For det første skal kvinnens, og hennes frenders, ære beskyttes gjennom rettskravet de får på samboeren. For det andre skal samboerens rettigheter og «eierskap» til kvinnen beskyttes

¹⁸³ MEst H, I

¹⁸⁴ KSII §96:

¹⁸⁵ Engh, *Magnum Sacramentum*, 2014 s. 24

¹⁸⁶ Bj, 129

dersom noen andre tar henne til sengs. Det var med andre ord ikke bare ekteskapet som kunne gi en mann forpliktelser og rettigheter knyttet til kvinnen han ønsket å dele liv med. I hvilken grad disse rettighetene strakte seg forbi situasjoner hvor andre lå med henne er uklart, men vi ser at kvinnen ble ansett som «hans» i en slik situasjon. At kongen ikke har rettskrav på samboeren i denne situasjonen må bety at samboerskapet i seg selv ikke var forbudt. Dette kan forklares med at bosituasjonen var annerledes i byene. Som nevnt levde flere mennesker sammen i bygårdene, og disse bofellesskapene bestod ofte av flere ulike mennesker som ikke var i slekt med huseieren og hans familie. Å være samboere i norske middelalderbyer betydde sannsynligvis ikke at man bodde alene, bare to mennesker. Jeg anser det som usannsynlig at det var lovlig å flytte sammen med romantiske motiver før man var gift, verken i byen eller på bygda. Forholdene på landsbygda forklarer hvorfor denne regelen ikke er en del av bestemmelsene i Frostatingsloven, nettopp fordi folk bodde sammen på en helt annen måte der denne loven gjaldt. Bygårdene må ha, i hvert fall til en viss grad, åpnet for større muligheter til å finne kjærligheten med en i samme husholdning uten at de kristne retningslinjene for incest ble brutt. Byloven for København (1294) straffet derimot både å holde og å være frille.¹⁸⁷ Per definisjon var frillene frie og selvstendige kvinner som bodde sammen med en mann de ikke var gift med.¹⁸⁸ I henhold til byloven for København (1294) skulle begge parter straffes etter Bispens skjønn.

Helligdager måtte ikke bare tas hensyn til når bryllupet skulle planlegges. Det var i henhold til Bjarkøyretten forbudt å ligge med mannen sin på fredagsnatten og alle andre netter der det var fastedag eller messedag den påfølgende morgenen. Dersom en kvinne lå med mannen sin søndagsnatta, natt til imbredagene eller i langfasten måtte både kvinnen og mannen måtte skrifte og bøte for Gud.¹⁸⁹ Vi ser at i det kvinnen var gift og tok del i forbudte seksuelle aktiviteter, sammen med sin ektemann, ble også hun holdt strafferettslig ansvarlig for lovbruddet. Her hadde begge partene skyld i at lovbruddet fant sted, noe som ikke var tilfellet dersom paret ikke var gift. Som vi skal komme tilbake til i 3.2.2 var mannen den som ble holdt ansvarlig dersom paret hadde samleie før de var gift. Bestemmelsen om å holde helligdager hellige på denne måten var ikke særegent for byen, og regelen er kopiert fra Frostatingsloven.

¹⁸⁷ KSII § 35

¹⁸⁸ Nordbø, *Frille*, 2021

¹⁸⁹ Bj, 9 jf. F III, 9

Når et par giftet seg, gikk de i ifølge Grethe Authén Blom alltid inn i en eller annen form for økonomisk fellesskap.¹⁹⁰ Ordningene kunne variere, men loven sa at mannen skulle forvalte begge gods og eiendom på en slik måte at det var til deres felles beste. Ektemannen skulle også føre rettsak på hustruens vegne dersom det var behov for det. Det finnes likevel bevis på at kvinner møtte i retten med ektemannens fullmakt til å føre saken selv, eller håndtere hans affærer.¹⁹¹ En hustru hadde ingen mulighet til å nekte sin mann at de skulle ha sameie i ekteskapet. Selv om ektemannen rådet for hustruens gods forbød loven ham å føre hennes eiendeler ut av landet mot hennes vilje.¹⁹² Loven bestemmer også at dersom en at ektefellene bøtelegges, skal boten betales med den dømte partens gods. Sameiet betydde dermed ikke felles økonomi, og den uskyldige skulle ikke straffes økonomisk for den andres forbrytelse.¹⁹³ En gift kvinne måtte dermed, i henhold til Lands- og Byloven selv betale for sine lovbrudd, og ektemannen for seg selv.

3.2.2 Utenomekteskapelige seksuelle relasjoner

I tråd med kristendommens verdier var seksuelle relasjoner noe som var forbeholdt ekteskapet. Vi ser likevel av lovreglene at utroskap og kjønnslig omgang utenfor ekteskapet må ha vært et problem som krevde regulering av loven. Blant annet ser vi forbud mot å ligge med sine søskenbarn, noe som skulle straffes med bøter. Jo lengre ut i slekta en bevegde seg ble satsen på boten lavere.¹⁹⁴ Det var heller ikke tillatt å ligge med sin forlovede, og familien til kvinnen hadde krav på oppreisning dersom dette lovbruddet fant sted.¹⁹⁵

Utroskap var både en alvorlig anklage og et brudd på loven. Dersom en kvinne lå med noen andre enn mannen sin, eller en mann med noen andre enn kona si, skulle de bøtelegges dersom det fantes vitner på forholdet.¹⁹⁶ I tillegg hadde ektemannen krav på oppreisning på hennes vegne dersom en annen mann lå med henne.¹⁹⁷ En kvinnes forlovede og far hadde også krav på erstatning dersom en annen mann stakk av med henne før bryllupet kunne finne sted.¹⁹⁸ En fellesnevner hos de fleste bestemmelsene hvor kvinner har vært delaktig i å påføre familien skam, er at kvinnens ektemann eller slektninger hadde krav på godtgjørelse på hennes vegne. Kvinner fikk altså ikke alltid utbetalt disse godtgjørelsene selv, i hvert fall ikke

¹⁹⁰ Blom G. A., *Loven og Livet*, 1991

¹⁹¹ Blom G. A., *Loven og Livet*, 1991

¹⁹² MLL V, 3

¹⁹³ MLL V, 5

¹⁹⁴ Bj, 66 jf. F III, 1

¹⁹⁵ Bj, 68 jf. F III, 13

¹⁹⁶ Bj, 67 jf. F III, 5

¹⁹⁷ Bj, 122 jf. F V, 25

¹⁹⁸ Bj, 125 jf. F XI, 1

direkte. Likevel er det nærliggende å tro at kvinnen indirekte fikk tilgang til godtgjørelsen, fordi den inngikk i familiens eller ekteparets økonomi – som hun også var en del av. Selv om kvinnen ikke hadde krav på oppreisning selv, ser vi at hun også måtte bøte dersom hun brøt ekteskapets hellighet og lå med en annen mann enn ektemannen sin. Hvem som skulle motta boten fremkommer ikke av regelen i Bjarkøyretten, men det var tilsynelatende slik at biskopen skulle ta alle bøter som omhandlet omgang med kvinner og bøter etter alle saker hvor noen hadde forsømmet kristendommen, i henhold til Frostatingsloven.¹⁹⁹

I likhet med Bjarkøyretten forbød også den svenske byloven menn å stikke av med en annen manns forlovede. Forbryteren måtte betale 80 merker i straff, forlate byen og aldri komme tilbake.²⁰⁰ Denne bestemmelsen er dermed ikke særegen for norske byer, men reglene skiller seg noe fra hverandre der kvinnens bare slektninger eller ektemann hadde krav på godtgjørelsen i den norske loven. Boten skulle i svenske byer betales til kongen, byen og saksøkeren. Saksøkeren kunne trolig være kvinnens forlovede eller hennes slektninger, men de var ikke de eneste som hadde krav på godtgjørelse i slike tilfeller. Også byloven for Slesvig forbød menn å ligge med en annens kvinne.²⁰¹ Den som brøt denne regelen måtte sverge ed for å bevise sin uskyld eller betale bot til kvinnens slektninger. Byloven for Slesvig tillot også en kvinnes slektninger eller brødre å kreve bøter av, eller utøve hevn mot, den mannen som ble funnet sammen med henne dersom hun ikke var skjøge eller vanæret fra før.²⁰²

Å anklage noen for utroskap skulle ikke skje uten grunn. Dersom en mann anklaget en annen manns kone for utroskap og kalte henne hore, måtte han i henhold til Bjarkøyretten sverge på ryktet på hjemplassen sin for at det var sant, eller bli *útlægð* (utleg) dersom det ikke var sant, i tillegg til å betale full oppreisning til kvinnen som var uskyldig.²⁰³ Vi ser en lignende bestemmelse i Frostatingsloven, men de er ikke identiske. I Frostatingsloven nevnes det ikke at kvinnen hadde blitt kalt hore, men alle som sa ærekrenkende ord om andre ble utleg dersom anklagene ikke stemte.²⁰⁴ At anklageren kunne bli utleg betyr at han ble lovløs og holdt utenfor rettssamfunnet. Forbryteren fikk alle sine eiendeler konfiskert og kunne straffeløst drepes av alle som fikk tak i ham eller henne.²⁰⁵

¹⁹⁹ F III, 2

²⁰⁰ MEST G, V §1

²⁰¹ SleS § 5

²⁰² SleS § 11

²⁰³ Bj, 35

²⁰⁴ F V, 24

²⁰⁵ NGL V s. 678, Sandvik, *Utleg*, 2020, og Norseng, *Ubotamål*, 2021

At kvinnen ble kalt hore er forskjellen mellom Bjarkøyretten og Frostatingsloven i dette tilfellet. Loven dokumenterer at å ligge med en annen mann kunne gjøre en kvinne straffskyldig til kongen, men dette gjaldt bare dersom utroskap fant sted inntil tre ganger. En fant hjemmel i loven til å kalle kvinnen hore dersom det gjentok seg mer enn tre ganger, og etter tre tilfeller mistet også kongen rettskravet, fordi kvinnen ble utleg.²⁰⁶ At en kvinne hadde vært utro mot mannen sin var dermed ikke nok til at en med rett kunne kalle henne hore. I tillegg er det verdt å merke seg at det i disse tilfellene var kvinnen som hadde krav på oppreisning, og ikke hennes ektemann eller øvrige familie. Det samme var tilfellet i Frostatingslovens bestemmelser, der også skulle den det var sagt usannheter om motta oppreisningen. Hvordan utbetalingen av oppreisningen fungerte i praksis er det vanskelig å si noe om, og også hvorvidt kvinnen faktisk fikk summen det var snakk om. Det vi ser er at det er kvinnen som beskyttes av denne delen av bestemmelsen, selv om paragrafene senere nevner andre beskyldninger som også kunne ramme menn. Å bli beskyldt for å være hore kunne aldri skje en mann, og det blir derfor tydelig at kvinnen bevisst nevnes som krenket part, og at disse beskyldningene var noe loven skulle beskytte kvinner fra. Spesielt alvorlig var det nok at kvinnen ble utleg, altså lovløs, dersom anklagene medførte riktighet. Konsekvensene for kvinner kunne ha vært enorme dersom loven ikke hadde stilt krav til en viss dokumentasjon bak slike påstander. I den svenske byloven finner vi betegnelsen «horkarl», men dette referer tilsynelatende til en kvinnes elsker, ikke at mannen var hore eller skulle omtales som det.²⁰⁷

I den svenske byloven var det bestemt at ingen andre enn kone og mann kunne beskyldte kone eller mann for hor.²⁰⁸ Loven fastslo også at det var forbudt å «lyve æren av andre», og en skulle blant annet ikke kalle en god kvinne for hore eller skjøge.²⁰⁹ Siden det i dette tilfellet handler om «gode kvinner» er det implisitt at det omhandler ærekrenkende beskyldninger som ikke var sanne. Også den svenske bjarkøyretten bestemte at ingen andre enn kone og mann kunne anklage den andre for hor.²¹⁰ De svenske bylovene vektla med andre ord at den slags anklager var et privat anliggende, kanskje fordi ektemaken ikke ville komme med slike anklager uten å være sikker i sin sak. I den svenske byloven ser det ut til at å «gjøre hor» var et mer generelt begrep for utroskap. Dersom en kvinne «gjorde hor» og ektemannen tok henne på fersk gjerning sammen med elskeren, sammen med seks vitner, fikk mannen makt

²⁰⁶ Bj, 126 jf. F V, 27

²⁰⁷ MEst G, X

²⁰⁸ MEst G, X §1

²⁰⁹ MEst R XXX og XXXI

²¹⁰ Bjä kap. 15

over både konas og elskerens liv.²¹¹ Det ser ut til at ektemannen med loven på sin side kunne drepe både kona og elskereren. Det er uklart hvorvidt en utro kvinne automatisk kunne kalles hore, selv om hun drev hor. En kvinnes ære var ifølge Christine Ekholst ofte knyttet til hennes seksuelle aktiviteter.²¹² Ekholst påpeker også at det ikke var uvanlig å bruke en kvinnes seksuelle aktiviteter mot en mann for å fornærme ham, for eksempel gjennom å kalle kona hans en hore. I byloven for Slesvig finner vi også en regel som bekrefter at danske bykvinner kunne dømmes for «hor». Hva lovgiverne la i betegnelsen fremkommer ikke av loven, men det ble fastslått at en kvinne mistet arveretten etter sin ektemann dersom hun ble dømt for hor.²¹³

Også i Byloven, men kopiert fra Landsloven, ser vi at lovgivningen rundt utroskap bærer preg religiøse motiver, og økonomisk oppreisning til den krenkede parten. Blant annet overtar ektemannen hele boet til hustruen dersom hun ligger med en annen og avslår ektemannens tilbud om videre samliv. Dersom hun er utro flere ganger skal også ektemannen overta boet selv om han ikke vil ha hustruen lengre.²¹⁴ Ektemannen hadde også krav på oppreisning fra hustruens elsker.²¹⁵ En mann som lå med en annens kone mer enn én gang var en forbryter i like stor grad som en drapsmann i henhold til Bjarkøyretten.²¹⁶ Ektemannen kunne også i henhold til Bjarkøyretten straffløst drepe konens elsker dersom de ble tatt på fersken i akten.²¹⁷ Den svenske bjarkøyretten bestemte også at dersom noen tok en annen mann på fersk gjerning sammen med sin kone kunne ektemannen få råde over hans liv dersom elskereren ble dømt med seks vitner.²¹⁸

I Landsloven ble anklager om utroskap ansett som alvorlig, og noe som skulle undersøkes for å bestemme sannheten i det. De fornærmede hadde krav på oppreisning dersom ryktene viste seg usanne. Å påføre noens kone denne skammen urettmessig skulle ikke skje.²¹⁹ Vi ser at Landsloven, og dermed også Byloven, også tilegner den krenkede oppreisning i saker der det var snakk om falske anklager og ærekrenkelser. Så langt var det tilsynelatende bare ærekrenkelser som ga kvinnen selv rett på godtgjørelser for lovbrudd som rammet henne.

²¹¹ MEst G, X

²¹² Ekholst, *A Punishment for Each Criminal*, 2014

²¹³ SleS §20

²¹⁴ MLL V, 5

²¹⁵ MLL IV, 5

²¹⁶ MLL IV, 27 og 30

²¹⁷ Bj, 18 jf. F IV, 39

²¹⁸ Bjä kap. 15

²¹⁹ MLL IV, 24

Vi ser at lovgivningen som omhandler ekteskap i bylovene er sterkt motivert av den kristne ideologien og et ønske om god moral i samfunnet. En måtte forholde seg til en rekke bestemmelser både ved ekteskapsinngåelsen og i samlivet som ektepar.

3.3 Bylovene om kvinners arverett

De som døde skulle føres til kirken for å gravlegges. Hvilke andre ritualer døden medførte kommer ikke frem i bylovene. Etter et menneskes bortgang skulle da, som nå, hennes eller hans midler fordeles. Dersom en i henhold til Bjarkøyretten skulle få en arv, måtte en bevise at ens mor var kjøpt med mund og at det var to brudesvenner og to brudekoner til stede i bryllupet. I tillegg måtte det bevises at det var kjøpt inn en ask eller mer med øl og at det var gridmann og gridkone til stede. Da er «å føre vitne for å få en arv» gjort etter loven og den rette bjarkøyretten.²²⁰ Denne bestemmelsen er særegen for Bjarkøyretten, i den forstand at tilsvarende regel ikke er å finne i Frostatingsloven. Interessant med denne bestemmelsen er også at kvinner var like viktige vitner på ekteskapets og arvens gyldighet som det menn var. Det skulle være både brudekoner og brudesvenner, og gridkone og gridmann til stede i bryllupet for at en hadde ført vitner for arv i henhold til Bjarkøyretten.

Den svenske byloven hadde en lignende bestemmelse, men den regulerte en rekke gjestebud også utenom bryllup. Regelen var at dersom en mann eller kvinne skulle arrangere forlovelsesøl, bryllupsøl, barnsøl, kirkegangsøl, gravøl eller arveøl, måtte det være to menn og to kvinner som inviterte til gjestebudet.²²¹ Av dette ser vi at det i både norske og svenske byer var viktig for bryllupets gyldighet at det var kvinner så vel som menn til stede. Hvilken rolle disse to kvinnene hadde er noe uklart, men av lovteksten kan det se ut til at de i norske byer var vitner for ekteskapsinngåelsen, mens de i svenske byer fungerte som vertinner for gjestebudene. Det er tydelig at motivasjonen bak bestemmelsen i Bjarkøyretten må være å sikre gyldige ekteskap for å senere kunne sikre gyldige arveoppgjør. Det var viktig at vielsen hadde foregått på en slik måte at ekteskapets gyldighet senere kunne dokumenteres.

I de tilfellene kvinnen døde før sin ektemann, var det i Bjarkøyretten lovfestet at mannen ikke måtte betale noe av tridjungsøkningen til hennes arvinger. Tridjungsøkning er ifølge Jan Ragnar Hagland og Jørn Sandnes bare kjent fra Frostatingsloven og Bjarkøyretten, og var et tilskudd til en kvinnes medgift.²²² Dersom kvinnen mistet mannen sin hadde hun krav på hele tridjungsauken sin, uavhengig om det fantes andre arvinger etter mannen eller ikke.²²³ Vi ser

²²⁰ Bj, 132

²²¹ MEST G, VII

²²² Hagland & Sandnes, *Bjarkøyretten* s. 116

²²³ Bj, 123 jf. F IX, 19

også i Byloven at kvinnen hadde krav på tilgaven sin dersom ektemannen døde fra henne. I tillegg hadde hun krav på en tredjedel av vinningen dersom deres felles verdier hadde økt siden ekteskapsinngåelsen. Den gjenlevende part, enten kvinne eller mann, skulle etter dødsfallet bli byrden til de som etter loven var forpliktet til å forsørge dem.²²⁴ Dette ansvaret falt trolig på partens slektninger. Formuleringene generelt i bylovene antyder at siste del av denne bestemmelsen trolig gjaldt for gjenlevende kvinnen mer enn mannen. Det er få, om noen, tilfeller i loven hvor mannen beskrives som en byrde som slekten har et overordnet ansvar for. Dersom mannen var myndig ser det ut til at han ble ansett som i stand til å ta vare på seg selv i større grad enn kvinnen. Denne bestemmelsen er riktignok ikke særegen for Byloven, men kopiert fra Landsloven. Det er tenkelig at en, uavhengig av kjønn, var mer avhengig av familien på landet enn i byen.

Dersom ektemannen hadde kjøpt jord for sin kones eiendom og hun overlevde ham, hadde hun krav på like mye arv som verdien av hennes medgift. Ut over det kunne hans arvinger bestemme hvor mye enken skulle få.²²⁵ Kvinnen hadde ikke krav på hele verdien av medgiften dersom mannens gods ikke rakk til. Det var bestemt at de andre arvingene ikke var forpliktet til å gi henne av sine andeler, fordi ingen mann skulle kjøpe seg kone for andres penger.²²⁶

Også i den svenske Bjarkøyretten ser vi lignende tendenser. Dersom en kvinne ble enke og paret ikke hadde felles barn, skulle hun arve sin morgengave. Dersom de hadde barn sammen skulle hun få halvparten av mannens verdier i tillegg til sine kirkeklær og sengen sin.²²⁷ En kvinnes medgift ble i henhold til Byloven offer for avkortning bare dersom den avdøde ektemannens eiendom ikke strakk til både henne og arvingene. Denne bestemmelsen var også basert på at ingen mann skulle kjøpe seg kone for andres penger, og arvingene skulle derfor ikke lide i arveoppgjøret ved at enken krevde hele sin medgift tilbake.²²⁸ Enken var også lovpålagt å ta vare på parets felles barn, men dersom hun hadde flere barn (med noen andre) skulle ansvaret for disse overtas av deres fars slektninger.²²⁹ Denne bestemmelsen er ikke særegen for byen, men kopiert fra Landsloven til Byloven.

²²⁴ MLL V, 3

²²⁵ MLL V, 4

²²⁶ MLL V, 6

²²⁷ Bjä kap. 27

²²⁸ MLL V, 13

²²⁹ MLL V, 14

Det var også anledning til å komme seg til mors- og farsarv uten at foreldrene var gift. Dersom de var forlovet, og mannen døde i løpet av den inntil tolv måneder lange forlovelsen – hadde barn arverett dersom de var unnfanget før farens død. Barnet skulle da arve etter sin far som om foreldrene hadde vært gift. Dette var den eneste måten en kunne komme til arv uten at mor var kjøpt med brudegave, eller at barnet var tatt opp i ætten etter loven. Å bedrive arv-svik gjennom å forlove seg med frillen sin fordi barna skulle komme til arv var ulovlig. Det var heller ikke tillatt å utsette bryllupet for å snike seg til arv på denne måten. Dette var å vanære bryllupet.²³⁰

Kvinner hadde krav på arv etter sine foreldre, men ikke på lik linje med menn. Spesielt for døtre eller søstre som ble arvinger var at de måtte ta stilling til medgiften dersom noen av dem var gift. De ugifte arvingene skulle arve like mye av den uskiftede arven som de andre hadde fått i medgift. Arven skulle deles rettfærdig, og jevne ut eventuelle forskjeller i medgiften de hadde fått dersom de var gift. Kvinner kunne arve både løsøre, fast eiendom og andre kostbarheter.²³¹ Forskjellen mellom døtre og sønner i arveoppgjør var at to døtre skulle arve det samme som én sønn. Forholdet mellom andelene var det samme uansett hvor mange arvinger det var snakk om.²³² Bak denne skjevfordelingen lå det ifølge Grethe Authén Blom noe annet enn kvinneundertrykkelse. En gjennomsnittlig norsk middelaldergård tålte ikke den belastningen det var at den skulle deles likt mellom døtre og sønner. Gården opplevde svinn hver gang en datter tok ut medgiften sin og giftet seg, og dette måtte ifølge Blom kompenseres for hver gang en sønn skulle gifte seg – slik at medgiften hans brud tok med seg gjorde opp for eventuelle tap fra gifte døtre.²³³

De svenske bylovene regulerte arv etter foreldre noe annerledes. Regelen i svenske byer var at døtre og sønner skulle arve likt.²³⁴ Likevel bestemmer også den svenske byloven at utgiftene for et søskens bryllup ikke skulle falle på de andre søsknene. Disse utgiftene skulle også i svenske byer inkluderes i regnestykket når arv skulle fordeles.²³⁵

Det var i tillegg ikke slik at bare ektefødte barn kunne ha rett til arv, selv om loven antyder det i mange tilfeller. Gjennom «ættleding» kunne et utenomekteskapelig avkom inkluderes i slekten, og dens moralske og økonomiske ansvar, dersom de andre arvingene samtykket til

²³⁰ Bj, 68 jf. F III, 13

²³¹ MLL II, 7

²³² MLL V, 7

²³³ Blom G. A., Loven og livet, 1991

²³⁴ MEst Ä, I og Bjä kap. 25

²³⁵ MEst G, XVIII

dette. Både kvinner og menn kunne tas opp i slekten på denne måten.²³⁶ Begge kjønn kunne tilsynelatende også ættlede noen til krav på sin arv. Ifølge Blom kunne kvinner i øverste sjikt av samfunnet også ha midlene til å få gjennomført denne seremonien.²³⁷

3.3 Rettarbøter om kvinner og familielivet

De rettarbøtene som omhandler kvinners stilling i slekt og familie er tilknyttet Landsloven. Blant annet kom det en rettarbot fra kong Erik Magnusson i 1280, som er datert til 2.-29. juli.²³⁸ Rettarboten er utstedt i Bergen, men det er lite som taler for at bestemmelsene var knyttet til byen. At Bergen er satt som sted på dokumentet må heller bety at kongen befant seg der da rettarboten ble vedtatt. Vi må anta at bestemmelsene i rettarboten ble gjeldende i hele landet, blant annet fordi teksten innledes med at kongen hilser til alle landets menn. I tillegg står det videre at kongen anser det som sitt ansvar å bøte på lov og landsrett. Når det gjelder kvinner bestemmer rettarboten at ingen menn skulle tvinges til å gifte seg med frillen sin dersom han lå med henne etter at han gikk til skrifte og bot.²³⁹ Her er det tydelig at mannens rett til samtykke i ekteskap ivaretas. Det er tenkelig at flere forsøkte å tvinge menn til å gifte seg med kvinner de hadde delt seng med, både for å ivareta kvinnens ære og for å sikre hennes fremtid. Spesielt intrikat må situasjonen ha vært dersom hun ble gravid som følge av forholdet, noe som antakeligvis motiverte hennes slektninger til å sette fart på planer om ekteskap. At mannens rettigheter i disse situasjonene ble beskyttet av loven på denne måten må også ha skjedd på bekostning av kvinnen til en viss grad. I innledningen til rettarboten påpeker kong Erik Magnusson at den eksisterende loven tydeligvis ikke er så tydelig som folket trenger. Dersom vi tar dette med i betraktningen kan det virke som om det var et stort problem at menn ble tvunget inn i ekteskap de egentlig ikke ønsket, fordi andre ønsket å beskytte kvinnen han hadde vært sammen med. I det hans rettigheter blir beskyttet av loven, mister i grunn kvinnen muligheten til den tryggheten det kan ha vært å gifte seg med ham.

I en rettarbot fra landsloven, utgitt i 1260, gjør kong Haakon Haakonsson det klart at de som stikker av med andre menns koner fortsatt er ubotamenn.²⁴⁰ Denne bestemmelsen er altså ikke ny, men kom før Lands- og Byloven ble vedtatt. Vi kan dermed anta at det før Lands- og Byloven var en del av samfunnets normer at en ikke skulle løpe av gårde med en annens kone. Også i Magnus Lagabøtes rettarbot fra 1271 står det samme nevnt. I tillegg fastslås det at de

²³⁶ MLL V, 8

²³⁷ Blom G. A., *Loven og livet*, 1991

²³⁸ Bagge, Helle, & Smedsdal, *Norske middelalderdokumenter*, 1973 s. 158-164

²³⁹ Bagge, Helle, & Smedsdal, *Norske middelalderdokumenter*, 1973 s. 158-164

²⁴⁰ MLL X, kap. 1

som dreper eller utfører bestemte voldshandlinger mot blant annet sin mor, søster, hustru eller datter er ubotamenn.²⁴¹ Poenget med denne rettarboten er tilsynelatende at dersom forbryteren etterlot seg umyndige barn, skulle kongens ombudsmann forvalte den utlegdes gods til barnet ble myndig. Rettarboten gjentar med andre ord en rekke handlinger kvinner kunne bli både skyldige i, og krenket av, blant annet drap, voldtekt og utroskap. Likevel er det forbryterens barn som i denne rettarboten får rettighetene sine ivaretatt. Det nevnes ikke noe nytt om kvinner i dette tilfellet. Rettarbøtene gir oss dermed ingen ny innsikt i kvinnens stilling i byene, da bestemmelsene var ment for hele landet. Dette medfører riktig nok at de også gjelder for byen, og at menn i byen ikke skulle tvinges til å gifte seg og at barn hadde rett til arv selv om foreldrene ble rettsløse.

3.4 Oppsummering

Bylovene og litteraturen presenterer her et bilde av kvinner i et avhengighetsforhold til sin biologiske og kanoniske slekt. Litteraturen hevder at kvinner i mindre grad ble kontrollert av familien sin i byene enn på bygda, men jeg anser det som sannsynlig at dette i størst grad gjaldt de tilfeller hvor kvinnene flyttet alene til byen og forlot familien på landet. Vi ser at de samme reglene for spesielt ekteskap og arv gjaldt i by som på land. Dette medførte at kvinnene var avhengig av slektens godkjenning også i byen før de kunne gifte seg, og det er tydelig at bykvinnene ikke opplevde noe større valgfrihet når det kom til fremtidig ektemann. De få reglene som skiller by fra land når det kommer til kvinner og familieforhold finner vi i Bjarkøyretten. Blant annet ser det ut til at Bjarkøyretten slo hardere ned på falske rykter tilknyttet seksuelle aktiviteter enn det Frostatingsloven hadde gjort. Det er ikke utenkelig at et dårlig rykte hadde større konsekvenser i byen, der folk levde tettere og ryktene kanskje spredte seg raskere. Mye av lovgivningen innenfor dette temaet er tydelig motivert av økonomisk kompensasjon for de det har blitt begått urett mot. Hvem kompensasjonen skulle tilfalle var direkte knyttet til hvem som ble mest krenket i saken. Med unntak av bot til biskopen og at ektemannen fikk overta kvinnens gods dersom hun nektet videre samliv etter utroskap, måtte ikke kvinnen betale oppreisning til de hun hadde påført skam. Mange av disse lovbruddene krever at kvinnen har vært delaktig, men det var tilsynelatende hennes elsker som først og fremst ble holdt ansvarlig. Kvinnen selv ble ansett som den krenkede part i saker hvor hun feilaktig hadde blitt kalt hore, og hadde da selv krav på oppreisning. Hvorfor kvinnen i mindre grad enn elskerens skulle holdes økonomisk ansvarlig av sin slekt og

²⁴¹ MLL X, kap. 2j

ektemann er uklart, men en mulig forklaring kan være at det økonomiske felleskapet i ekteskapet medførte at hun hadde betalt disse oppreisningene med også mannens penger.

Arvereglene i de norske bylovene er preget av et ønske om rettferdighet, og at alle skulle få det de hadde krav på etter en slektnings bortgang. Kvinner var i utgangspunktet sikret sin medgift og tridjungsøkning dersom ektemannen døde, men Byloven gjorde unntak dersom den avdøde mannen ikke hadde midler nok til at de andre arvingene skulle få sin del.

Lovgiverne må også ha ønsket å unngå konflikter om arveoppgjør, noe som forklarer de detaljerte bestemmelsene i lovverkene. Jo tydeligere arveretten til de enkelte parter fremkommer i loven, jo mindre rom er det for tolkning og feilfordeling av arv. Ingen av de norske arvereglene er særegne for byene, da alle er å finne i henholdsvis Frostatingsloven og Landsloven, likevel forteller bestemmelsene oss at de samme reglene gjaldt i byene, og at lovgiverne ikke så noen grunn til egne urbaniserte bestemmelser for arv.

4.0 Kvinnens plikter og rettigheter i bysamfunnet

Et fåtall kvinner i europeiske middelalderbyer kunne ifølge Emilie Amt oppnå en juridisk status hvor de, uavhengig av sivilstatusen sin, ble ansett som en uavhengig person i handelen og samfunnet.²⁴² Likevel påpeker Amt at det var vanligere for bykvinner å jobbe sammen med sine ektemenn i familiens virksomhet.

Barbara A. Hanawalt hevder at menn og kvinner i europeiske middelalderbyer omgikk hverandre i løpet av dagen, på flere måter.²⁴³ Håndverkere og handelsfolk drev sin virksomhet i butikker og kjellere. Lærlinger, tjenestefolk, kjøpmenn og håndverkere hadde mye sosial kontakt med familien til husbonden. Mange levde ifølge Hanawalt med flere leietakere i samme bygård, og i gatene fantes det både kvinner og menn. En kan kanskje anta at bymiljøet ikke var så opptatt av hvor en kvinne kunne bevege eller oppholde seg, men Hanawalt hevder at det finnes bevis på at en kvinnes bevegelsesfrihet kunne begrenses av hvordan hun kledde seg, snakket og gikk. Hanawalt hevder at kvinner i engelske middelalderbyer kunne oppleve begrensninger for hvor de kunne bevege seg i samfunnet. Restriksjoner rundt deres bevegelsesfrihet var ifølge forfatteren en av de enkleste måtene en kunne kontrollere dem sosialt. Hanawalt mener også at moderne historikere i stor grad har oversett denne tendensen. De fysiske stedene en kvinne fikk bevege seg fritt var hjemme, i landsbyen eller i kvartalet hun selv bodde i – i byene. Dersom de skulle bevege seg utenom disse områdene skulle de ha riktige klær, oppførsel og passende følge, hvis ikke risikerte de sin egen ære og i verste fall livet.²⁴⁴ Arbeidet og rollen til kvinnen i middelalderbyenes økonomier er ifølge Grethe Jacobsen et tema som fortjener mer oppmerksomhet.²⁴⁵ For å få et skikkelig perspektiv på den arbeidende kvinnen, hennes yrkesmuligheter og hennes valg av virke må man ifølge Jacobsen undersøke ikke bare dokumenter som omhandler handel, sosial struktur og økonomiske forhold, men også holdningene, tradisjonene og de juridiske rettighetene til kvinner. Disse faktorene bestemte også kvinnens rolle og arbeid i urbane samfunn. Jacobsen peker på spinning, veving, baking, ølbrygging og husarbeid som tradisjonelle kvinneyrker på landsbygda. Videre påpeker Jacobsen at disse tradisjonelle arbeidsoppgavene og ferdighetene ikke nødvendigvis var tilstrekkelig i byene.²⁴⁶ I dette kapitlet skal jeg se nærmere på hvordan lovene regulerer kvinner i yrkesliv og økonomi i byene. I 4.1 vil jeg gjøre rede for hvilke

²⁴² Amt, *Women's Lives in Medieval Europe*, 2010 s. 161

²⁴³ Hanawalt, *Medieval English Women in Rural and Urban Domestic Space*, 1998 s. 22

²⁴⁴ Hanawalt, *Medieval English Women in Rural and Urban Domestic Space*, 1998 s. 26

²⁴⁵ Jacobsen, *Women's Work and Women's Role*, 1983

²⁴⁶ Jacobsen, *Women's Work and Women's Role*, 1983

yrker lovene knyttet kvinner til, og hvilke muligheter eller begrensninger denne lovgivningen ga kvinner. I kapittel 4.2 skal jeg se nærmere på kvinners rettigheter og forpliktelser knyttet til eiendom og handel, og hvordan lovene regulerte dette. Kapittel 4.3 blir mer generelt, og jeg vil der søke å belyse kvinners øvrige handlingsrom i bysamfunnet. Blant annet skal vi se på kvinners rett til å gjennomføre nødslakt og gå i kloster.

4.1 Kvinnens yrkesmuligheter

Grethe Jacobsen hevder at det var et sprik mellom ideologien og realiteten når det gjaldt kvinner og arbeid i danske middelalderbyer. Ideologien var ifølge Jacobsen basert på kvinnene på landsbygda som arbeidet hjemme med hus og stell. Videre hevder Jacobsen at denne rollen ofte ikke var tilstrekkelig for kvinnene i byen – både på grunn av behov og lyst arbeidet mange kvinner utenfor hjemmet i danske middelalderbyer. Richard E. Blanton peker på økt handel som en døråpner for kvinner i middelalderbyer, både som produsenter og i handelsvirksomhet.²⁴⁷ Blanton hevder at kvinner hadde mye å vinne på bedre vilkår i handelen, og at de derfor ofte engasjerte seg i transaksjonene som fant sted i byen.

Å bake må ha vært en av de tradisjonelle ferdighetene som viste seg å være nyttig i byen. I Bjarkøyretten stadfestes det at kvinner som bakte brød i Nidaros måtte sørge for at det ikke ble bakt mer enn det som ble spist den aktuelle dagen. Loven antyder at en kunne bake mer, men bare dersom det var nødvendig.²⁴⁸ I tillegg bestemte samme kapittel i loven at det ikke skulle tørkes klær i helgene og at biskopens årmann kunne konfiskere tøy han fant hengende ute i helgene. Dette vitner om et ønske om å holde en viss orden i gatene – spesielt skulle det vises hensyn i helger. Det er flere mulige motivasjoner bak denne bestemmelsen i loven. For det første er det tenkelig at lovgiverne ønsket å unngå at det ble produsert, og dermed konsumert, for mye mat. E. N. Anderson påpeker at mat kan ha stor betydning i samfunnet, på flere måter.²⁴⁹ Burçin Erol hevder at statussymboler i middelalderen, som for eksempel mat, ble strengt regulert av både sivile og religiøse autoriteter.²⁵⁰ Matkulturen i middelalderen ble ifølge Erol formet av kirkelige- og medisinske tradisjoner. Kirken oppfordret til moderasjon, en oppfordring som fant sine røtter i både religion og klassisk tradisjon. I tillegg har myndighetene helt siden oldtiden hatt et ønske om å kontrollere mat og omsetningen av den, fordi de ønsket et ordnet marked og et ordnet bysamfunn.²⁵¹ Dessuten ble det vanlig å

²⁴⁷ Blanton, *The Changing Role of Medieval Women*, 2014 s. 485-486

²⁴⁸ Bj, 6

²⁴⁹ Anderson, *Everyone Eats*, 2014

²⁵⁰ Erol, *Pleasures of Gluttony*, 2014

²⁵¹ Bakken, *Makt og styring rundt matfatet*, 2017

kontrollere spesielt brød, vin, øl og kjøtt som skulle selges – for å unngå salg av fordervede og forfalskede produkter.²⁵² Denne bestemmelsen er særegen for byen, av naturlige årsaker. Behovet for å regulere produksjon ment for salg kan ikke ha vært nødvendig på landsbygda, i hvert fall ikke i like stor grad som i byen. Det er verdt å merke seg at bare kvinnen nevnes som den som bakte brød i byen. I verken Bjarkøyretten eller Byloven ser vi at menn nevnes i tilknytning til brødbaking, eller bakeryrket generelt. Det er dermed trolig at kvinnelige bakere enten forekom oftest, eller at kvinner var de eneste som bakte brød i byene.

Det er nærliggende å tro at både kirken og kongemakten hadde interesse av å innføre denne regelen. Kirken på sin side oppfordret som sagt til moderasjon, mens kongemakten ønsket å kvalitetssikre varene som var i handelen i sine byer. Gjennom å regulere enkelte aspekter ved matproduksjonen, i dette tilfellet brødbaking, kunne om ikke annet matoverskudd begrenses. Det er også en mulig forklaring at lovgiverne ville ha en viss flyt i produksjon og forbruk i byene. Om ikke annet var det kanskje fordelaktig at bakstekonene hadde noe å gjøre de påfølgende dagene den uken. Dersom overskuddet ble for stort, ble hun enten arbeidsledig dagen etterpå, ellers endte kanskje brødet opp som søppel eller redskap for fråtsing.

Kvaliteten på brødet ble utvilsomt dårligere dersom det lå til dagen etter, noe tidligere forskning påpeker at myndighetene ville unngå. At bestemmelsen er å finne i Bjarkøyrettens kristendomsbolk, henger nok også sammen med andre del av regelen, som forbød folk å tørke klær i helgene. Helligdagsfreden skulle bevares i byene også. I byloven for Slesvig, fra tidlig 1200-tall, ser vi også at kvaliteten på produktene i handelen skulle kontrolleres. Dersom en bakte dårlig brød vanket det bot til byen,²⁵³ og bøter fikk også den kroholdersken eller kromannen som hadde uriktig mål, antakeligvis for øl de solgte.²⁵⁴ Kvalitetskontroll var altså noe lovgiverne vektla i ca. samme tidsperiode i norske og danske byer.

I henhold til Bjarkøyretten hadde ikke kvinner, bare mulighet til å arbeide, loven stilte krav til at dem gjorde det. Alle de som hadde helse til å arbeide skulle gjøre det, og loven krevde tre merker i straff for både kvinner og menn som gikk fra hus til hus, og levde av andre i husene de gikk mellom, og ikke ville arbeide. Årmanen eller andre menn kunne ta disse til retten, hvor frendene til den skyldige kunne betale den skyldige fri med tre merker. Eventuelt kunne den som tok den skyldige til retten sette dette mennesket i arbeid som han selv ville.²⁵⁵

Unntaket var *þyrmsla menn* (tyrmslemenn), som var frigitte treller som måtte ha samtykke fra

²⁵² Bakken, *Makt og styring rundt matfatet*, 2017

²⁵³ SleS §33

²⁵⁴ SleS §36

²⁵⁵ Bj, 163 Jf. F X, 39

herren dersom han skulle inngå giftemål eller andre viktige kontrakter av rettslig art.²⁵⁶ Etter gammelnorsk rett fortsatte frigitte treller å stå i et avhengighetsforhold til herren sin.²⁵⁷ Denne regelen er ikke spesiell for byen, da vi finner tilsvarende bestemmelse i Frostatingsloven.

Likevel viser den at også kvinner var forpliktet til å ta seg arbeid med mindre de av spesielle årsaker ikke var i stand til det. For lovgiverne må det ha vært viktig å effektivisere samfunnet, og sørge for at de som var i stand til det, gjorde nytte for seg. Bestemmelsen er trolig også et forsøk på å sikre seg at bare de svakeste i samfunnet benyttet seg av *legdsordningen*, hvor fattige, gamle og syke ble sendt fra gård til gård for at bøndene skulle ta seg av dem.²⁵⁸

I Byloven stadfestes det at alle håndverkere, inkludert ølkoner og mjødkoner, skulle betale byavgift.²⁵⁹ Avgiften måtte betales 14 dager før petermesse dersom en skulle unngå bot for forsinkelser. Det presiseres at alle som drev småhandel i byen måtte betale avgiften, og vi ser at kvinner også var en del av denne gruppen. Selv om kvinner bare nevnes som ølkoner og mjødkoner spesifikt, skulle alle folk, både kvinner og menn, som drev småhandel fra enten boder eller på gaten betale avgiften. Det er dermed implisitt at avgiften også gjaldt andre «typiske kvinneyrker» - som for eksempel bakstekoner og badekoner. Denne regelen er særegen for byen, naturligvis, da byavgiften ikke skulle betales i herredene. Vi ser av Byloven at også kvinner kunne drive småhandel, og at det for kvinner må ha vært vanlig nok å være øl- og mjødkoner til at lovgiverne anså det som nødvendig å inkludere dem i denne regelen. Vi ser en lignende avgiftsbestemmelse i byloven for Slesvig fra tidlig på 1200-tallet, som viser at byavgiften ikke var et særnorsk fenomen.²⁶⁰ I tillegg kan dette bety at byavgift ble lovfestet tidligere i Danmark enn i Norge, selv om det er mulig at tradisjonen for byavgift var til stede i Norge uten at den var stadfestet i loven.

Flere forfattere hevder også at det var vanlig for kvinner å arbeide som ølkoner og ølbryggere i middelalderbyene. Nanna Damsholt påpeker at kvinner kunne finne arbeid som ølkone bare i de tilfeller hvor kvinner brygget mer enn husholdningen hadde behov for og solgte overskuddet.²⁶¹ I byene fantes det også en rekke kroer, og Damsholt peker på et runebrev fra Bergen på 1300-tallet som indikerte at en av byens kroer også var driftet av en kvinne. Mary Wack påpeker at siden ølbryggingen foregikk i hjemmet ble aktiviteten mer tilgjengelig for

²⁵⁶ Steen, *Frigiven*, 2020

²⁵⁷ Steen, *Frigiven*, 2020

²⁵⁸ Schiøtz, *Omsorgens røtter*, 2019

²⁵⁹ MLB III, 8

²⁶⁰ SleS §32

²⁶¹ Damsholt, *Europa 1200-1500*, 1992 s. 395-401

kvinner, som ofte hadde sine andre arbeidsoppgaver i hjemmet.²⁶² I periodene hvor produksjonen oversteg husholdningens behov var dette også en inngangsbillett til handelen for kvinner. Ølbryggingen førte med dette tidvis til en kryssning mellom kvinnens private rolle og hennes rolle i handel og bysamfunn.²⁶³

Det er tydelig at lovgiverne var opptatte av å sikre kvaliteten på produktene i handelen. At kvinner nevnes som håndverkere i loven må derfor bety at lovgiverne anså dem som kompetente nok til å møte standarden de ønsket på varene. Selv om bare øl- og mjødkoner nevnes i Byloven som kvinnelige håndverkere, sikrer lovgiverne seg med å understreke at alle folk, både kvinner og menn, som drev småhandel måtte betale. Dette kan tyde på at kvinner kunne befinne seg i også andre yrker enn de loven foreslår konkret.

Bjørn Bandlien peker på at høy alder ved ekteskapsinngåelsen tillot flere kvinner å ha lønnsarbeid før de giftet seg.²⁶⁴ At folk giftet seg senere i Europa enn andre samfunn førte til at mange kvinner kunne jobbe fra tenårene til et sted i tjuårene. Bandlien hevder at kvinnene fikk mulighet til et mer selvstendig liv gjennom arbeid i byene. Å arbeide som tjenestefolk var ifølge Nanna Damsholt en vanlig måte for enslige kvinner å forsørge seg selv på.²⁶⁵ Arbeidet en tjenestejente utførte var ofte relatert til matlaging, tekstilproduksjon og barnehold. En rekke unge kvinner reiste til byen for å arbeide som tjenestepiker, noe som bidro til kvinneoverskuddet i byene, hevder Damsholt. I Byloven finner vi en bestemmelse som fastsatte hvor mange arbeidsfolk en husbonde kunne ha i sin bygård. Det var tillatt å ha inntil 2 menn og 3 kvinner boende hos seg som arbeidsfolk.²⁶⁶ Hvorfor en kunne ha flere kvinner enn menn boende hos seg er ikke forklart i loven. Det er tenkelig at de kvinnelige arbeidsfolkene utgjorde tjenestepikene i husholdningen, og at det derfor var behov for flere kvinner enn menn. De mannlige leietakerne var, som vi så i kapittel 2, ofte lærlinger – som kanskje ikke gjorde like mye nytte for seg i husholdningen. At det var så mange kvinner som tok seg arbeid som tjenestepiker kan også forklare hvorfor loven tillot at flere kvinner enn menn bodde hos husbonden – det var muligens flere kvinner som trengte en plass å bo og arbeide. Arkeologiske utgravninger på kirkegårder viser ifølge Hagemann et al. at det antakeligvis var et lite overskudd av kvinner i Bergen før år 1300.²⁶⁷ Kvinneoverskuddet frem til 1300-tallet kan bidra til forklaringen på hvorfor så mange kvinner ble tjenestepiker i byene,

²⁶² Wack, *Women, Work and Plays in an English Medieval Town*, 1996 s. 38

²⁶³ Wack, *Women, Work and Plays in an English Medieval Town*, 1996 s. 38

²⁶⁴ Bandlien, *Arbeid i middelalderen*, 2016 s. 107

²⁶⁵ Damsholt, *Europa 1200-1500* 1992 s. 395-401

²⁶⁶ MLB VI, 7

²⁶⁷ Hagemann, Melby, Roll-Hansen, Sandvik, & Øye, *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, 2020

og hvorfor noen endte opp som selvstendig næringsdrivende selv om loven ikke nødvendigvis oppmuntret til det. Det foreligger ifølge Eileen Power ingen tvil om at det store antallet kvinner i europeiske middelalderbyer førte til at mange kvinner ikke fikk mulighet til å gifte seg.²⁶⁸ Power hevder at disse måtte forsørge seg selv gjennom arbeid i byene. Selv om mange kvinner arbeidet i ektemannens virksomhet, og enker overtok dem – påpeker Power at det ikke må antas at kvinners arbeid i byene var begrenset til dette.

4.1.1 Prostitusjon – et av verdens eldste yrker

Som vi ser viser både tidligere forskning og lovgivningen at kvinner kunne ha en rekke yrker i middelalderbyene. Noen arbeidende middelalderkvinner som har fått spesielt mye oppmerksomhet i forskningen er de som valgte, eller i hvert fall endte opp med, å livnære seg av prostitusjon. Bylovene trekker ikke frem prostitusjon som arbeid, men begrepene «hore» og «å drive hor» er å finne i de skandinaviske bylovene fra middelalderen.

Anne Irene Riisøy hevder at prostitusjon og det å «være hore» i rettssystemets perspektiv ikke bare refererte til transaksjoner hvor en kvinne tok betalt for sex.²⁶⁹ Begrepene ble brukt om både de faktiske prostituerte, og generelt om kvinner med «løs seksuell moral». Riisøy viser til Helle som har bevist at begrepet *portkono* (prostituert), er å finne allerede i gulatingen.²⁷⁰ Som vi ser i kapittel 3 ga også Bjarkøyretten grunnlag for å kalle en kvinne «hore» dersom hun hadde mer enn tre affærer. Riisøy hevder videre at i det øyeblikket en kvinne med hjemmel i loven kunne kalles en hore, ble hennes rettslige verd redusert. Hennes individuelle ansvar overfor loven og rettsvesenet forsvant i det øyeblikket hun ble en hore, fordi hun ble utleg. Hun måtte ikke lenger betale bøter til kongen, og var rettsløs etter dette. Riisøy viser også til en rettarbot utgitt av kong Håkon V Magnusson i 1313 som underbygger dette.²⁷¹ I rettarboten kan man lese at horer ikke kunne vitne i retten, spesielt ikke i viktige saker. Ellers hadde tilsynelatende kvinners vitnemål like mye verdi og makt som menns. Rettarboten dokumenterer også at begrepet *pútur* ble brukt om kvinner som hadde tatt imot betaling for sex, eller hatt sex med mer enn to menn i løpet av en dag. Kanonisk rett definerte prostitusjon som promiskuitet med fortjeneste, og rettarboten var antakelig, ifølge Riisøy, inspirert av denne forståelsen. Selv om fortjeneste ikke alltid var motivasjonen, ble «horene» antatt å ha økonomiske motivasjoner.²⁷²

²⁶⁸ Power, *Medieval Women*, 1975

²⁶⁹ Riisøy, *Sexuality, Law and Legal Practice* 2009 s. 34-42

²⁷⁰ Riisøy, *Sexuality, Law and Legal Practice* 2009 s. 34-42

²⁷¹ NGL III s.99-105

²⁷² Riisøy, *Sexuality, Law and Legal Practice* 2009

Selv om begrepet hore tilsynelatende ble brukt løst i både by og på landet, var prostitusjon som transaksjon noe som i hovedsak foregikk i urbane områder. Det antas at prostitusjon var en lønnsom virksomhet i Bergen, fordi byen lå i en særegen økonomisk og geografisk posisjon.²⁷³ Hageman et. Al, påpeker at det etter 1300 var flere menn en kvinner i Bergen,²⁷⁴ noe som førte til at mange menn giftet seg sent eller ikke i det hele tatt. Dette bidro ifølge Anne Irene Riisøy til å øke kundestrømmen til byens prostituerte, og i den prestisjefulle Øvregaten i Bergen dukket det opp flere vertshus og bordeller i middelalderen.²⁷⁵ Senere, i 1569, vedtok byrådet ifølge Riisøy at prostituerte skulle bøtelegges dersom de ikke forlot byen eller flyttet virksomheten sin til Øvregaten. I så måte ble ikke kvinner bøtelagt for å selge sex – forsøk på å begrense prostitusjon gikk i større grad ut på å flytte det til mindre synlige områder.²⁷⁶ Ifølge Maria Serena Mazzi anerkjente lovgiverne i Vest-Europa at å forhindre prostitusjon var en umulig oppgave. De tok derfor sikte på å distansere seg fra problemet, heller enn å eliminere det.²⁷⁷ Det samme må ha vært motivasjonen bak byrådets bestemmelse, der virksomheten skulle flyttes unna de mest besøkte områdene i byen.

I Hirdloven av ca. 1300 presiseres det at kongens håndgangne menn må passe seg for «horðom. oc frillulivi. portkonor eða dubl».²⁷⁸ Prostitusjon er åpenbart noe kongen og hans lovgivende kretser var klar over, og forsøkte å holde hirdmennene unna. Et dekret fra byrådet i Bergen i 1616 antyder ifølge Riisøy at definisjonen av prostitusjon fra rettsvesenets synspunkt ikke var begrenset til seksuelle transaksjoner.²⁷⁹ Definisjonen var mer diffus, og omfattet også kvinner med løs seksuell moral.

4.2 Kvinnens rett til eiendom og deres muligheter i handel

Bjarkøyretten bestemte også at alle, også kvinner, skulle råde for sitt eget gods så lenge de satt i høysetet sitt.²⁸⁰ Denne regelen var riktignok ikke særegen for bylovgivningen – det finnes tilsvarende i Frostatingsloven. Her ser vi at kvinner hadde ansvar for sine egne eiendeler og verdier, og hadde gjennom loven rett til, og var forpliktet til, å forvalte det selv. I tillegg hadde kvinner, i henhold til Bjarkøyretten, rett til å betale sjelebot og tiende av medgiften sin dersom de ønsket det.²⁸¹ Byloven fastslo også at kvinner (og menn) som var

²⁷³ Riisøy, *Sexuality, Law and Legal Practice* 2009 s.34-42

²⁷⁴ Hagemann, Melby, Roll-Hansen, Sandvik, & Øye, *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, 2020

²⁷⁵ Riisøy, *Sexuality, Law and Legal Practice* 2009 s. 35-42

²⁷⁶ Riisøy, *Sexuality, Law and Legal Practice* 2009 s. 35-42

²⁷⁷ Mazzi, *A Life of Ill Repute*, 2020 s. 3-4

²⁷⁸ Imsen, *Hirdloven til Norges konge og hans håndgangne menn*, 2000 s. 111

²⁷⁹ Riisøy, *Sexuality, Law and Legal Practice* 2009 s. 35-42

²⁸⁰ Bj, 165 Jf. F IX, 20

²⁸¹ Bj, 70 Jf. F III, 17

myndige skulle råde for egne kjøp. Kvinner kunne likevel ikke kjøpe hus eller jord uten tillatelse fra sin ektemann eller rette arving.²⁸² Det var også lovfestet i Byloven at ingen kvinne, eller mann, skulle kunne råde for eget gods før de var 20 år – altså myndighetsalder. En kvinnes ektemann, eller frender dersom hun var ugift, skulle råde over hennes eiendeler til hun nådde myndighetsalder.²⁸³

Vi ser at Byloven setter begrensninger på den friheten kvinnen tilsynelatende ble berettiget gjennom Bjarkøyretten. Byloven la i 1276 til begrensninger på større kjøp, og gjorde kvinnen avhengig av støtte fra ektemannen eller en arving for å gjennomføre disse. At Bjarkøyretten tillot kvinner og menn å råde for eget gods så lenge de satt i høysetet sitt, må bety at de hadde denne friheten dersom de var myndige eller ikke hadde andre begrensninger på sin makt over eget liv. Den noe yngre byloven for Slesvig satte lignende begrensninger på kvinnens økonomiske frihet. Ingen kvinne kunne pantsette eller selge noe over 12 penninger med mindre mannen visste om det og godkjente det.²⁸⁴ Ektemannen kunne også kreve kjøpet annullert dersom han senere fikk rede på handelen.

Bjarkøyrettens bestemmelse viser et eksempel på hva kvinner kunne bruke sitt eget gods til. Enker i danske middelalderbylover kunne ifølge Grethe Jacobsen bli ansett som juridisk kapable og kompetente til å disponere egen eiendom, inngå bindende kontrakter og vitne i saker som gjaldt lån og bøter.²⁸⁵ Single kvinner og koner kunne ifølge Jacobsen ikke gjøre sistnevne, men de kunne disponere deres egen og felles eiendom i transaksjoner som involverte å kjøpe ting for personlige behov eller husstandens behov – med mindre dette spesifikt var begrenset av ektemannen eller andre verger. Tiende og sjelebot må i Norge ha blitt ansett som et personlig anliggende som kvinnen stod fritt til å bruke pengene sine på. Ikke helt fritt, riktig nok, det var satt en begrensning i loven til en fjerdedel av tridjungsøkningen i tillegg til tienden av medgiften. I kapittel 3 så vi at kvinnen i henhold til de norske bylovene i utgangspunktet hadde krav på medgiften sin når arven skulle fordeles dersom ektemannen hennes døde. Unntaket var dersom den avdøde ektemannen ikke hadde tilstrekkelige midler til at de andre arvingene skulle få sin del. Dette vitner om at medgiften var en overføring som i utgangspunktet var kvinnens eiendom. At hun kunne betale sjelebot og tiende av denne overføringen var dermed synonymt med at hun brukte sine egne penger. I

²⁸² MLB VII, 6

²⁸³ MLL V, 2

²⁸⁴ SleS §39

²⁸⁵ Jacobsen, *Women's Work and Women's Role*, 1983

den svenske bjarkøyretten ble det, i motsetning til den norske, fastslått at en kvinnes barn, som var hennes arvinger, måtte godta størrelsen på sjelegaven kvinnen ønsket å gi.²⁸⁶

Også i den svenske byloven finner vi noen få regler som omhandler kvinnens rett til eiendom. Blant annet hadde ingen annen lov til å selge umyndige eller jomfruers tomter, jorder eller eiendom.²⁸⁷ Det var heller ikke tillatt å bytte bort disse tingene med mindre byttet skjedde på en sånn måte at gevinsten ble bedre enn den var. Så fort de umyndige nådde myndighetsalder eller møyen ble gift, skulle de få råde over disse eiendelene og eiendommene selv, dersom det var det de ønsket. Vi ser at også de svenske bykvinnene fikk råde for sitt eget gods. Dette innebar sannsynligvis at ektemannen hadde en sterk stemme i hennes økonomiske avgjørelser, på samme måte som i Norge. Likevel ser vi at det var viktig for lovgiverne at de økonomiske vergene ikke tullet det til på vegne av andre før eiendommenes rettmessige eier ble gammel nok eller på annen måte fikk rett til å overta eiendommene og verdiene. Selv om en møy ikke fikk bruke sine midler før hun ble gift, var det ikke slik at en fremtidig ektemann kunne gjøre hva han ville med midlene hennes. I den svenske byloven fastslås det også at en bonde ikke kunne bruke sin hustrus jord, tomter eller gårder.²⁸⁸ Hustruen kunne heller ikke bruke mannens. Unntaket var dersom det ble krig i landet, og godset måtte brukes for å kjøpe den andre ut av en vanskelig situasjon, eller dersom sult holdt på å ta livet av dem. Hvis sulten var selvforskyldt, gjaldt ikke unntakstillatelsen likevel. Ingen av partene i ekteskapet kunne bruke den andres eiendom med mindre begge var enige om det, og de i tillegg hadde samtykke fra sine nærmeste frender. At kvinner skulle bestemme over sine egne ting og deres egen eiendom ser ut til å ha vært vektlagt av også de svenske lovgiverne.

Som nevnt tillot ikke Byloven kvinner å kjøpe hus uten ektemannens tillatelse. Dette medfører at kvinner kunne eie hus i byen dersom ektemannen eller arvingene deres tillot det. I Byloven heter det også at kvinner skulle gå i tak for andre på samme måte som menn dersom de eide hus i byen.²⁸⁹ Vi ser av denne bestemmelsen at kvinner som eide hus ble pålagt andre plikter som følge av rollen hennes som huseier. Blant annet, som regelen fastslår, at hun måtte stille sikkerhet for andre. At kvinnen kunne eie hus i byen kan også bety at kvinner kunne falle inn under kategorien «husfaste menn». Dersom dette var tilfellet ville tittelen medført utstrakt ansvar for blant annet beboerne i bygården hun eide, som vi så i kapittel 2.

²⁸⁶ Bjä kap. 29 §1

²⁸⁷ MEst J, X

²⁸⁸ MEst J, XVI

²⁸⁹ MLB VII, 26:3

Kopiert fra Landsloven bestemmer også Byloven at for alle avtaler folk gjorde om blant annet giftemål, skulle det skrives brev etter avtalen og nevne de vitnene som var til stede. Brevet skulle få segl etter lagmannen, sysselmannen eller en annen sjelrik mann som overvar avtalen. Dersom segl ikke kunne oppdrives, skulle partene skrive kirograf som vitnesbyrd om avtalen.²⁹⁰ Kvinner var med dette forpliktet til å skrive brev om avtaler de inngikk. Dette gjaldt alle kjøp av jorder eller bygårder til en verdi av over 10 mark, så i de tilfeller kvinner skulle råde for eget gods og enten selge eller kjøpe eiendom, ble de rammet av denne regelen. Når det gjelder avtalene om giftemål er det usikkert hvorvidt kvinnen selv gjorde papirarbeidet eller om hennes frender tok seg av det, siden de hadde mye innflytelse på avtalen før den ble inngått. Å forvalte egne verdier medførte ansvar, og vi ser at også kvinner måtte delta aktivt i det formelle rundt forvaltningen.

Grethe Jacobsen har gjennom en analyse av danske kvinner i senmiddelalderbyer konkludert med at den rettslige ideologien som uttrykkes i danske lover, ikke håndterer kvinners rolle direkte.²⁹¹ Jacobsen hevder at loven avgrenser de rettighetene som var kompatible med kvinnens tradisjonelle rolle og arbeid. Den juridiske statusen til en kvinne var avhengig av hennes sivilstatus. Det er ikke uttrykt i loven, men Jacobsen hevder at praksisen var å anse kvinnene juridisk kompetente til den grad som var nødvendig for dem for å kunne fungere i samfunnet. Loven nektet ikke kvinner å inngå selvstendig i økonomiske aktiviteter, men den anerkjenner heller ikke at kvinner bedrev slik aktivitet. Ideologien og loven anerkjente kvinnen som jobbet i hjemmet, men rettspraksis anerkjente kompetansen til kvinnen som var i arbeid utenfor hjemmet. Selv om kvinner ikke ble forhindret fra å delta i økonomisk aktivitet, mener Jacobsen at de ikke ble oppmuntret til det gjennom loven og ideologien. Økonomiske behov og mulighet ble avgjørende faktorer for hvorvidt en kvinne forlot hjemmet for å tjene til livets opphold eller å bidra til økonomien i husholdningen. Vi ser tilsvarende tendenser i de norske bylovene, og det er rimelig å anta at også her er det ideologien som kommer til uttrykk i loven, ikke nødvendigvis det som ble praktisert. Vi ser små åpninger i loven hvor kvinner holdes økonomisk ansvarlige på lik linje med menn, blant annet der de får råde for eget gods og må betale byavgift. Forskning viser likevel at kvinner etter all sannsynlighet hadde større frihet i byene, blant annet med mulighet til å tjene penger som selvstendig næringsdrivende.

²⁹⁰ MLL VIII, 11

²⁹¹ Jacobsen, *Women's Work and Women's Role*, 1983

4.3 Bykvinnens øvrige handlingsrom

Bjarkøyretten stilte krav til at en kvinne heller avlivet dyr enn å la dem ligge å pines og dø av seg selv. Det en kvinne avlivet når det ikke var menn til stede, kunne brukes til mat.²⁹² Jørn Øyrehagen Sunde påpeker at de eldste lovene i Norge vokste frem før vi fikk en etablert kirke- og kongemakt.²⁹³ Disse institusjonene møtte ifølge Sunde motstand der de forsøkte å innføre forbud mot vaner som var innarbeidet i samfunnet fra før. Spesielt peker Sunde på at regelen mot å spise dyr som hadde dødd av seg selv ble vanskelig å innføre, fordi tingmennene laget så mange unntak at bestemmelsen sa noe helt annet enn 3. Mosebok. Ifølge Torgeir Landro var hedningenes matvaner noe av det første kirken tok tak i gjennom lovgivning.²⁹⁴ Det ble forbudt, inspirert av bibelske forskrifter, å spise dyr som hadde mistet livet på bestemte måter.

Å avlive dyr var antakeligvis ikke en kvinnes ansvarsområde i utgangspunktet. Det er implisitt at denne regelen også fastslår at det en kvinne avlivet dersom det var menn til stede, ikke kunne brukes som mat. Om dette viser til kvinnens manglende evner som slakter, eller om hun på noen måte gjorde kjøttet urent, er uklart. Det er nærliggende å tro at bysamfunnets menn var de som skulle avlive dyr dersom behovet meldte seg. Regelen er ikke særegen for byen, men gjaldt i både by og på land. Det må likevel ha forekommet langt sjeldnere i by enn på land at en kvinne befant seg i en situasjon der dyr pintes uten at det var menn til stede. Bjarkøyretten fastslo også at alle ville dyr som folk fant, men ikke hadde drept selv, kunne brukes som mat. Regelen var riktignok kopiert fra Frostatingsloven, og ikke særegen for byen. Ifølge Albrecht Classen ble det generelt i Europa vanligere med jaktrestriksjoner mot 1100-tallet.²⁹⁵ De velstående i samfunnene hadde ifølge Classen en tendens til å begrense jaktretten på arter de anså som edle. Classen hevder at lovene som omhandlet jaktrettigheter ble stadig mer restriktive, og «vanlige folk» fikk i mindre og mindre grad lov til å jakte på noe annet enn små fugler og skadedyr. Kjøtt ble etter hvert en luksusvare, og de rike jaktet jevnlig. De som ikke orket eller hadde anledning til å jakte selv, betalte gjerne andre for å gjøre det for seg slik at de kunne ha kvalitetskjøtt på bordet, påstår Classen. Det er nærliggende å tro at også de fattige jaktet når de kunne, da på små fugler og dyr som var enklere og få tak i.

Bjarkøyretten stiller også krav til at alle menn stilte opp når det skulle settes ut eller tas opp skip, og når det skulle gjøres vedlikeholdsarbeid på kirker. Noen gyldige fraværsgrunner

²⁹² Bj, 64 Jf. F II, 42

²⁹³ Sunde, *Lov, rett og rette dommar*, 2002

²⁹⁴ Landro, "I Kina spiser de hund", 2018

²⁹⁵ Classen, *Handbook of Medieval Culture*, 2015 s. 702

fantas det riktignok – en kunne blant annet være hjemme dersom en satt sammen med sin syke kone.²⁹⁶ Denne regelen regulerer ikke kvinners ansvar eller forpliktelser, men viser at kvinnen ble ansett som avhengig av mannen dersom hun var syk. Mannen var også i henhold til denne regelen forpliktet til å ta seg av blant annet kona ved sykdom. Hvor alvorlig sykdommen måtte være er uklart, men det er nærliggende å tro at en mild forkjølelse ikke holdt mål. En kunne også slippe dugnadsarbeid dersom en satt hjemme med sykt barn eller en du hadde arverett etter – det var altså ikke bare syke koner som var gyldig grunn. I likhet med Bjarkøyretten bestemte også Byloven at alle menn skulle stille til skipsdragning og annet dugnadsarbeid. Her også finner vi et utvalg av gyldige fraværsgrunner, blant annet å sitte hjemme med syk kone.²⁹⁷ I likhet med den stort sett identiske regelen fra Bjarkøyretten er denne regelen særegen for byloven. At regelen er videreført fra Bjarkøyretten forteller oss at dugnadsarbeidet, og omsorg for syke koner, fremdeles var regulert av loven i norske bysamfunn i siste halvdel av 1200-tallet, og at syke koner ble ansett som avhengige av ektemannen. Lovene bestemmer ikke at kvinnen hadde noe ansvar for å ta seg av mannen dersom han var syk, men det er trolig at dette ble tatt for gitt ettersom kvinnene som regel hadde sine ansvarsområder i hjemmet.

En studie av Københavns arbeidende kvinner foreslår ifølge Martha Howell at kvinner ofte tilegnet seg legitime stillinger/posisjoner i markedet som representanter for en ektemann som ikke kunne stille selv av ulike årsaker.²⁹⁸ Enker kunne også trå til i mannens sted. Dette endrer ikke det faktum at de var et sted en kvinne i utgangspunktet ikke skulle være, mener forfatteren. De var der fordi de hadde funnet en vei inn i et marked som egentlig var stengt for dem. På denne måten var de aktører, men de slapp ikke unna kjønnshierarkiet av den grunn, ifølge Howell. Gjennom arv av eiendom og midler kunne antakeligvis også norske middelalderkvinner trå inn i mannsroller i bysamfunnet. Lovene bærer ikke vitne om hvorvidt dette forekom, eller hva det kan ha innebært for kvinnene. Uten om arv og de mulighetene kvinner kunne ha som selvstendig næringsdrivende fantes det en vei til utdanning og administrativt arbeid for norske kvinner i middelalderbyene – klostrene ble en viktig institusjon for dem.

Elisabeth Aasen hevder at klostrene i norske middelalderbyer ble et naturlig fristed for de kvinnene som hadde ønske om arbeid innenfor administrasjon eller å bruke tiden sin på

²⁹⁶ Bj, 134

²⁹⁷ MLB VI, 17

²⁹⁸ Howell, *The Problem of Women's Agency in Late Medieval and Early Modern Europe*, 2019 s. 22-23

studier.²⁹⁹ Klostrene fungerte som utdanningsinstitusjon og var en stor bedrift med mange oppgaver kvinner kunne engasjere seg i. Motivene for å gå i kloster må ha vært mange, og ulike, for de få kvinnene det gjaldt, mener Aasen. I *Erkebiskop Jons Kristenrett* oppgis å gå i kloster som den eneste grunnen til at et ekteskap kunne oppløses, med mindre ekteskapet var fullbyrdet med at paret hadde vært sammen til *likams losti* (legemsløst).³⁰⁰ Dette underbygger den viktige rollen klosteret må ha hatt i samfunnet, ettersom det uoppløselige ekteskapet innenfor visse grenser kunne oppløses av klostergang. Satt på spissen kunne også klostrene være et smutthull ut av uønskede ekteskap for de kvinnene som kanskje ikke fikk håndhevet sitt krav til samtykke før ekteskapsinngåelsen. Verken Bjarkøyretten eller Byloven nevner kloster eller mulighetene en hadde der, men vi ser tydelig av tidligere forskning og *Erkebiskop Jons Kristenrett* at klostrene eksisterte, og at de bød på utvidede handlingsrom for kvinner.

4.4 Rettarbøter om kvinners forpliktelser til bysamfunnet

Etter et bymøte i 1282 offentliggjorde Bergens byråd en rekke nye vedtekter som skulle gjelde for byen. Blant disse ser vi en vedtekt som lød «Sua er ok aftekit miðarbland. Biortappr og dommu mungát».³⁰¹ Med denne regelen avskaffet byrådet blanding av mjød, øltapping og damemungát. *Mungát* var hjemmebrygget øl, og at ordet dame ble satt foran betyr antakeligvis ikke noe annet enn at det som regel var kvinner som brygget øl hjemme. Likevel må reguleringer av ølsalg ha påvirket kvinners arbeidshverdag, siden mange kvinner som forklart tidligere arbeidet med produksjon og salg av øl. I samme dokument ser vi at lønnen til Bergens håndverkere bestemmes.³⁰² Dette inkluderer badekoner og bakstekoner. Badekoner skulle etter disse vedtektene ta en halv øre i betaling for et halvt års arbeid. Bakstekoner skulle ta en halv ertug for et spann mel, men femten penninger dersom det var fint hvetemel. At yrkestittelen til bakere og de som arbeidet i badstuene er bakstekone og badekone viser at dette må ha vært rene kvinneyrker. Lovgiverne ville nødvendigvis ha omtalt yrkene med kvinnelig pronomen dersom jobben kunne utføres av en mann. Som vi skal se i kapittel 5 ville dette vært ærekrenkende yrkestitler dersom menn arbeidet innenfor disse områdene.

I 1293 kom kong Eirik Magnusson med en rekke nye rettarbøter for Bergen.³⁰³ Som forventet er det ikke overflod av nye regler som nevner kvinner i dette dokumentet heller, men én av

²⁹⁹ Aasen, *Driftige damer*, 1993 s. 40-41

³⁰⁰ NGL II s. 369

³⁰¹ Bagge, Helle, & Smedsdal, *Norske middelalderdokumenter*, 1973 s. 172

³⁰² Bagge, Helle, & Smedsdal, *Norske middelalderdokumenter*, 1973 s. 176

³⁰³ Bagge, Helle, & Smedsdal, *Norske middelalderdokumenter*, 1973 s. 198

rettarbøtene gjør det. Den tredje rettarboten forbyr nemlig «... drikkelag eller gilder for loser, gullsmeder, jernsmeder, englandsfarere, håndverkerssvener, arbeidsfolk, ølbryggere, tjenestekvinner og alle andre drikkelag.»³⁰⁴ Målet med denne bestemmelsen var ifølge Håkon Haugland å forhindre at gildene bedrev lovgivning gjennom egne vedtekter.³⁰⁵ Kongen slo fast at bare ham, etter gode menns råd, gjøre. Rettarboten var ikke et generelt forbud mot gilder, ifølge Haugland. Det var et forbud mot at gildene lagde vedtekter uten kongelig stadfesting. Rettarboten markerte noe nytt i forholdet mellom kongemakten og gildene. Gildene hadde tidligere stått fritt til å lage seg egne vedtekter utenfor kongemaktens kontroll, og skulle nå underlegges kongelig kontroll. Vedtektene deres skulle stadfestes av kongemakten.³⁰⁶ Hagemann et al. peker på at et behov for trygghet kan være en mulig forklaring på opprettelsen av kvinnenettverk i middelalderbyene. Uten tette avhengighetsforhold til slekten sin, kunne kvinner tidvis opptre mer selvstendig – blant annet i næringsliv, klostre og tjenesteyrker. Uten slekten ble likevel kvinnene mer sårbare, og ifølge forfatterne dannet de ofte grupper og kvinnenettverk for å gjøre noe med denne sårbarheten.³⁰⁷ Gilder for tjenestekvinner og ølbryggere kan ha vært en slik form for organisering, hvor kvinner fant styrke i fellesskapet. Nanna Damsholt påpeker at tjenestekvinner i Bergen i 1295, altså to år etter forbudet mot gilder ble vedtatt, dannet en egen forening.³⁰⁸ Hvilket formål foreningen var tiltenkt vet en ikke, men Damsholt hevder at opprettelsen alene forteller at det må ha vært et betydelig antall tjenestejenter i byen.

4.5 Oppsummering

Det er få bestemmelser i de norske bylovene som belyser kvinnens rolle i bysamfunnet, når det gjelder handel, arbeid, eiendom og ansvarsområder i byen. Vi ser likevel et knippe regler som bidrar til å danne et bilde av hvilket syn lovgiverne må ha hatt på kvinnens funksjon innenfor disse områdene i samfunnet. For det første var kvinner, på lik linje med menn, forpliktet til å ta seg arbeid i byen. Vi finner flere yrker i bylovene og i rettarbøtene som må ha vært spesialiserte kvinneyrker, siden de omtales med kjønnsbestemte pronomen. Dette må bety at lovgiverne anså kvinnene som kapable håndverkere, og siden lovgiverne åpenbart var opptatt av kvalitetskontroll må kvinner ha blitt ansett som de best egnede til disse yrkene. Antakeligvis kan dette forklares med at de kvinneyrkene som spesifikt nevnes er nært tilknyttet kvinners tradisjonelle ansvarsområder, som omsorg for andre og tilberedning av

³⁰⁴ Bagge, Helle, & Smedsdal, *Norske middelalderdokumenter*, 1973 s. 200

³⁰⁵ Haugland, *Som gode menn har bestemt med samstemmig vilje*, 2011

³⁰⁶ Haugland, *Som gode menn har bestemt med samstemmig vilje*, 2011

³⁰⁷ Hagemann, Melby, Roll-Hansen, Sandvik, & Øye, *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, 2020

³⁰⁸ Damsholt, *Europa 1200-1500*, 1992

mat. I tillegg må brødbaking og ølbrygging latt seg gjennomføre i hjemmet, hvor kvinner ofte hadde andre ulønnede arbeidsoppgaver. At lønnsarbeidet kunne kombineres med deres plikter i hjemmet må ha vært praktisk.

I tillegg til plikt og mulighet til lønnsarbeid ser vi at kvinnen hadde rett til å forvalte sine egne eiendeler. Her ser vi også at Bjarkøyretten la færre begrensninger på kvinner enn det den senere Byloven gjorde. Likevel skulle kvinnen selv bestemme over sine egne verdier, noe som medførte både økonomisk ansvar og frihet. Selv om loven ikke beskriver kvinner som aktive i handel, er det implisitt at de må ha spilt en viss rolle også der. Vi vet at de solgte og produserte øl og brød, og siden kvinnen hadde en plass i handelen som selgere må de også ha vært kunder i andres virksomhet. Det er sannsynlig at de kjøpte ting til både seg selv og husholdningen, og at også kvinner var gjester på byens kroer. I likhet med bestemmelsene vi så i kapittel 3, som omhandlet barnedåp, finner vi også her unntaksbestemmelser hvor kvinnen kunne tre inn i ansvarsområder hun normalt ikke hadde. I dette tilfellet gjelder det nødslakt av dyr som uten avlivning ville endt opp med å pines. De øvrige skandinaviske bylovene gir få bidrag til dette kapitlet, fordi kvinnen sjelden nevnes innenfor disse områdene av de danske og svenske bylovene. Den fremtredende tendensen er at kvinnens rett til egen eiendom skulle beskyttes gjennom de svenske bylovene, selv om den svenske bjarkøyretten krevde arvingenes godkjenning dersom kvinnen ønsket å gi sjelegave.

5.0 Forbrytelse og straff – kvinner i rettsprosessen

Else Mundal hevder at selv om tinget, loven og rett var mennenes domene i middelalderen, kan det være på sin plass å justere bildet noe. Hun mener at kvinner ikke var så fraværende på tinget som mange fremstillinger i dag kan gi inntrykk av, og at kvinner hadde en rolle i saksgangen i middelalderen.³⁰⁹ I tillegg til å ha en viss rolle i saksprosesser, var kvinnene ifølge Mundal fullt ut strafferettslige ansvarlige for sine egne handlinger. Forfatteren hevder at det generelt i norske lover var to typer lovbrudd en kan trekke frem som typiske kvinnelige lovbrudd – barnemord og trolldom.³¹⁰ Theresa Phipps hevder på sin side, med utgangspunkt i forskning på engelske middelalderbyer, at ingen lovbrudd var unike for menn eller kvinner.³¹¹ Alle typer lovbrudd ble ifølge Phipps begått av både menn og kvinner, og begge kjønn var i stand til å skade andre og byen de levde i, gjennom lovløs og umoralsk oppførsel. Begge kjønn ble også straffet deretter. Phipps påpeker også at straffen forbryteren fikk ble utmålt med utgangspunkt i hvor alvorlig lovbruddet var, ikke kjønn på forbryteren. I det følgende skal jeg gjennomgå bylovgivningen som omhandler kvinners stilling i forbrytelser, saksgang og straff – for å se om ideologien kan ha vært den samme i den norske bylovgivningen. I 5.1 vil jeg se på hvilken straff lovene krevde at kvinner mottok for lovbrudd, og om det eventuelt var noen forskjeller mellom kjønnene der. I kapittel 5.2 vil jeg gjennomgå hva lovene sier om æreskrenkelser og straff for dette, spesielt med tanke på kvinners ære og ære knyttet til kjønn. Kapittel 5.3 vil omhandle voldtekt, samt straff og oppreisning for dette, en forbrytelse jeg mener vi kan forvente at bare kvinner kunne være offer for. I 5.4 skal jeg gjøre rede for hvilken rolle kvinnen hadde eller kunne ha på bytinget, og hvordan lovene regulerer dette handlingsrommet. Kapittel 5.5 vil ta for seg de bestemmelsene i lovene som åpner for at kvinnen også kunne være forbryter, og avslutningsvis vil jeg se til rettarbøter med bestemmelser som omhandler rettsprosesser i 5.6.

5.1 Kvinners straff

«Slíkan rétt á kona at taka ef henni er misboðit í mannhelgi várri. Sem karlmaðr. Ok svá skal hon bota ef hon gerir úvísu sem karlmaðr.»³¹²

³⁰⁹ Mundal, *Kva hadde kvinnene på tinget å gjere?*, 2020 s. 212

³¹⁰ Mundal, *Kva hadde kvinnene på tinget å gjere?*, 2020 s. 217

³¹¹ Phipps, *Medieval Women and Urban Justice*, 2020 s. 178

³¹² NGL I s. 321

Sitatet er hentet fra Bjarkøyretten, og oversettes til at i Bjarkøyrettens *mannhelgerett* skulle kvinner ha samme oppreisning som en mann dersom hun ble krenket, og hun skulle betale samme bøter som en mann dersom hun gjorde noen urett.³¹³

Else Mundal påpeker at selv om de norske landskapslovene og Landsloven ofte var tydelige på at straffen skulle være den samme for kvinner som for menn, fantes det unntak.³¹⁴ I noen tilfeller hevder hun at spesielt økonomiske sanksjoner ikke rammet kvinner like hardt som menn. Dette blant annet fordi flere lover bestemmer samme straff for kvinner og menn, men der mannen fikk konfiskert alt sitt gods, fikk kvinnen beholde sitt. Videre peker Mundal på at dersom en kvinne ble forvist fra landet, måtte hun ikke reise alene. Slektingene hennes skulle føre henne dit hun skulle.

Vi finner også et annet eksempel på likhet for loven mellom kjønnene i Bjarkøyretten. I loven står det at det var forbudt å slå hesten under en mann eller kvinne.³¹⁵ Bøtene var seks øre dersom en slo foran salen, og en halv mark dersom det var bak salen. En måtte betale halv oppreisningsbot dersom offeret falt av hesteryggen. Dersom mannen eller kvinnen skadet seg var det gjerningsmannens skyld, men offeret avgjorde om saken skulle tas videre. Bøtene var det samme uansett hvilket kjønn som satt på hesten.

At begge kjønn skulle møte samme konsekvenser for brudd på reglene i Mannhelgebolken, ser ut til å være en av forskjellene mellom de norske og svenske bylovene. I den svenske bylovens *Högmålsbalk*, ekvivalenten til den norske Mannhelgebolken, er det tydelig at straffen for lignende lovbrudd var ulik for kvinner og menn. Der menn skulle halshugges eller stegles skulle ofte kvinner brennes, og flere av reglene i denne delen av loven presiserer hvilken straff kvinner og menn skulle få for samme lovbrudd.³¹⁶ Også i den svenske bjarkøyretten finner vi et eksempel på dette. Der ble det fastslått at det aldri skulle gjelde høyere bøter for kvinner enn menn, utenom ved drap. Dersom en kvinne begikk drap skulle hun betale dobbel bot.³¹⁷ Den svenske Bjarkøyretten bestemte også at menn som begikk mord skulle stegles, mens kvinner som begikk samme lovbrudd skulle begraves levende.³¹⁸ Selv om de svenske bylovene vitner om ulik straff for kvinner og menn, skulle de i hvert fall i enkelte situasjoner ha samme oppreisning som en mann dersom de ble krenket eller utsatt for vold.

³¹³ Bj, 46

³¹⁴ Mundal, *Kva hadde kvinnene på tinget å gjere?*, 2020 s. 217

³¹⁵ Bj, 164 Jf. F X 41

³¹⁶ Se for eksempel MEst H: I, II, IV og VIII

³¹⁷ Bjä kap. 14 §16

³¹⁸ Bjä kap. 36

For eksempel skulle alle sår en kvinne ble påført straffes som om en mann hadde fått såret. Unntaket var dersom brystene hennes ble hugget av, da måtte forbryteren betale dobbel bot i henhold til den svenske byloven.³¹⁹ De danske bylovene likner de norske i dette henseende. Det er ingen tydelige skiller mellom straffen kvinner og menn skulle få. I de tilfellene hvor bare en kvinne kunne dømmes, for eksempel for hor, er det naturligvis bare kvinnen som kunne straffes. Der det i de danske lovene er snakk om bøter for lovbrudd ser det ut til at kvinner og menn skulle betale det samme. For de mer alvorlige lovbruddene ser det ut til å ha vært vanligere at bispem, rådmenn eller fogden skulle dømme forbryteren etter eget skjønn.³²⁰ Det er derfor vanskelig å si noe om hvorvidt straffene varierte mellom kjønn i disse tilfellene. I saker hvor kvinner skulle betale halv eller full mannsbot skulle fristen for betalingen settes til første betalingstermin. Dersom noen ikke ville beholde dommen, med andre ord betale boten, hadde de forbrutt fe og fred.³²¹ Selv om denne bestemmelsen ikke er særegen for byen, bekrefter den også at kvinner selv ble holdt økonomisk ansvarlig som følge av sine forbrytelser. Vi ser at dette ansvaret falt på kvinnen der hun selv ble ansett som ansvarlig for å forbryte æren sin. Dette avviker fra de tilfellene hvor slekten hadde krav på oppreisning dersom kvinnen var krenket, for eksempel dersom hun hadde blitt beligget mens hun var forlovet.

5.2 Kvinnens ære

Æreskrenkelser ble i bylovene ansett som alvorlige. Som vi så i kapittel 3 hadde bylovene flere regler om spesielt å anklage kvinner for å ligge med andre enn sin ektemann. I tillegg bestemte Frostatingsloven og Bjarkøyretten at det var forbudt å beskylde en mann for å ligne et hunddyr av noe slag.³²² Både menn og kvinner som kom med slike beskyldninger skulle betale tre merker i oppreisning til offeret. Naturligvis må det ha vært i bysamfunnets interesser å unngå at befolkningen anklaget hverandre for lovbrudd de ikke hadde begått. Regelen er trolig ment å skulle sikre menns ære i byen. Å beskylde en mann for å ligne et hunddyr var riktignok ikke et like alvorlig lovbrudd som for eksempel å anklage noen for utroskap. Dersom en mann anklaget en kvinne for å drive hor og ikke kunne bevise at det var tilfellet, var han utleg.³²³

³¹⁹ MEst SI, XX

³²⁰ Se for eksempel KSII §35, RS §25

³²¹ MLB I, 6 Jf. MLL I, 8

³²² Bj, 31 Jf. F X, 35

³²³ Bj, 128 og 35

Det er andre bestemmelser i byloven som bekrefter at et godt rykte og å beholde æren var viktig for middelalderfolket. Loven stilte krav om rykte på hjemplassen dersom noen anklaget en manns kone, datter eller søster for å ligge med noen andre enn mannen sin. Dersom ryktet på hjemplassen ikke kunne underbygge slike beskyldninger, ble anklageren utleg. Om en mann kom med ærekrenkende utsagn en kunne bli utleg for, mot mann eller kvinne, måtte han ha vitner som underbygget påstandene for å slippe å betale oppreisning til offeret.³²⁴

Også den svenske byloven forbød å lyve æren av en mann eller kvinne.³²⁵ Å kalle en god kvinne hore, skjøge eller trollkvinne blir brukt som eksempler på slike løgner i loven. Samme bestemmelse er også å finne i den svenske bjarkøyretten. Den som løy æren av en mann eller kvinne måtte betale bot, eller bli pisket og forlate byen dersom han ikke hadde midler til å betale boten.³²⁶ Det vanket også i henhold til den svenske bjarkøyretten bøter til den som kalte en god kvinne de samme ukvemsordene som nevnt over.³²⁷

Marlen Ferrer påpeker at æren spilte en stor rolle i den menneskelige samhandlingen i middelalderen.³²⁸ Ifølge Ferrer knyttet æren enkeltindividet til fellesskapet og fikk mennesker til å følge samfunnets normer. Erling Sandmo hevder, med utgangspunkt i norske tingbøker fra 1600-tallet, at æreløshet var en tilstand en kunne komme i, og at ære måtte forsvares fordi den kunne mistes.³²⁹ Kim M. Phillips peker på en sammenheng mellom kvinners seksuelle rykte og deres ære i middelalderen.³³⁰ Forfatteren har undersøkt hvordan unge kvinner i England ble anbefalt å hemme brystutviklingen sin for å beskytte ryktet sitt. Store bryster kunne ifølge Phillips oppfattes som seksuell erfaring – en skadelig antakelse for unge kvinner i et samfunn hvor ære var viktig. I enkelte saker, med utgangspunkt i de norske lovene, kunne det for eksempel være mer aktuelt å finne ut om den saksøkte hadde et rykte på seg for å være utro enn at hun hadde vært utro i akkurat denne saken.

5.3 Voldtekt – en forbrytelse mot kvinner

Bjarkøyretten krevde straff for voldtekt av kvinner.³³¹ Dersom en kvinne ble voldtatt måtte hun si fra om forbrytelsen samme døgnet som det hadde skjedd, og ha vitner på at det hadde skjedd. Dersom offeret ikke sa fra om hendelsen innen et døgn, kunne hun aldri benytte seg

³²⁴ Bj, 152 Jf. F V, 23-24

³²⁵ MEST R, XXX og XXXI

³²⁶ Bjä kap. 16

³²⁷ Bjä kap. 21

³²⁸ Ferrer, *Æren og friheten*, 2006

³²⁹ Sandmo, *Voldssamfunnets undergang*, 1999

³³⁰ Phillips, *The Breasts of Virgins*, 2018

³³¹ Bj, 46

av vitnene senere. Dersom kvinnens klær var ødelagte, og kroppen hennes blodig eller blå – måtte hun sverge settered og ha mededsmenn som bekreftet at det hadde skjedd for at forbryteren skulle kunne dømmes. Dersom kvinnens klær ikke var ødelagte, og det heller ikke var synlig på kroppen hennes at overgrepet hadde skjedd, måtte hun sverge seksmannsed og ha mededsmenn som bekreftet at det var sant. Overgriperen skulle forplikte seg til å bøte dersom nektingseden ikke holdt til frifinnelse. Av boten skulle kvinnen og kongen ha en halvpart hver.

Vi finner en liknende bestemmelse i Byloven, som er kopiert fra Landsloven. Det var ubotamål å voldta en kvinne, men bare dersom det fantes to vitner på at det hadde skjedd. Dersom det ikke fantes vitner, men hun påstod seg voldtatt og hun sa fra om dette samme dag, da skulle 12 av de skjønnsomste menn ut fra det som de synes var mest sannsynlig og etter den partens forklaring de fant nærmest sannheten.³³² Landslovens bestemmelse nevner ikke bøter, men voldtekt var ubotamål. Dette innebærer at kvinnen ikke fikk noen godtgjørelse etter overgrepet, annet enn at hun beholdt æren fordi den skyldige ble dømt og kunne potensielt miste livet. Loven er også tydelig på at selv om kvinnen, på grunn av sin kvinnelige dyd og ærbarhet, slipper unna et voldtektsforsøk, skal mannen straffes om det kan bevises at hans intensjon var å voldta kvinnen. Han fikk dog beholde livet dersom forsøket mislyktes.

Albrecht Classen viser til Jaqueline Murray som har hevdet at voldtekt ble behandlet som en hendelse som også rammet mannen, selv om det rammet kvinnen først og fremst.³³³ Hun mener ifølge Classen at selv om voldtekten skjedde mot kvinnen og hennes kropp, kunne det gå ut over det patriarkalske samfunnet. Hiram Kümper påpeker at voldtektsmannen ikke nødvendigvis skadet kvinnen og hennes integritet i så stor grad, men at æren til kvinnens far, ektemann eller andre slektninger kunne ta stor skade av en slik hendelse.³³⁴ Fysisk klarte de seg nok fint, men deres ære og sosiale status stod i fare – det samme gjorde kvinnens sjanser for et respektabelt ekteskap dersom hun ikke allerede var gift. Lovgivningen som omhandlet voldtekt i middelalderen, hadde derfor ikke nødvendigvis som hovedmål å sikre kvinnens samtykke før samleie i utgangspunktet. Da voldtektslovgivning oppstod, handlet det mest om å sikre kompensasjon til kvinnens familie, ifølge Kümper. Christine Ekholst argumenterer for at vold var en sentral faktor i det lovbruddet voldtekt var.³³⁵ Uansett hvem volden ble ansett som rettet mot, enten kvinnen eller hennes mannlige slektninger, endret ikke dette lovbruddet.

³³² MLL IV, 4

³³³ Classen, *Sexual Violence and Rape in the Middle Ages*, 2011 s. 5

³³⁴ Kümper, *Learned Men and Skilful Matrons*, 2014 s. 94

³³⁵ Ekholst, *A Punishment for Each Criminal*, 2014 s. 190

Connie L. Scarborough argumenterer også for at det var gjort spesielt urett mot en kvinnes slektninger i voldtektssaker.³³⁶

I de norske bylovene er det tydelig at kvinnen var den som skulle beskyttes fra voldtekt og skammen dette må ha medført seg. Det er lite trolig at middelalderens lovgivere anså det som en mulighet at en kvinne kunne voldta en mann, og at kvinnen derfor var det eneste mulige offeret for denne forbrytelsen. Selv om forskning peker på kvinnens mannlige slektninger som indirekte ofre for voldtekt, er det bare kvinnen som har krav på oppreisning i henhold til loven. Dette i motsetning til tendensene jeg har pekt på tidligere, der kvinnens slektninger hadde krav på oppreisning dersom hennes deltakelse i sex utenfor ekteskapet hadde vært frivillig.

I de øvrige skandinaviske bylovene finner vi litt varierende bestemmelser rundt voldtekt av kvinner. Den svenske bjarkøyretten bestemte at den som tok en kvinne eller møy med vold, og ble lovlig dømt for dette av seks menn, hadde forspilt sin hals – alternativt kunne han bøte førti merker.³³⁷ I henhold til den svenske byloven skulle voldtektsmannen drepes dersom han ble tatt på fersk gjerning og det fantes seks vitner til lovbruddet.³³⁸ Dersom disse vitnene ikke fantes, men det forelå andre bevis – som skader på hans eller hennes klær eller at noen hadde hørt roping, skulle en nemnd på tolv menn avgjøre skyldspørsmålet. Dersom de fant ham skyldig ble det opp til saksøkeren om han ville ta bøter av forbryteren, eller drepe ham. Dersom kvinnen selv drepte sin voldtektsmann, og det fantes seks vitner på at voldtekten hadde skjedd, var det ikke straffbart. Her ser vi at den svenske byloven legger til detaljer om hvilke bevis en kunne legge frem dersom vitner ikke fantes, disse detaljene ser vi ikke i den svenske bjarkøyretten. Byloven for Slesvig har to bestemmelser som omhandler voldtekt. Den ene fastslår at en voldtektsmann som dømmes etter naboers vitnesbyrd eller frivillig tilståelse skal bøte 40 mark til kongen, og like mye til kvinnens verger.³³⁹ Den andre regelen sier at den som voldtar noens kone, datter, søster eller forlovede skal bøte 40 mark dersom passende vitner har hørt ropene til den voldtatte kvinnen.³⁴⁰ Byloven for Roskilde krevde hard straff for voldtekt av kvinner. Dersom forbryteren ble tatt på fersk gjerning skulle han bøte med hodet dersom det var kongens ønske.³⁴¹ Her ser vi at de danske og svenske bylovene vitner om andre motiver bak lovgivningen som omhandler voldtekt. I den svenske byloven er det noe

³³⁶ Scarborough, *Women as Victims and Criminals in the Siete Partidas*, 2012 s. 236-237

³³⁷ Bjä kap. 12 §4

³³⁸ MEST E, XI og XI §1

³³⁹ SleS §2

³⁴⁰ SleS §12

³⁴¹ RS §2

uklart hvem saksøkeren er, men det er nærliggende å tro at det er snakk om en mann, ettersom han får velge om han vil ta bøter av forbryteren. Det er denne saksøkeren som får økonomisk oppreisning dersom forbryteren får beholde livet, ikke kvinnen som ble voldtatt. Likevel stod kvinnen fritt til å drepe voldtektsmannen sin, så lenge hun hadde vitner til hendelsen. Også i de danske lovene er det tydelig at kvinnens verger skal motta godtgjørelsen. Den andre regelen omtaler også voldtektsofferet som noens datter, kone, søster eller forlovede – som vitner om at kvinnens mannlige slektninger ble ansett som skadelidende av voldtekten. Voldtekt av kvinner er dermed et lovbrudd bylovene i skandinavia, over et større tidsrom, anså som et problem de måtte regulere gjennom loven.

5.4 Kvinner på bytinget

Selv om det tilsynelatende er snakk om en mann som saksøker i den svenske byloven, kunne norske enslige kvinner føre saker for retten gjennom å be hvilken mann hun ville om å reise eller forsvare saken hennes. Mannen hun ba om denne tjenesten måtte være ha tilsvarende status og hold som mannen som hadde myndighet over henne, eller hennes far dersom hun var møy.³⁴² Denne bestemmelsen i Bjarkøyretten er hentet fra Frostatingsloven, og var dermed gjeldende i både by og herred. I Byloven er ikke den tilsvarende bestemmelsen hentet fra Landsloven. Alle kunne gi en annen fullmakt til å føre sin sak for retten dersom de ønsket det – kvinne så vel som mann. Den som godtok forespørselen og påtok seg oppgaven, måtte forplikte seg til å føre saken som om den var sin egen.³⁴³ Forskjellen mellom de to reglene er at Frostatingsloven og Bjarkøyrettens bestemmelse bare omhandler enslige kvinner, mens Byloven setter en generell regel uavhengig av kjønn.

Det er uklart hvorvidt kvinner i de norske byene kunne føre saken sin selv, men det er tydelig at kvinnen hadde anledning til å komme seg på tinget og få saken sin opp for retten uansett. Bjarkøyretten impliserer at en kvinne måtte få en mann til å føre saken sin, og at den friheten hun hadde var til å velge hvem denne mannen skulle være. Byloven ser ut til å være mer åpen. Siden både kvinner og menn stod fritt til å gi fullmakt til en annen, er det mulig at kvinner så vel som menn hadde mulighet til å føre sin egen sak selv også.

I bylovene for København stod verken kvinner eller menn like fritt til å velge seg en forsvarer eller sakfører. Lovene forbød at noen som ikke hadde borgerstatus i byen tok på seg en byborgers sak.³⁴⁴ Disse reglene tar tilsynelatende sikte på å unngå at noen utenfor byene

³⁴² Bj, 99 Jf. F IX, 36

³⁴³ MLB VII, 24

³⁴⁴ KSI §14 og KSII §23

blandet seg inn i sakene som skulle opp for retten innad i byene. I tillegg presiserer begge reglene at de gjaldt uansett om det var enker, foreldreløse barn eller umyndige personer som hadde behov for en forsvarer. Det måtte være et menneske i byen som påtok seg deres sak. Mundal hevder at kvinnen i henhold til Landsloven hadde både rett og plikt til å sørge for at den juridiske prosessen ble iverksatt.³⁴⁵ Hun påpeker også at det ikke finnes noe regel *mot* at kvinner kunne føre sak i Landsloven. I tillegg hevder Mundal at siden kvinner hadde rett til å overlate sakføringen til noen andre, hadde hun også rett til å føre sak og forsvare seg selv.³⁴⁶ Jeg ser ingen grunn til å anta noe annet om Bylovens bestemmelser. De svenske bylovene tar ikke opp sakførsel i den forstand at andre kunne forsvare eller reise sak på andres vegne, de nevner i hvert fall ikke kvinner i den forbindelse. Vi ser likevel at det gjennom 1200-tallet i både danske og norske bylover fremstilles som vanlig å la andre føre sak for seg.

Når kvinner ble beskyldt for lovbrudd og måtte svare for seg på tinget, kunne det ifølge Else Mundal føre til at flere kvinner kom inn i rettsprosessen.³⁴⁷ Det er ifølge Mundal rimelig å anta at de kvinnene som kunne møte på tinget, også kunne være med på å felle dommene som ble avgjort av forsamlingen på tinget. Mundal påpeker at det ikke finnes noen regler i norske landskapslover som sa at en kvinne som hadde rett og plikt til å møte på tinget, ikke skulle være med på å fatte vedtak.³⁴⁸ Mundal hevder at kvinner i middelalderen ofte fungerte som en reservemann, som kunne tre inn i mannens roller når det ble nødvendig. Kvinner kunne overta ektemannens oppgave når han falt fra, eller hun kunne være født inn i rollen dersom hun ikke hadde brødre. I tillegg kunne kvinner få slike roller dersom hennes nære mannlige slektninger falt fra, eller om de ikke tok seg av henne og forsvarte hennes rettigheter. Mundal påpeker at egen økonomi bidro til at kvinner kunne gå ut av sine normale kvinneroller. I tillegg åpnet landskapslovene for at kvinner kunne delta i mansroller på tinget, noe som viser at lovgiverne hadde tiltro til at kvinner hadde nødvendige kunnskaper og evner til å fylle disse rollene. Mundal konkluderer med at kvinner kunne spille viktige roller som vitner på tingene, og at samfunnet regnet med at kvinnene kjente til landskapsloven og prosedyrene i sakførselene.³⁴⁹ Selv om bylovene ikke inneholder de samme bestemmelsene, og ikke fastslår noe sted at kvinner hadde rett og plikt til å delta på tinget, er det liten grunn til å tro at dette endret seg mellom landskapslovene og bylovene. Bjarkøyretten var som nevnt gjeldende samtidig som flere av landskapslovene, og bestemmelsene var etter alt å dømme gjeldende i

³⁴⁵ Mundal, *Kva hadde kvinnene på tinget å gjere?*, 2020 s. 228-229

³⁴⁶ Mundal, *Kva hadde kvinnene på tinget å gjere?*, 2020 s. 230-231

³⁴⁷ Mundal, *Kva hadde kvinnene på tinget å gjere?*, 2020 s. 218

³⁴⁸ Mundal, *Kva hadde kvinnene på tinget å gjere?*, 2020 s. 227

³⁴⁹ Mundal, *Kva hadde kvinnene på tinget å gjere?*, 2020 s. 248

samspill med hverandre. I kapittel 4 så vi at kvinner kunne eie hus i byen. Rollen som huseier, og kanskje også som husfast «mann», kan ha gitt kvinner en inngangsbillett til bytinget. De som eide bygårder i byene utgjorde tross alt, som nevnt i kapittel 2, en del av det øverste sjiktet av samfunnet.

5.5 Kvinner som forbrytere

Så langt har vi sett at kvinner både kunne være saksøkere og fornærmede i saker. Av bylovene fremkommer det også at kvinner kunne være forbryteren, og at de skulle straffes deretter. Blant annet forbød Bjarkøyretten kvinner å melke bufe som tilhørte andre.³⁵⁰ En mann som la seg under andres bufe og drakk, ble utleg og hadde med forbrytelsen mistet hver penning av godset sitt med mindre han sverget med seksmannsed på at han var uskyldig. Saken skulle tas til retten, og han kunne bare slippe unna med seksmannsed dersom det ikke kunne bevises at han hadde begått lovbruddet. Straffen var trolig den samme for kvinner som melket andres bufe.

At kvinner trekkes frem som den naturlige gjerningspersonen i lovbruddet det var å melke andres bufe, må ha røtter i kvinners tradisjonelle arbeid. Som vi så i kapittel 2 var stell med husdyr en kvinnes oppgave, mens mannen tok seg av annet arbeid på gården. At en mann uten videre skulle melke andres dyr må ha vært lite trolig. Loven forbød menn å drikke fra andres husdyr – et lovbrudd som var likestilt med at kvinnen melket dem. Det er ingen enorm forskjell på de to handlingene, men at forskjellen trekkes frem av lovgiverne forteller oss at de må ha betraktet kvinnen som en som melker kyr og mannen som en som kunne finne på å drikke fra dem. Mengden melk en tilegnet seg ser ikke ut til å ha hatt noen betydning for lovgiverne, det var handlingen som var forbudt. Siden både menn og kvinner ble utleg som følge av disse lovbruddene, må det ha blitt ansett som en svært alvorlig handling. For eksempel var straffen mildere for å gjøre hærverk på skip i havnen, forbryteren måtte da bare betale bøter.³⁵¹ Om det er melken eller tyveriet som gjør handlingen straffbar er utydelig. Det er nærliggende å tro at å ta seg inn på en annens eiendom og forsyne seg av det som rettmessig tilhører en annen er det virkelige problemet i slike saker. I lovene er det tydelig at å stjele fra andre generelt var forbudt, og det var kanskje enda verre dersom en tok seg inn i en annens hus eller bygård.³⁵² At bestemmelsen er å finne i Bjarkøyretten kan forklares med at skillet mellom by og land kanskje ikke var så markant, spesielt i utkanten av byen. Flere kan

³⁵⁰ Bj, 118 jf. F XIV, 13

³⁵¹ Bj, 117

³⁵² Blant annet inneholder Byloven en egen tyvebolk, som utgjør kapittel VIII

også ha hatt bufe inne i byen. I den svenske byloven oppgis straffen for samme lovbrudd å være mildere. Kvinner ble straffet med bøter dersom de melket andres kyr, geiter eller sauer.³⁵³ De fire danske bylovene nevner ikke lovbrudd som dette, og det gjør heller ikke Byloven av 1276. Bestemmelsen er altså å finne i svensk bylovgivning på 1300-tallet, men de norske lovgiverne på slutten av 1200-tallet må ha ansett regelen som overflødig. Kanskje fordi mer generelle bestemmelser om tyveri fikk plass i Byloven.

Selv om å stjele melk fra andres bufe åpenbart ble ansett som en grov forbrytelse, fantes det mer dramatiske lovbrudd en kvinne ble ansett som kapabel til å gjennomføre. I Landsloven ble det fastslått at hver landsmann i Norges kongerike skulle være fredhellig for andre landsmenn, både innen- og utenlands. Dersom et menneske drepte et annet, hadde det forbrutt alle sine eiendeler med unntak av odelsjorder. Disse reglene gjaldt uansett om mann drepte kvinne eller kvinne drepte mann.³⁵⁴ Både kvinner og menn skulle i henhold til denne regelen straffes likt for å drepe det motsatte kjønn. Av formuleringen i regelen er det implisitt at dette også gjaldt dersom kvinne drepte kvinne eller mann drepte mann. Det eneste som kunne føre til at en mistet retten til jorden sin var dersom en begikk forbrytelser så grove at de ikke kunne bøtes for (ubotamaal). Disse kalles ofte som *skemdarvig* eller *nidingsverk* i loven.³⁵⁵

Nidingsverk var ifølge Børge Nordbø en æreløs og skurkaktig gjerning, og forbrytelser som kunne klassifiseres som nidingsverk gjorde forbryteren utleg.³⁵⁶ Landsloven fastslår at det var nidingsverk å drepe et annet menneske. Loven presiserer at det var ubotamål å drepe kona eller ektemannen sin fordi man hadde planer om å drive hor – og dermed måtte kvitte seg med ektemaken. I samme kapittel står det avslutningsvis at de menn som ble anklaget for å «løpe bort med folks koner» ble ubotamenn og kunne drepes uansett hvor en møtte på dem.³⁵⁷ Selv om disse bestemmelsene er kopierte fra Landsloven, gjør det dem ikke mindre gjeldende i byen. For befolkningen i byene innebar dette at det var like forbudt og like straffbart å drepe andre i by og på land.

Av dette ser vi at både kvinner og menn ble ansett av lovgiverne som i stand til å drepe andre mennesker. I den sistnevnte regelen presenteres det en lang rekke eksempler på handlinger som var ubotamål, ikke bare i byene, men i byene i tillegg til landsbygda. Både kvinner og menn ble fredløse som følge av disse handlingene, og kunne fritt drepes fordi de hadde mistet

³⁵³ MEst B, XV

³⁵⁴ MLL IV, 122

³⁵⁵ Imsen, *Den gammelnske drapsprosessen*, 2009

³⁵⁶ Nordbø, *Niding*, 2021

³⁵⁷ MLL IV, 3

sitt rettsvern og alle sine eiendeler. At kvinner skulle straffes for drap på lik linje med menn var ikke et særnorsk fenomen. I den svenske byloven ser vi tydelig at dette var forventet også i svenske byer ut på 1300-tallet. Dersom en kvinne drepte en mann skulle hun tas til rådstuen og dømmes som andre drapsmenn. Den som saksøkte henne, hadde da rett til å velge om han ville ta bøter eller hodet hennes.³⁵⁸ I tillegg skulle kvinner som drepte ektemannen sin brennes i henhold til loven. Dersom drapet hadde vært et uhell slapp hun unna med å betale en bot.³⁵⁹ Det er verdt å merke seg at i disse tilfellene, hvor det er snakk om mer alvorlige lovbrudd, fremstilles kvinnen som et selvstendig individ som selv må ta konsekvensene av sine handlinger. Det er ingen antydning til at hennes ektemann eller slektninger hadde noe ansvar for hennes handlinger dersom hun begikk noen av disse lovbruddene.

Vekterne hadde i byene ansvar for å holde orden på nattetid. I Byloven var det bestemt at alle skulle være inne om nettene, og ikke gå rundt i andre folks gårder uten mål og mening.³⁶⁰ Dersom noen gikk ut, skulle de settes i varetekt og vente der på dom. Om fulle mennesker gikk rundt i byen og vekterne traff på dem, skulle vekterne ifølge loven veilede og ikke villedde dem, uansett om det var menn eller kvinner. De skulle spørre hvor hans eller hennes tilholdssted var, og om de fikk svar skulle vekterne hjelpe dem hjem. Men den mann som ledet noen en annen vei, var skyldig en mark sølv. Dersom noen stjal en full persons klær, penger eller våpen, om det var fra mann eller kvinne, skulle svare for det på samme måte som om det var snakk om tyveri for tilsvarende summer. I Byloven ble det også fastslått at vekterne i byen skulle holde seg våkne mens de var på vakt, og det forelå straff i form av bøter eller fengsel dersom de for eksempel sovnet eller ikke var de første til å registrere at det oppstod brann eller kom en hær til byen.³⁶¹ Bestemmelsene rundt vakthold i byen vitner om et krav fra lovgiverne om at byen skulle være trygg for alle, også om natten. At vekterne ikke skulle misbruke sin posisjon til å villedde fulle menn og kvinner må også være motivert av dette ønsket. Dersom byen var trygg, og vekterne behandlet menneskene godt og tok vare på dem, må byen også ha vært mer attraktiv for nye mennesker, noe lovgiverne trolig også ønsket.

Portforbud var et urbant fenomen, noe som forklarer at denne regelen bare finnes i Byloven. Det engelske ordet «curfew» stammer fra det franske «cueurfevu», som betyr å dekke til

³⁵⁸ MEst DI, VI

³⁵⁹ MEst H, VIII

³⁶⁰ MLB VI, 2

³⁶¹ MLB VI, 3

ilden.³⁶² At folk skulle holde seg inne om natten stammet altså fra en frykt for brann dersom folk lot ilden brenne gjennom natten. Portforbudets funksjon var dermed blant annet å unngå brann i de store og tettbygde trebygningene som var typiske i middelalderbyer. I tillegg bidro portforbudene til å begrense fyll og krangler på vertshus og kroer.³⁶³ Bestemmelsen i Byloven gjør ikke forskjell på menn og kvinner, og vitner om at alles sikkerhet og velferd skulle ivaretas. Siden loven presiserer at en ikke skulle stjele en mann eller kvinnes penger, klær eller våpen, må det ha vært vanlig at de kunne bære med seg verdisaker ute i byen. I kapittel 4 så vi at kvinner hadde en rolle i byens handel, og denne bestemmelsen underbygger at de kunne ha med seg betalingsmidler og verdisaker når de beveget seg i bybildet.

Innledningsvis i dette kapitlet viste jeg til Else Mundal som trekker frem to typiske kvinnelovbrudd – ett av dem var trolldom. I Bjarkøyretten, kopiert fra Frostatingsloven, ser vi at det var forbudt å gjøre offer til hedenske overnaturlige skapninger, eller fare med spådommer og trolldom.³⁶⁴ Den mann som gjorde den slags eller huset en slik forbryter, ble utleg som en drapsmann. For å nekte på denne typen anklager måtte en mann bære jern og en kvinne måtte *taka i kættil* (kjeletak).³⁶⁵ Kjeletak var ifølge Hanne Monclair en form for gudsdom brukt av kvinner for å bevise sin uskyld i anklager om trolldom.³⁶⁶ Kvinnen måtte ifølge Monclair stikke hånden ned i en kokende kjele med vann for å plukke opp en stein. Hånden ble så bandasjert, og dersom den var helet etter tre dager var uskylden et faktum. Siden kvinnen trekkes inn i denne bestemmelsen der hun kan bevise sin uskyld, er det implisitt at de kunne gjøre seg skyldige i forbrytelsen. Det er også trolig at kvinner så vel som menn ble utleg dersom de var skyldige i å fare med spådommer og trolldom. Vi ser at kvinnen ansees som en selvstendig aktør i også denne forbrytelsen.

Et annet lovbrudd vi ser at kvinnen kunne gjøre seg skyldig i, var å oppføre seg usømmelig seksuelt. Denne bestemmelsen i Bjarkøyretten er ikke bare særegen for byen, den regulerer i tillegg først og fremst kvinner og deres oppførsel. Loven sier at dersom en frifødt kvinne ikke oppførte seg og ble straffskyldig til kongen, da skulle gjaldkeren tilby frendene hennes å løse henne ut. Dersom ingen ville løse henne ut skulle gjaldkeren selge henne for den gjelden innenlands, men ikke utenlands. Dersom en manns løysingskvinne eller frigitte kvinne ikke

³⁶² Encyclopedia Britannica, *Curfew*

³⁶³ Hawley, *Curfews*, 2012

³⁶⁴ Bj, 69 Jf. F III, 15

³⁶⁵ NGL I s. 152.

³⁶⁶ Monclair, *Fortidens grunnleggende annerledeshet?*, 2005

oppførte seg, ble hun skyldig husbonden sin tre merker i bot, like mye for den fjerde gangen som for den første. Den hun lå med ble skyldig husbonden seks øre, og kongen skulle ikke ha noe av det. Tolv øre hadde en mann krav på i bot for den første trellekvinnen sin, og to øre for hver av de andre.³⁶⁷ Bestemmelsen er en fortsettelse av Bjarkøyrettens kapittel 126, der det som vi så i kapittel 3 bestemmes at kvinner bare ble straffskyldige til kongen de tre første gangene de lå med en annen mann enn ektemannen sin.

For det første ser vi at kvinnen kunne selges for at kongen skulle få betalingen han hadde krav på for forbrytelsen. Det ser ut til at kongen kunne ta kvinnen i «pant», og at hennes slektninger kunne kjøpe henne fri ved å betale gjelden hennes. At kvinnen ikke kunne selges utenlands av gjaldkeren vitner om at hun fortsatt skulle beskyttes i noen grad. Det må ha vært langt verre for kvinnen dersom hun risikerte å bli solgt til et fremmed land. Med denne bestemmelsen fikk hun i det minste bli værende innenfor landegrensene. Det er verdt å merke seg at det ingen steder i Bjarkøyretten står noe tilsvarende om menn. Kongen kunne ikke selge en mann for å få penger han hadde krav på. Vi ser også at det var kvinnen selv som skulle bøte til kongen, ikke for eksempel hennes slektninger. I hvert fall ikke i utgangspunktet – de kunne få muligheten til å kjøpe henne fri, trolig dersom hun ikke hadde midlene til å betale gjelden sin selv. Videre ser vi også at kvinnen skulle betale husbonden sin tre merker i bot for usømmelig oppførsel, men denne bestemmelsen gjaldt uansett hvor mange ganger forbrytelsen fant sted. Der kvinnen etter tre ganger ikke lengre var straffskyldig til kongen, hadde husbonden fortsatt krav på oppreisning den fjerde gangen.

5.5 Rettarbøter om rettsprosesser

En av landslovens rettarbøter fra 1271 faller inn under dette temaet, og påvirket også kvinner. Den femte rettarboten stadfestet at når noen drepte et menneske, skulle boten bare betales av forbryterens gods. Tidligere kunne forbryteren tvinge sine slektninger, som var uskyldige i lovbruddet, til å bidra økonomisk da boten skulle betales. Dette ble etter rettarboten forbudt.³⁶⁸ Som vi så tidligere bestemte loven at både kvinner og menn som drepte et annet menneske ble straffskyldige. Denne rettarboten medførte derfor at også kvinner måtte betale bøtene sine selv, uten hjelp fra sine slektninger. At denne rettarboten ble vedtatt i 1271 betyr at den kom før lands- og byloven, men den var trolig en del av lovarbeidet som ledet opp til innføringen av de nye lovene. Denne bestemmelsen kom likevel etter Bjarkøyretten, som må bety at den endret den praksisen som var vanlig mens Bjarkøyretten var gjeldende. Miriam

³⁶⁷ Bj, 127

³⁶⁸ MLL X, 2:5

Tveit påpeker at en karakteristikk ved skandinavisk middelalderlovgivning som omhandlet drap var at slekten til forbryteren også ble holdt ansvarlig, blant annet dersom det skulle kompenseres økonomisk for lovbruddet.³⁶⁹ Vi ser at lovgivernes syn på slektens ansvar endrer seg, og dette kommer til uttrykk gjennom lovgivningen fra 1271.

5.6 Oppsummering

Vi ser at kvinnen både hadde rettigheter og forpliktelser i rettsprosessene i middelalderbyene. Ikke bare hadde kvinnen mulighet til å få sin sak på tinget, annen forskning påpeker også at kvinnen hadde et visst ansvar for å få fart på saksgangen. Selv om loven ikke stadfester at kvinner selv kunne føre saken sin, er det ingen bestemmelser som taler mot dette i lovene. Vi kan derfor anta at kvinner hadde mulighet til å forsvare seg selv og til å føre sin egen sak dersom hun ønsket det. Det er likevel trolig at å ha en mannlig sakfører eller forsvarer var gunstig, da de fleste kvinner, som vi ser i de to foregående kapitlene, ikke hadde nevneverdig høy sosial status. En mann som representant for saken kan derfor ha vært fordelaktig. I tillegg ser vi at kvinnen ble ansett som en mulig forbryter også i de mest alvorlige sakene. Kvinnen ble ikke fremstilt som svakere eller mindre kapabel til for eksempel å drepe enn menn i lovgivningen. Dersom en kvinne brøt loven var hun etter Byloven selv ansvarlig for å bøte for seg, og konsekvensene korrelerte med lovbruddet. Den eneste bestemmelsen som tilegner kvinner en lavere stilling enn menn her, ser vi der kvinner kunne selges av kongemakten for å gjøre opp gjeld. Det er enkelte lovbrudd bare en kvinne kunne gjøre seg skyldig i, og andre bare kvinner kunne være offer for. Spesielt lovgivningen rundt voldtekt viser at lovgiverne var opptatte av å beskytte kvinnen fra slik vold. Selv om annen forskning peker på slektens ære som en lidende part i slike saker, viser lovgivningen at det først og fremst var kvinnen selv som ble ansett som offeret og den som hadde krav på oppreisning.

³⁶⁹ Tveit, M., *In Search of Legal Transmission*, 2016

6.0 Avsluttende bemerkninger og konklusjon

Jeg har i denne oppgaven søkt å belyse hvordan kvinner fremstilles i Bjarkøyretten for Nidaros og i Magnus Lagabøters bylov, og samtidig foreslå mulige motivasjoner og intensjoner bak de formuleringene som omhandler kvinner i lovverkene.

Gjennom analysen av de reglene i norske bylover fra middelalderen som regulerte kvinner og deres handlingsrom, har jeg også forsøkt å vise til svensk og dansk bylovgivning der det finnes utpregede forskjeller eller likheter i lovene. Ved å gjøre dette har jeg ved flere tilfeller kunne peke på tendenser i bylovgivningen som tilsynelatende var felles for alle de skandinaviske landene mellom ca. 1100 og 1350. Å trekke frem alle likheter og forskjeller mellom de norske, svenske og danske lovene er ikke gjort fullt ut, og det var heller ikke hensikten med denne oppgaven. I enkelte tilfeller har jeg også pekt på utvikling over tid, hvor nyere lover enten ikke inneholder bestemmelser som tidligere lover hadde inneholdt, eller der nyere lover har lagt til detaljer eller bestemmelser som ikke er å se i de eldre lovene. Analysen har vist at kvinner reguleres innenfor en rekke rettsområder i lovene, og at det finnes både forskjeller og likheter blant den skandinaviske bylovgivningen i perioden. At kvinner utgjorde en gruppe i samfunnet som lovgiverne for byene i enkelte sammenhenger så behov for å regulere, råder det lite tvil om. Under har jeg sortert mine funn med utgangspunkt i underproblemstillingene jeg presenterte i kapittel 1.1.

Hvilken rolle og posisjon tillot bylovene kvinner å ha i samspill med sin egen familie og husholdning?

Vi ser at kvinnens privatsfære blir regulert på flere måter i bylovene. Få av bestemmelsene som regulerer dette aspektet ved middelalderkvinnens liv er særegne for byene, noe som gjør det klart at reglene som påvirket kvinnens rolle i familie, slekt og husholdning ble regulert relativt likt i byene og på landet. Selv om bestemmelsene ikke er særegne for byen betyr det ikke at de var mindre gjeldende i byene enn på landsbygda. I lovgivningen er det tydelig at ekteskapet, for kvinnen, innebar en overføring hvor ektemannen skulle overta ansvaret for henne. Dette ansvaret hadde kvinnens far og slektninger inntil hun ble gift, og de måtte også overta det dersom ekteskapet gikk i oppløsning, for eksempel ved ektemannens død. Det er tydelig forskjell mellom gifte kvinner og unge møyer i lovgivningen. For eksempel ser vi at husfruene i henhold til Bjarkøyretten kunne tilkalles for å vitne om hvorvidt en yngre kvinne hadde fått barn i skjul. Betegnelsene «husfrue» og «bondedatter» gjør forskjellen enda tydeligere, da begrepene vitner om selvstendige kvinner på den ene siden, og en datter underlagt sin far på den andre. Det blir spesielt tydelig at unge, ugifte kvinner var underlagt

sin familie i bestemmelsene som regulerte ekteskapsavtaler. Selv om loven ga disse kvinnene mulighet til å si nei til forlovelsen, og også å trekke seg fra inngåtte avtaler, er det begrenset hvor mye frihet dette egentlig ga dem, da spesielt hennes fars stemme veide tungt i spørsmål om hvem hun kunne gifte seg med. At kvinner som giftet seg uten slektens godkjennelse ble arveløse, vitner om hvor alvorlig dette må ha vært. I det minste sikret loven at kvinner skulle få gifte seg med noen av jevn, eller høyere, sosial status som henne selv. Loven la med dette mange begrensninger på de unge, ugifte kvinnene, som var underlagt sine familier og hadde liten rett til selvbestemmelse, i hvert fall når det gjaldt valg av ektemann. Vi ser langt flere begrensninger enn muligheter i denne delen av lovgivningen.

Etter ekteskapsinngåelsen ser det ut til at kvinnen opplevde større frihet fra familien, men også ansvar for seg selv. For eksempel ble en gift kvinne straffskyldig til biskopen dersom hun var utro mot ektemannen. Før kvinnen ble gift hadde hennes familie og eventuelle forlovede krav på oppreisning dersom noen lå med henne, men hun selv ble ikke holdt ansvarlig for dette. Å være promiskuøs i seg selv var dermed ikke problemet, det ble et problem fordi handlingene påførte familien og forloveden skam. Vi ser også at kvinner var viktige vitner til bryllup i Bjarkøyretten, og at de i henhold til Byloven kunne initiere og gjennomføre ættleding av andre. Trolig dreide dette seg om gifte kvinner, da de omtales som «koner» i lovene, og ugifte kvinner ofte betegnes som «møy».

En generell tendens i lovgivningen som regulerer kvinnens rolle i slekt, husholdning og familie er at kvinnen sjelden ble nevnt bare fordi hun var kvinne og hadde egne rettigheter som skulle ivaretas, eller ansvar som skulle stadfestes. Oftest fikk kvinner plass i disse delene av bylovene fordi de var *noens* kvinne – en kone, datter, forlovede, søster eller mor. Siden de fleste av disse bestemmelsene faller inn under kristenretten er det tydelig at religion er en viktig motivasjon bak lovgivningen. I tillegg fremkommer det som en viktig motivasjon at en skulle opprettholde god moral i samfunnet og at æren skulle beskyttes.

Hvilke muligheter eller begrensninger la loven på kvinners liv i bysamfunnet for øvrig?

Lovgivningen som regulerte handel, yrkesliv og bysamfunnet for øvrig inneholder langt færre bestemmelser som nevner kvinner, og langt flere som trekker frem kvinnen som et selvstendig individ, sammenlignet med bestemmelsene for familielivet. Lovgivningen rundt kvinner innenfor dette rettsområdet virker mindre tilfeldig. Kvinners rettigheter reguleres tilsynelatende mer bevisst, og deres funksjon i samfunnet kommer tydeligere frem gjennom lovgivningen. Tidligere forskning hevder at kvinner opplevde større frihet, spesielt fra familien, i byene sammenlignet med landsbygda.

Bestemmelsene i bylovene gjør det klart at kvinner ikke bare hadde mulighet, men var forpliktet til å arbeide. Vi ser at kvinner nevnes i tilknytning til flere yrker, som øl-, mjød-, bade- og bakstekoner. Dette antyder at lovgiverne anså kvinner som kompetente håndverkere og at det var forventet at kvinner arbeidet i disse yrkene. At Byloven spesifikt trekker frem kvinner som eide hus i byen vitner om en friere stilling hvor kvinner kunne eie hus uavhengig av sin familie eller ektemann. Tidligere forskning peker på at spesielt enker kunne oppnå større grad av selvstendighet fordi de kunne overta rollene den avdøde ektemannen hadde hatt. Byloven setter visse begrensninger for hvilke summer en kvinne kunne gjøre kjøp for, uten mannens eller arvingers samtykke – begrensninger som ikke fantes under Bjarkøyretten. De norske lovene er likevel klare på at kvinner skulle råde for egne kjøp, verdier og eiendom – i hvert fall innenfor en viss ramme. Vi ser av arveregler og bestemmelser rundt sjelegaver og tiende at spesielt en kvinnes medgift og tridjungsøkning ble ansett som hennes egen eiendom, som hun både kunne forbruke og hadde rett til å arve. Vi ser bestemmelser i loven som antyder at kvinner kunne oppleve utvidet handlingsrom dersom menn ikke var til stede for å utføre enkelte oppgaver. Spesielt med tanke på nødslakt og barnedåp. Hvor ofte en ikke kunne lykkes i å finne en mann i byen som kunne hjelpe er vanskelig å si noe om, men mulighetene var lovfestet. Det fremkommer ikke av loven hvorvidt kvinner kunne gjøre andre «mannsoppgaver» i lignende tilfeller. Bylovene ga kvinner mulighet til å eie hus i byen, rett til egen eiendom og forvaltningen av den, plikt og mulighet til å arbeide for å tjene penger og ansvar for enkelte oppgaver dersom menn var fraværende.

Hvilke forpliktelser og rettigheter hadde kvinner i norske middelalderbyer i rettsystemet i byene?

Kvinner var, så vel som menn, strafferettslig ansvarlige i norske middelalderbyer. I tillegg til å bli holdt ansvarlig for sine handlinger, hadde de flere rettigheter og plikter i ulike rettsprosesser i byene. Tidligere forskning viser at spesielt landskapslovene tilegnet kvinnen en plass på tinget. Det er rimelig å anta at dette ikke endret seg selv om bylovene ikke nevner kvinner på bytinget. Vi ser også at de norske lovene i utgangspunktet krevde lik straff og oppreisning ved lovbrudd for kvinner og menn. Et av unntakene er likevel kjeletak for kvinner ved anklager om trolldom. Når det gjelder lovbrudd er det tydelig at lovgiverne anså enkelte lovbrudd som kjønnsavhengige. Voldtekt var det for eksempel bare kvinner som kunne utsettes for, og bare menn som kunne gjennomføre. Å melke andres bufe ser også ut til å være noe lovgiverne knyttet til bare kvinner. Kvinner hadde dessuten både plikt og rett til å få saken sin på tinget, og få satt i gang saken. Vi ser ingen bestemmelser mot at kvinner førte

sin egen sak, men det er tenkelig at det var fordelaktig å få en mann til å forsvare eller føre saken sin. Vi ser også at kongen kunne ta en kvinne i «pant» og eventuelt selge henne dersom hun hadde en utestående bot som ikke ble betalt. Dette vitner om et syn på kvinner som eiendom, siden lovene ingen steder beskriver at det samme kunne skje med en mann. Kvinner i byene var både forpliktet til å bøte for sine forbrytelser, og beskyttet av loven mot lovbrudd. Både lovbrudd som bare kunne ramme kvinner, og lovbrudd som kunne skade eller krenke mennesker uansett kjønn. Spesielt fremkommer æreskrenkelser som noe lovgiverne søkte å beskytte sine innbyggere fra. Her blir det tydelig at «hore» var det verste en kunne kalle en kvinne, og at en kvinnes seksualitet kunne brukes mot henne for å krenke både henne og hennes ektemann eller familie. I tillegg ser vi at kvinner, så vel som menn, hadde rett til å ferdes trygt ute om natten, selv om de i utgangspunktet skulle holde seg inne i henhold til loven. Vektene skulle beskytte dem og sørge for at de kom seg trygt hjem dersom de var fulle. Kvinner fikk gjennom loven rett til å få saken sin opp på bytinget, og ble på lik linje med menn beskyttet fra vold og krenkelser. De ble også holdt strafferettslig ansvarlige for lovbrudd.

Er bestemmelsene i bylovene som spesifikt nevner kvinner særegne for de norske bylovene, eller finner vi tilsvarende tendenser i bylovene fra resten av Skandinavia?

De øvrige skandinaviske bylovene og deres bestemmelser er formulert på en helt annen måte enn Byloven og Bjarkøyretten. Lovene tar for seg mange av de samme rettsområdene og i utforming er de nokså like, spesielt den svenske byloven ligner den norske byloven i utforming. Likevel er den svenske bylovens bestemmelser er svært konkrete, og mer detaljrike enn det vi ser i de norske bylovene. Selv om enkelte formuleringer likner de vi finner i de norske bylovene, redegjør ikke disse i tilstrekkelig grad for likhetene mellom lovene. Dersom jeg skulle tatt utgangspunkt i bare de tilfellene hvor de øvrige skandinaviske bylovene har samme formuleringer som de norske bylovene, hadde sammenligningsgrunnlaget blitt svært tynt. Dette ville også medført et inntrykk av at lovene er svært ulike, og at kvinnens stilling i lovene fra Norge og Sverige var mer ulike enn lovene som helhet gir inntrykk av. Tendensene i hele skandinavia, der vi ser at kvinner fremstilles, er i hovedsak like.

Det er mange bestemmelser i disse bylovene som ligner de norske, og mange som skiller lovene fra hverandre. En av de største forskjellene mellom spesielt svensk og norsk bylovgivning er at de svenske lovene ofte krever annen straff for kvinner enn menn. Hvorfor dette ble bestemt fremkommer ikke av loven. Vi ser langt flere bestemmelser som regulerer

kvinner i den svenske byloven enn både den svenske bjarkøyretten og de danske bylovene. Dette forklares enkelt med at den svenske byloven er et mer omfattende lovverk, som inneholder langt flere bestemmelser enn de andre svenske og danske bylovene. De danske bylovene og den svenske bjarkøyretten er korte, uten inndeling i ulike rettsområder. Flere av bestemmelsene som regulerer kvinner i de norske bylovene er særegne for norske byer i perioden, men flere av de samme holdningene, motivene og tendensene er å kjenne igjen i de øvrige skandinaviske lovene.

Hovedproblemstillingen krever dette delte svaret, fordi fremstillingen av kvinner varierer ut fra hvilket område av loven en ser til. I reguleringen av den «private sfære» tegner lovgivningen et bilde av kvinner som var avhengige av familien og ektemannen sin, og kvinnen blir tilsynelatende nevnt bare der hun må nevnes. En kunne ikke ha familie eller ekteskap uten kvinner. I de to øvrige områdene av lovgivningen trekkes kvinnen frem som et mer selvstendig individ, med ansvar for seg selv og forpliktelser knyttet til kvinnen som menneske og ikke kvinne. Lovgiverne må ha vært motivert av en rekke faktorer, men god moral og kristne verdier stikker seg ut som de mest fremtredende. I tillegg virker det som om lovgiverne var opptatte av å sikre trygghet og rettssikkerhet for alle i byen, også kvinner, blant annet for å gjøre byen til et attraktivt sted å leve.

Kilder

- Bagge, S., Helle, K., & Smedsdal, S. H. Overs. (1973). *Norske middelalderdokumenter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hagland, J. R., & Sandnes, J. Overs. (1994). *Frostatingslova*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Hagland, J. R., & Sandnes, J. Overs. (1997). *Bjarkøyretten: Nidaros eldste bylov*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Holmbäck, Å., & Wessén, E. Overs. (1966). *Magnus Erikssons stadslag: i nusvensk tolkning*. Stockholm: Institutet För Rättshistorisk Forskning.
- Holmbäck, Å., & Wessén, E. Overs. (1979). *Svenska landskapslagar: Tolkade och förklarade för nutidens svenskar*. Stockholm: AWE/GEBERS.
- Keyser, R. m.fl. (1846-1848). *Norges gamle love indtil 1387, I-V*. Christiania: Grøndahl & Søn.
- Kroman, E. Overs. (1945-1948). *Danmarks gamle love paa nutidsdansk, I-III*. København: G. E. C. Gads Forlag.
- Kroman, E. Red. (1951-1961). *Danmarks gamle købstadlovgivning, I-V*. København: Rosenkilde og Bagger
- Robberstad, K., & Taranger, A. Overs. (1923). *Magnus Lagabøters bylov*. Kristiania: Cammermeyers boghandel .
- Taranger, A. (1915). *Magnus Lagabøters landslov*. Kristiania: Cammermeyers boghandel.

Litteratur

- Almgren, B., & Gustavsson, Å. (1968). *Vikingene*. J.W. Cappelens Forlag.
- Amt, E. (2010). *Women's Lives in Medieval Europe: A Sourcebook*. London & New York : Routledge.
- Andersen, P., Pedersen, F., & Pedersen, S. (2011). *Legal Procedure and Practice in Medieval Denmark*. BRILL.
- Anderson, E. N. (2014). *Everyone Eats: Understanding Food and Culture*. New York: New York University Press.

- Aasen, E. (1993). *Driftige damer: lærde og ledende kvinner gjennom tidene*. Oslo: Pax Forlag.
- Bagge, S. (1992). Europa 300-1200 . I I. Blom, *Cappelens kvinnehistorie 1: Urtid, oldtid, middelalder: til ca. 1500* (ss. 315-378). Cappelen.
- Bagge, S. (2005). *Mennesket i middelalderens Norge: tanker, tro og holdninger 1000-1300*. Aschehoug.
- Bagge, S. (2012). *Statsutvikling i Skandinavia i middelalderen*. Oslo: Dreyers Forlag.
- Bagge, S., Helle, K., & Smedsdal, S. H. (1973). *Norske middelalderdokumenter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bakken, G. (2017). *Makt og styring rundt matfatet: fra Mosebøkene til Mattilsynet*. Pax.
- Bandlien, B. (2001). *Å finne den rette: kjærlighet, individ og samfunn i norrøn middelalder*. Den norske historiske forening.
- Bandlien, B. (2016). Arbeid i middelalderen. *Arbeiderhistorie 2016*, ss. 89-112.
- Bérat, E. O., Hardie, R., & Dumitrescu, I. (2021). *Relations of Power: Women's Networks in the middle Ages*. Bonn University Press.
- Bjørgum, J., & Benedictow, O. (1985). Kvinneliv i norsk middelalder. I K. Vogt, S. Lie, K. Gundersen, & J. Bjørgum, *Kvinnenes kulturhistorie: Fra antikken til år 1800. Bind 1* (ss. 114-121). Universitetsforlaget AS.
- Blanton, R. E. (2014, januar 14.). The Changing Role of Medieval Women. *Science, Vol. 343*, ss. 485-486.
- Blom, G. A. (1957). Borgare. I F. Hødnebo, *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingtid til reformasjonstid: Blik-data* (ss. 140-141). Gyldendal.
- Blom, G. A. (1991, november 1). Loven og livet: Holdninger til kvinner i senmiddelalder og i tidlig nyere tid, belyst gjennom rettsdokumenter. *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, ss. 543-569.
- Blom, I. (1992). *Cappelens kvinnehistorie 1: Urtid, oldtid, middelalder: til ca. 1500*. Cappelen.
- Brink, S., & Collinson, L. (2014). *New Approaches to Early Law in Scandinavia* . Brepols Publishers.

- Cederbom, C. (2007). Kvinnan i Magnus Erikssons Stadslag . *Glossae* 2, ss. 12-16.
- Christophersen, A. (1992). Nidaros 1250. I A. Christophersen, *I kongers kaupang og bispers by: arkeologi forteller byhistorie* (ss. 71-76). Strindheim trykkeris forlag.
- Classen, A. (2011). *Sexual Violence and Rape in the Middle Ages: A Critical Discourse in Premodern German and European Literature*. De Gruyter, Inc. .
- Classen, A. (2015). *Handbook of Medieval Culture. Volume 2: Fundamental Aspects and Conditions of the European Middle Ages*. Berlin/Boston: De Gruyter.
- Damsholt, N. (1992). Europa 1200 - 1500. I I. Blom, *Cappelens kvinnehistorie 1: Urtid, oldtid, middelalder: til ca. 1500* (ss. 397-438). Oslo: Cappelen.
- Dommasnes, L. H. (1999). Om kvinner og barn i forhistoriske samfunn. *Viking: Norsk arkeologisk årbok. Bind LXII* , ss. 7-18.
- Eeg, T. (2017). Ektefellers og samboeres arverettslige stilling - noen utviklingstrekk. *Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål*, ss. 133-161.
- Ekholst, C. (2014). *A Punishment for Each Criminal: Gender and Crime in Swedish Medieval Law*. BRILL.
- Encyclopedia Britannica. (2022, April 14). *Curfew*. Hentet fra Britannica Academic: <https://academic-eb-com.ezproxy.nord.no/levels/collegiate/article/curfew/628195>
- Engh, L. C. (2014). Magnum sacramentum. Kristningen av ekteskapet i middelalderen. *Idéhistorisk tidsskrift* (2), ss. 23-45.
- Erol, B. (2014). Pleasures of Gluttony. *Mirabilia Journal* 18 (2014/1): *Pleasure in the Middle Ages* , ss. 225-234.
- Ferrer, M. (2006, Februar). Æren og friheten: forhandlinger om ære i spansk og norrøn middelalder. *Historisk tidsskrift* Vol 84, 4, ss. 573-592.
- Fiebranz, R., Lindberg, E., Lindström, J., & Ågren, M. (2011). Making verbs count: the research project 'Gender and Work' and its methodology. *Scandinavian Economic History Review*, 59:3, ss. 273-293.
- Green, M. (1989). Women's Medical Practice and Health Care in Medieval Europe. *Signs* Vol 14, No. 2, ss. 434-473.

- Gustafsson, S. (2013). Sale of Goods around the Baltic Sea in the Middle Ages. I J. Wubs-Mrozewicz, & S. Jenks, *The Hanse in Medieval and Early Modern Europe* (ss. 129-148). BRILL.
- Hagemann, G., Melby, K., Roll-Hansen, H., Sandvik, H., & Øye, I. (2020). *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Hagland, J. R., & Sandnes, J. (1997). *Bjarkøyretten: Nidaros eldste bylov*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Hanawalt, B. A. (1998). Medieval English Women in Rural and Urban Domestic Space . *Dumbarton Oaks Papers, Vol. 52*, ss. 19-26.
- Hansen, L. I. (2000). Slektskap. I A. Eidsfeldt, *Holmgang: om førmoderne samfunn: Festskrift til Kåre Lunden* (ss. 103-132). Oslo: Historisk institutt, Universitetet i Oslo.
- Haugland, H. (2011). Som gode menn har bestemt med samstemmig vilje: beslutningsprosesser som involverte gilder i middelalderens Bergen. *Heimen Vol 48, Nr. 2*, ss. 145-160.
- Hawley, F. F. (2012). Curfews. I S. M. Barton-Bellessa, *Encyclopedia of Community Corrections* (ss. 103-104). SAGE Publications.
- Helle, K. (1982). *Kongssete og kjøpstad: fra opphavet til 1536*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Helle, K. (2006). *Norsk byhistorie : urbanisering gjennom 1300 år*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Helle, K., & Nedkvitne, A. (1977). Norge: Sentrumsdannelser og byutvikling i norsk middelalder. I G. A. Blom, *Urbaniseringsprosessen i Norden: det XVII. nordiske historikermøte, Trondheim 1977. 1: Middelaldersteder* (ss. 189-286). Universitetsforlaget.
- Herlihy, D. (1976). Land, Family and Women in Continental Europe, 701-1200. I S. M. Stuard, *Women in Medieval Society* (ss. 13-46). University of Pennsylvania Press.
- Hertzberg, E. (1889). *De gamle loves myndig*. Christiania.
- Hofseth, E. H. (1999). Historien bak handelskvinnen på Kaupang: Kvinnegraver fra vikingtid langs Vestfoldkysten. *Viking: Norsk arkeologisk årbok. Bind LXII* , ss. 101-130.
- Holmbäck, Å., & Wessén, E. (1966). *Magnus Erikssons stadslag: i nusvensk tolkning*. Stockholm: Institutet För Rättshistorisk Forskning.

- Holmbäck, Å., & Wessén, E. (1979). *Svenska landskapslagar: Tolkade och förklarade för nutidens svenskar*. Stockholm: AWE/GEBERS.
- Holtmark, A. (1964). Kvinnearbeid. I F. Hødnebo, *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingtid til reformasjonstid. 9: Konge-kyrkorummet* (ss. 565-571). Gyldendal.
- Horn, A. C., & Seip, K. A. (2020). Landsloven 750 år: Loven i en håndskriftkultur. I A. C. Horn, & K. Arup Seip, *Lov og lovgivning i middelalderen: Nye studier av Magnus Lagabøtes landslov* (ss. 13-31). Oslo: Nasjonalbiblioteket.
- Howell, M. (2019). The Problem of Women's Agency in Late Medieval and Early Modern Europe. I S. J. Moran, & A. Pipkin, *Women and Gender in the Early Modern Low Countries* (ss. 21-31). Brill.
- Imsen, S. (2000). *Hirdloven til Norges konge og hans håndgangne menn: etter AM 322 fol.* Norge: Riksarkivet .
- Imsen, S. (2009). Den gammelnorske drapsprosessen. *Historisk tidsskrift*, ss. 185-229.
- Imsen, S. (2013). *Legislation and State Formation. Norway and its neighbours in the Middle Ages*. Trondheim: Akademika Publishing.
- Jacobsen, G. (1983). Women's work and women's role: Ideology and reality in Danish urban society, 1300-1550 . *Scandinavian Economic History Review, Vol 31:1*, ss. 3-20.
- Kümper, H. (2014). Learned Men and Skilful Matrons: Medical Expertise and the Forensics of Rape in the Middle Ages. I W. Turner, & S. Butler, *Medicine and the Law in the Middle Ages* (ss. 88-108). Brill.
- Keyser, R. (1867). *Norges stats- og retsforfatning i middelalderen*. Christiania: P. T. Mallings forlagsboghandel.
- Kleven, H. I. (2001). *Norrøn arverett og samfunnsstruktur*. Oslo: Falken Forlag.
- Kowaleski, M. (2014). Medieval People in Town and Country: New Perspectives from Demography and Bioarchaeology. *Speculum, Vol 89, No. 3*, ss. 573-600.
- Landro, T. (2018). "I Kina spiser de hund": Middelalderens syn på husdyr. *Kirke og kultur*, ss. 43-52.
- Løkka, N. (2014). Vikingtidskvinnen i ettertidens lys. I N. L. Coleman, & N. Løkka, *Kvinner i vikingtid* (ss. 11-38). Spartacus Forlag.

- Lorentzen, L. (2006). *Sagakvinner: fra vikingtid og middelalder: en bok om kvinneroller, kvinnekår, kvinnesyn, tekstiler og kvinneklær*. Lockert forlag.
- Maurer, K. (1878). *Udsigt over de nordgermaniske Retskilders Historie*. Kristiania: Den Norske historiske Forening.
- Mazzi, M. S. (2020). *A life of Ill Repute: Public Prostitution in the Middle Ages*. Montreal & Kingston, London : McGill-Queen's University Press.
- Melve, L. (2010). *Historie: Historieskriving fra antikken til i dag*. Oslo: Dreyers Forlag.
- Melve, L. (2016). *Hva er middelalderen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Monclair, H. (2005). Fortidens grunnleggende annerledeshet? *Historisk tidsskrift*, ss. 482-504.
- Morrison, S. S. (2015). *A Medieval Woman's Companion: Women's Lives in the European Middle Ages*. Oxbow Books, Limited.
- Mundal, E. (2020). Kva hadde kvinnene på tinget å gjere? Kvinneroller på tinget etter norske landskapslover og Landslova. I A. C. Horn, & K. A. Seip, *Lov og lovgivning i middelalderen: Nye studier av Magnus Lagabøtes landslov* (ss. 212-251). Oslo: Nasjonalbiblioteket.
- Nasjonalbiblioteket. (u.d.). *De norske middelalderlovene*. Hentet fra Nasjonalbiblioteket: <https://www.nb.no/forskning/lagabote/>
- Nedkvitne, A. (2011). *Ære, lov og religion i Norge gjennom tusen år*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Nordbø, B. (2021). *Frille*. Hentet fra Store norske leksikon: <https://snl.no/frille>
- Nordbø, B. (2021, april 9). *Niding*. Hentet fra Store norske leksikon: <https://snl.no/niding>
- Nordby, O.-A. R. (2020). Nektelseseder fra landskapslovene til Landsloven. I A. C. Horn, & K. Seip, *Lov og lovgivning i middelalderen: Nye studier av Magnus Lagabøtes landslov* (ss. 252-276). Oslo: Nasjonalbiblioteket.
- Norseng, P. G. (2021). *Ubotamål*. Hentet fra Store norske leksikon: <https://snl.no/Ubotamål>
- Norseng, P. G. (2022). *Husfaste menn*. Hentet fra Store norske leksikon: https://snl.no/husfaste_menn
- Pantmann, P. (2014). Nøglekvinderne. I N. L. Coleman, & N. Løkka, *Kvinner i vikingtid* (ss. 39-58). Spartacus Forlag.

- Peacock, M. M. (2009). Early Modern Dutch Women in the City: The Imaging of Economic Agency and Power. I A. Classen, *Urban Space in the Middle Ages and the Early Modern Age* (ss. 667-712). De Gruyter, Inc.
- Pedersen, U. (2014). Kaupangs kvinner. I N. L. Coleman, & N. Løkka, *Kvinner i vikingtid* (ss. 167-186). Spartacus Forlag.
- Phillips, K. M. (2018). The Breasts of Virgins: Sexual Reputation and Young Women's Bodies in Medieval Culture and Society. *Cultural and Social History*, 15:1, ss. 1-19.
- Phipps, T. (2020). *Medieval Women and Urban Justice: Commerce, Crime and Community in England, 1300-1500*. Manchester: Manchester University Press.
- Power, E. (1975). *Medieval Women*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Raffield, B., Price, N., & Collard, M. (2017). Polygyny, Concubinage and the Social Lives of Women in Viking-Age Scandinavia. *Viking and Medieval Scandinavia vol. 13*, ss. 165-210.
- Riisøy, A. I. (2009). *Sexuality, Law and Legal Practice and the Reformation in Norway*. Boston: BRILL.
- Rindal, M. (1995). Dei norske mellomalderlovene: alder, overlevering, utgåver. I M. Rindal, *Skriftlege kjelder til kunnskap om nordisk mellomalder* (ss. 7-20). Oslo: Noregs forskningsråd.
- Rindal, M., & Spørck, B. D. (2018). *Kong Magnus Håkonsson Lagabøtes landslov*. Arkivverket.
- Robinson, O. F. (1997). *The Sources of Roman Law: Problems and methods for ancient historians*. Routledge .
- Roesdahl, E. (1994). *Vikingernes verden: vikingerne hjemme og ude*. Gyldendal.
- Sandmo, E. (1999). *Voldssamfunnets undergang: om disiplineringen av Norge på 1600-tallet*. Universitetsforlaget.
- Sandvik, G. (2020). *Utle*. Hentet fra Store norske leksikon: <https://snl.no/utleg>
- Scarborough, C. L. (2012). Women as Victims and Criminals in the Siete Partidas. I A. Classen, & C. Scarborough, *Crime and Punishment in the Middle Ages and Early Modern Age: Mental-Historical Investigations of Basic Human Problems and Social Responses* (ss. 225-246). De Gruyter, Inc.

- Schiøtz, A. (2019). Omsorgens røtter - et historisk blikk. *Tidsskrift for omsorgsforskning*, ss. 1-16.
- Sigurðsson, J. V. (2017). *Skandinavia i vikingtiden*. Pax.
- Steen, T. (2020). *Frigiven*. Hentet fra Store norske leksikon: <https://snl.no/frigiven>
- Storm, G. (1879). *Om Haandskrifter og Oversættelser af Magnus Lagabøters Love*. Norge: Jacob Dybwads Forlag.
- Sunde, J. Ø. (2002, November). Lov, rett og rette dommar. *Jussens Venner Vol. 37, Utg. 6*, ss. 360-377.
- Sunde, J. Ø. (2019). *Speculum legale - rettsspegele*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Tanner, H. J. (2019). *Medieval Elite Women and the Exercise of Power 1100-1400: Moving Beyond the Exceptionalist Debate*. Springer International Publishing AG.
- Tanner, H. J., Gathagan, L., & Huneycutt, L. (2019). Introduction. I H. J. Tanner, *Medieval Elite Women and the Exercise of Power, 1100-1400: Moving Beyond the Exceptionalist Debate* (ss. 1-18). Springer International Publishing.
- Tveit, K. (2011). Historisk forskningsmetode. I T. A. Kleven, K. Tveit, & F. Hjørdemaal, *Innføring i pedagogisk forskningsmetode: en hjelp til kritisk tolking og vurdering* (ss. 139-178). Unipub.
- Tveit, M. (2016). *In Search of Legal Transmission: Inheritance and Compensation for Homicide in Medieval Secular Law*. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Tveit, M. (2021). 'Otherness' Within? The Sámi in Medieval Scandinavian Law. I H.-W. Goetz, & I. Wood, *'Otherness' in the Middle Ages* (ss. 437-455). Belgium: Brepols Publishers .
- Uppsala Universitet. (2021, mars 1). *Gender and Work: The verb-oriented Method*. Hentet fra Uppsala Universitet: <https://gaw.hist.uu.se/what-is-gaw/The+verb-oriented+method/>
- Vogt, H. (2010). *The Function of Kinship in Medieval Nordic Legislation*. Boston: BRILL.
- Wack, M. (1996). Women, Work and Plays in an English Medieval Town. I K. Robertson, & S. Frye, *Maids and Mistresses, Cousins and Queens: Women's Alliances in Early Modern England* (ss. 33-51). Oxford University Press.